

2/2018

Raporta/Rapport

Sámi logut muitalit 11

Čielggaduvvon sámi statistikhka 2018

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

norden

Čujuhus: Hánoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raportat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta rapporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlia 2005:s. Sámi allaskuvla vuodduduvvui 1989:s, ja dat lea oaahpus- ja dutkanásahus man ulbmil lea seailluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formal å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 2/2018
Namma/Tittel/Title: Sámi logut muiatalit 11. Cielggaduvvon sámi statistikhka 2018/Samiske tall forteller 11. Kommentert samisk statistikk 2018
Olgošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla
Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla
Deaddilan/Trykk/Print: Bjørkmanns, Alta
Jorgaleddjít/oversettere/translators: Ellen Sara Eira Buljo, Ellen Jonassen, Kari Mákreda J. Utsi
Korrekтурlohkki/korrekturleser/proofreader: Aud Søyland

ISBN 978-82-7367-021-2

© Sámi allaskuvla 2018

Raporta/Rapport 2/2018

Sámi logut muitalit 11

Čielggaduvvon sámi statistikhka 2018

Ovdasátni

Čálos maid dál doalat giedas lea oktanuppelogát sámi logut muitalit almmuhus. Dán háve fállat kommenterejuvvon statistikhkaid ollu iešguđetlágán fáttáin. Buck, Haugen, Stein ja Svalstuen buohtastahttet sámedigge- ja stuoradiggeválggaid jienastusloguid ja geahčadit mat váikkuhit dáidda válsgaide. Per Tovmo lađastallá árvoháhkama SED-guovlluin ja Monika Mecsei ges geahčada sámi filmmaid ovdánantrendaaid.

Snefrid Møllersen čállá máttasámeguovllu boazosámi álbmoga eallin- ja bargodilalašvuodain ja vuolláičálli kommentere sámegiela alit oahpu ovdáneami. Statistikhkalaš guovddáš-doaimmahagas lea, nugo dábálaččat, kapihtal mas lea sámi loguid obbalašgeahčastat. Sámi logut muitalit addá buori gova Sámi trendain ja servodatovdáneamis. Ulbmiliin, vai galgá leat álkibut dádjadit statistikhkain, de leat ráhkadan neahttiiddu gosa leat čohkken buot artihkkaliid. Dáppe leat artihkkalat sihke davvi-, máttá-, dáro- ja engelasgillii. Ávžžuhit lohkiideamet atnit samilogutmuitalit.no aktiivvalaččat.

Sámi statistikhka fágalaš ladastallanjoavkkus lea ovddasvástádus almmuhit sámi logut muitalit ja mii geahčalit háhkat áigeguovdilis ja gelddolaš artihkkaliid main leat kommenterejuvvon statistikhkai sámi fágasurggiin. Ávžžuhit lohkiid buktit evttohusaid fáttáin main livčii dárbu eanet dieđuid oažžut.

Lađastallanjoavku háliida giitit jorgaledđiid ja korrektuvralohkkiid buori barggus. Ladastallanjoavku háliida maiddái sakka giitit min čálli Yngve Johansen, gii vuot ain lea nagodan ság�at čoahkkái hui buori buktaga, vaikko loahpas lei veaháš doamahallan.

Bådåddjo, suoidnemánu 29.b. 2018

Kevin Johansen (jodiheaddji)

Torkel Rasmussen, Iulie Aslaksen, Snefrid Møllersen, Per Tovmo

Čoahkkáigeassu

Sámedikki bellodatvuogádaga sáhttá gohčodit hybrid-vuogádahan mas leat sihke čielga sámi listtut, mat eai searvva válsgaide stuorradikkis, ja nationála bellodagat, main leat listtut sihke stuorradiggeválggain ja sámediggeválggain. Sámedikkis ja stuorradikkis leat aktanaga válggat. Danin lea gelddolaš gávnnahit leatgo váldonjuolggaduslaččat nationála trendat stuorradiggeválggain mat mearridit man ollu guorraseami nationála bellodagat ožot sámediggeválggain, vai čuovvugo guorraseapmi dáidda bellodagaide sierranas logihka sámediggeválggain. Teorijaid vuodul, nu gohčoduvvon vuosttaš- ja nubbeortnetválggain, sosiála deattus ja válgavugiid váikkuhusain, ja válgadáhtaid vehkiin, maid leat rehkenastán Sámedikki válgabirriide, guorahallat: 1) sáhttágo sámediggeválggaid dadjat leat stuorradiggeválggaid suoivvanis go lea sáhka nationála bellodagain BB, O, GB ja OvB, 2) rievddaditgo guorraseami rievdanminstarat válggaid gaskkas guovlluid gaskkas mat leat sámi guovddášguovllut ja guovlluid gos sámi kultuvra ii leat seamma oidnosis ja 3) sáhttitgo gažaldagaide 1) ja 2) gávdnat makkárge beavttuid boahktán válgajienastuslogu lassáneamis ja Sámedikki válgalága nuppástuvvamis jagis 2009.

Dán artihkkalis lean árvalan vuogi movt sáhttá meroštallat ollislaš árvoháhkama dan guovllus Finnmarkkus ja Romssas gos Sámedikki ealáhusovddideami doarjaortnet (SED) lea doaimmas, nationálarehketoallologuid ja bargollašvuodastatistikhka vuodul. Mainna lágiin meroštallanvuogi sáhttá atnit lea govvituvvon árvoháhkama árvvu rehkenastimiin jagiide 2013 ja 2016. Meroštallamat čájehit ahte árvoháhkan rehkenastojuvvon juohke ássi nammii lea mealgat vuollelis SED-guovllus Romssa ja Finnmarkku gaskameari ektui. Čilgehush dásá lea vuollegeappot fidnooassálastin SED-guovllu álbmoga siskkobealde. Muhtin muddui sáhttá dán sivvan atnit ahte doppe lea stuora oassi vuorrasit olbmot, muhto deháleamos čilgehushbuvttadakhki lea vuollegeappot fidnooassálastin ahkejoavkkus mii dábálaš dilis dakhá bargoveaga, go buohtastahtá Finnmarkku ja Romssa gaskameriin. Jus fidnooassálastin SED-guovllus livčii lassánan dan dássái mas dán guovtti fylkka gaskamearri lea, de livčii árvoháhkan juohke olbmo nammii maiddái leamašan fylkkaid gaskameari dásí rájes.

Jis edtja hijven almetjehealsoem gorredidh dellie eevre daerpies daajroem utnedh dej materijelle, praktihkeles jih sosijaale mieriekrievenassi bijre mah healsoem tsevtsieh. Mobicje pastoralist leah akte däehkie mej åvteste dovne äejvieladtjh jih dotkijh abpe veartenisnie vaenie tsåatskelesvoetem vuesiehttamme gosse lea healsoetsiehkiej bijre. Jih naemhtie aaj daajrojne jielede- jih barkoetsiehkiej bijre båatsoealmetji luvnie. Daate tjaalege healsoeektiiedamme jielede- jih barkoetsiehkieh buerkesti saemien båatsoeårroejidie åarjelsaemien dajvesne, akte árrojedäehkie mij daamtaj ov-våajnoes dorjesåvva sov stoeredahken gaavhtan, jih gusnie doh historihkeles-polithkeles, barkoeektiedamme jih sosijaale jieledekríevenassh eah vuajnalgamme sjídh. Taalematerijaale lea veedtjeme aktede nasjonaale goerehtimmeste jielede- jih barkoetsiehkiiste mah leah vihkeles dan psykiske healsoen jih jieledekvaliteeten gaavhtan saemien båatsoeårroji luvnie (Båatsoen aarkebiejjie). 151 båatsoealmetjh åarjelsaemien dajveste lin meatan goerehtimmesne.

Illedahkh vuesiehtieh båatsoen barkoen gaavhtan akte joekoen stoere lâhkoe båatsoealmetjistie åarjeldajvesne kråahpeles maaajoeh åådtje goh gjijie, iibje/gaasse, tjåetskeme, fysiske stradtjoe jih ovlæhkoe/hæevieh, viertiestamme jeatjah barkoedâehkiegjujmie Nöörjesne mah plearoeh barkoem utnieh. Jeenjesh eah nuepiem utnieh eejehtalledh jallh gâetesne årodh barkoste gosse skiemtjine/hæviem åådtjeme. Akte jâähkesjamme vuajnoe båatsoealmetji luvnie åarjeldajvesne lea ãejvieladtjh daajroem båatsoen bijre fâatesieh, båatsoem näakelaakan güetedieh jih krüevenassh jih stillemh vedtieg mah eah leah sjëchtedamme dan båatsoefaageles barkose. Doh jeanatjommesh lissiebarkoem jih raessiem åadtjoeh akten ahkedh stuerebe lâhkoen gaavhtan darjoemijstie eatnamisnie mah gâatomelaantem giehpiedieh, juhemegeajnoeh steegkieh jih stoerre tehpemh krievveste vedtieg. Mahte gaajhkesh dovnesh dâåjrehtimmie näake vuajnoejgjujmie reektieh almetjistie båatsoen ålkolen jih meedijeste. Akte hâvhtadikhks stoerre lâhkoe reektie dah sierredimmiem jih miedteles dahkoe dâåjroeh sijjen båatsoealmetjen ektiedimmien gaavhtan. Seamma tijen båatsoealmetjh soptsestieh dah joekoen hijvenlaakan barkosne trâjjadieh, jih barkoe lea akte lieremesijjie gusnie sijjie gâåvnese jijtje nænnoestidh. Illedahkh vuesiehtieh giehpiedamme jieledekvaliteete jih geahpanamme psykiske healsoe leah siejhmebe dej luvnie mah jeenjemes dâåjrehtimmieh utnieh sierredimmine jih näake vuajnoejgjujmie byögkeles ãejvieladtjiste. Daate vuesehte sosijaale jih siebriedahkeektiedamme ålkostimmie lea dihle mij uvtemes lea vaahrine dan psykiske healsose saemien båatsoealmetjidie åarjelsaemien dajvesne.

Máilmnis, gos dadistaga eambbo spesialiserejuvvo, de lea servvodatdárbbu mielde eambbo dárbu ahte sámegielas lea alla gelbbolašvuoda. Lea hui dárbu fágaolbmuide, geain lea gelbbolašvuhta sámegielas alit dásis, go galgat sihkkarastit gokçat sámegiela gelbbolašvuða servodaga dárbbu mielde, muhto das lea maid mearkkašupmi giella ovdáneapmái.

Sámegiela oahppoprográmmat alit dásis leat mielde nanneme sámegiela árvodási sihke sámi servodagas ja maiddái stuora servodagas. Artihkkalis guorahalan movt sámegiella lea ovdánan alit oahpahusas dan logi majemus jagis, sihke lullisámegielas, julevsámegielas ja davisámegielas. Sámegiela eksámenat leat čadahuvvon Sámi allaskuvllas, Romssa universitehtas ja Davvi universitehtas, ja maiddái dat ovddeš ásahusat mat leat ovttastuhhton dáidda ásahusaide.

Dán artihkkala bokte gehččo movt oahppočuoggáid buvttadeapmi lea ovdánan ja galgó leat veahkkin sidjiide geat galget mearridit doaibmabijuid suorgái, vai sis lea máhttu sámegiela alit oahpahusa hárrai.

Sámi filbma lea daid majemus jagiid mearkkašahti ovdánan, earenoamážiid manjjil go Sámi filbmaguovddáš ásahuvvui Guovdageidnui 2007. Leat earenoamážiid filbmabuvttadeamit ja nisson rešiszevrat mat leat lassánan. Go buvttadeami lohku lea nu ollu lassánan, de lea maid šaddan variašuvdna filbmamuitalusain.

Filbmamedia beaggin, leavvan ja nákca mainna fátmasta gehččiid, dagaha ahte filbmamuitalusain lea earenoamáš fápmu ráhkadir, bisuhit ja rievdadit kultuvrralaš identitehta čajáhusaid. Sámi filbma lea dan dihte máŋgga bealát fápmu mii čatná, dokumentere, nanne ja ráhkada odda oaivila sámi kultuvrras ja identitehtas.

Sámi filbma nugo temán gokčá máŋga iešguđetlágan dimenšuvnna; sámi kultuvrra ja sámi identitehta. Kultuvrralaš jođu ja ovttasdoaibman gaskal báikkálaš kultuvrra (sámi) ja globaliseren

(filbmamedia, eamiálbmotfierpmádat) lea earenoamáš relevánta.¹ Ii leat vejolaš ovdanbuktit ollislaš gova sámi filmma ektui. Dán artihkkalí guorahalan sámi filmmaid Norggas, mas earenoamážiid čujuhan áigodahkii majjil Ofelačča (Nils Gaup, 1987). Guorahalan man ollu leat buvttaduvvon jahkásacčat ja juohke logi lagi áigodagas, makkár formáhtaide filmmat juohkásit ja makkár sohkabealjuohkáseapmi lea rešissevrarollas.

Artihkkala vuodđuda loguide sámi filmmaid birra mat leat Nationálabibliotehkas 1988 rájes gitta 2017 rádjá. Oktiibuot leat 76 filmma ráhkaduvvon áigodagas, mas badjel bealli lea ráhkaduvvon áigodagas 2010-2017. Internašunála Sámi Filbmainstituhhtia (ISFI) čájeha mearkkašahtti doaimmalašvuoda, odasmáhtti ja árjjalaš aktevrra go guoská sámi filbmakultuvrra ovdánahttimii, ii duše guovllu ektui, muhto maiddái sisriikkalaččat, riikkaidgaskasaččat ja máilmimi viidosaččat.

Go fokus lea Davvi-Norga, de deavdá ja viiddida Nordnorsk filmsenter dahje Davvi-Norgga filbmaguovddáš (DNFG) maid sámi filmmaid buvttadeami, ovdamearkka dihte go ii leat gáibádus ahte giella lea sámegiella.

Čájehuvvo ahte sámi filbma lea ovdáneame ja sámi filbmakultuvra lea dynámalaš, odasmáhtti ja kultuvrralaččat ceavzil. Sámi filbma geasuha, das lea váikkuhanfápmu ja raphá čiekpjalí olmmošlaš vásáhusaid ja ipmárdusa danne go filmmat leat daid stuora servodathástalusaid birra min áiggis, earenoamážiid go guoská ovttaiduhttimii ja dálkkádat/biras rievdamiiidda.² Rávven deattuha dan dihte sámi filmmaid ja filbmakultuvrra dássedisvuoda, ovdánahttima ja lassáneami demokráhtalaš, strategalaš ja máhttoovdánahttima prinsihpaid ja rivttiid vuođul³

---

¹ Ovttasdoaibman gaskal báikkálaš ja máilmiviiđosaš kultuvrra lea dávjá gohcoduvvon “glokaliseren” brihtalaš sosiologa Roland Robertsena mielde, «Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity», 1995.

² *Davviguovlluidstrategiija – gaskal geopolitihka ja servodatovdáneami, 2017. Stuoradiggediedáhus 25 (2016-2017) Humaniora i Norge.*

³ *Veiviseren for det norske filmloftet, (Ofelaš Norgga filbmaklitemii) St.died. nr. 22 (2006-2007), 2007, En framtidsrettet filmpolitikk (Boahtteáiggi filbmopolitiikkja), St.died. nr. 30 (2014-2015), 2015, Kulturpolitikk fram mot 2014 (Kulturpolitiikkja 2014 rádjá) St.died.. nr. 48 (2002-2003) 2003, Sámedikki bušeahttadárbu 2019-2022, Sámeláhka 1989, Sámepolitihkka 2008, Davviguovlluid strategiija – gaskal geopolitihka ja servodatovdáneami 2017, Humaniora i Norge, St.died.nr. 25 (2016-2017), 2017.*

Rávvagat

Mii leat gávdnan lassáneaddji sullasašvuodaid stuorradigge- ja sámediggeválggaid gaskkas go lea sáhka rievddademiin obbalaš guorraseamis dan njealji nationála bellodahkii BB, O, GB ja OvB Sámedikki válgbirriin. Orru čájeheame ahte stuorradiggeválggaid trendat eanet go ovdal lávdet maiddái sámediggeválggaid daid bellodagaid guovdu obbalaččat. Dát lea nu gohčoduvvon sekulára (guhkitáigásáš) trenda mii, nugo min lađastallamat čujuhit, ii sáhte čilgejuvvot válgavuogi nuppástuvvamiin gaskal 2005 ja 2009, iige Sámedikki jienastuslogu hirpmus lassánemiin lagi 1989 rájes 2017 rádjái. Joatkevaččat sosiála deattus, mihtiduvvon alla jienastusoassemearrin sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui, iige leat leamašan nu mearkkašahti beaktu guorraseapmái bellodagaide BB, O, GB ja OvB.

Okta bellodagain, OvB, spiekasta daningo rievdamat guorraseamis gaskal stuorradiggeválggaid ja sámediggeválggaid ovttasrievddadit negatiivvalaččat. Dan rájes go Ovddádusbellodat šattai oassin sámediggeválggain jagis 2005, lea trenda dán rádjái vuosihan ahte sámediggeválggain dán bellodaga guorraseami rievdamiin orru sodju nuppe lágje go dain rievdamiin mat guorraseamis leat stuorradiggeválggain. Ovddádusbellodagá sahttá danin, dán rádjái goit, dadjat ahte leat sámediggeválggain eará go stuorradiggeválggain.

Odđa válgavuogi áiggis lea stuorimus bellodat, BB, leamašan sullii seamma liiggásovddastuvvon Sámedikkis go lei ovddeš vuogi áiggis. Seamma lágje leat unnit bellodagat, O, GB ja OvB, leamašan sullii seamma váilevašovddastuvvon, sihke odđa ja boares válgavuogi vuolde. Dasto odđa válgavuohki ii leat dássážii goit váïkuhan dasa ahte sullasašvuodat lassánit jienaid oassemeari ja mandáhtaid oassemeari gaskkas dáidda bellodagaide.

Váldokonklušuvdna lea nappo ahte válgabiegga dán njealji bellodahkii sámediggeválggain eanet ahte eanet bossu seamma guvlui go stuorradiggeválggain, ja dán soju ii sáhte čilget odđa válgavugiin, iige Sámedikki jienastuslogu lassánemiin.

Dán artihkkalis lean árvalan vuogi movt sáhttá meroštallat SED-guovllu obbalaš árvoháhkama. Mainna lágiin meroštallanvuogi sáhttá atnit lea goviduvvon meari rehkenastimiin lagiide 2013 ja 2016. Meroštallamat čájehit ahte árvoháhkan meroštallojuvvon juohke ássi nammii lea mealgat vuollelis SED-guovllus, dan ektui mii dahká Romssa ja Finnmárkku gaskameari. Čilgehussan dasa lea vuollegeappot fidnooassálälastin SED-guovllu álbmoga siskkobealde. Muhtin oassi sivas manin ná lea, guoddá dat ahte doppe lea stuorra oassi álbmogis vuorrasit olbmot, muhto deháleamos čilgehusbuvttadahkki lea ahte fidnooassálälastin lea vuollegeappos ahkejoavkkus mii dábalaš dilis dahká bargoveaga, go buohtastahtá Finnmárkku ja Romssa gaskameriin. Jus fidnooassálälastin SED-guovllus livčii lassánan dan dássái mas dán guovtti fylkka gaskamearri lea, de livčii árvoháhkan juohke ássi nammii maiddái leamašan fylkkaid gaskameari dási rájes. Dát muitala ahte guovllus leat nanu vejolašvuodat lassánahttit ealáhusovdáneami ovddas guvlui.

WHO:n mietie (Ottawacharteret, 1986) healsoe-eevtjije barkoe lea dejtie mieride sjugniedidh mah nuepiem veditieh dan aktegs almetjasse jítse healsoen bijjelen reeredh. Sosijaale joekehtsvoete jíh joekehtsgietetimmie lea raessiefaktovrh mah healsoevaahram sjugniedieh. Læjhkan, sosijaale

joekehtsvoete (klaasse, etnisiteete, nuepie tsevtshed jih vielie) daamtaj buajhcoesvoetine vaaltasåvva, dovne dejstie mah joekehtsvoetem dåâjroeh jih dah mah eah dam dåâjrh. Daamtaj sjaevehts joekehtsgietedimmien bijre jallh dam tjelkeste jïjtsevoetigujmie dan dâehkien luvnie mij dam nåakelaakan dåâjroe. Daate viehkehte dejtie struktuvride mah joekehts gïetedimmiem dâehkijste siebriedahkesne tjåadtjoeh tieh jïjekoes jih ov-vâajnoes åroodh.

Man jïjnjem almetjh tööllieh dejstie leavlojste lea ekspieleste tsavtseme dej krïevenassi gaskem mah bïjesuvvieh, maam tsevtsemefamojde almetjh utnies veeljemen bijre raerist, jih mejtie sosiaale dâarjoem åâdtje haestiemidie haalvedh (Karasek & Theorell, 1990). Maahta jollebe raessiem töölledh gosse aktem maereles dahkoesijjiem åâdtje jih sosiaale dâarjoem åâdtje haalvemeprosessesne. Jis veanhede barkoe bueriedimmien vadta dellie aaj tööllemaraaste lässene. Seamma tijjen tööllemaraaste nåakebe sjædta gosse gâhkoe, stoeredahke jih ahkedh stuerebe leevles krïevenassh lässanieh, dan åvteste lissiebarkoe gaarkh nåhkehte jih liegkediimmienuepieh gaertjede.

Båatsoealmetjh åarjelsaemien dajvesne leah akte onne unnebelâhkoe dovne nasjonaale, saemien jih båatsoesaemien ektiedimmesne. Dihle histovrijes väktoe jih dihle tjelke unnebelâhkoepositionsrovne leah nuepide gaertjiedamme jïjtsh jieledevuekieh tsevtshed. Båatsoe Nöörjesne lea jarkelamme aktede fuelhkiebaseradammme jieledevuekesti jih jielistemistie stuvreme saemien provhkesti jih vuokjiste, akten laakestuvreme produksjovnesieltese öörnedamme privaateriektele prinsipi mietie dan daajbaletje nöörjen siebriedahken sisnjelen. Njoelkedassh jih byjngetje darjomh leah dam monnehke mekanismem gaertjiedamme mij lea båatsosne: dihle fleksjibele ekspiele bovtse- eatneme-almetje.

Daate tjaalege lea, våaroeminie årroji jïjtsh dåâjrehtimmesne jih daajrosne psykiske leevles jieledetsiehkiej bijre, åehpiedahteme såemies dejstie jielede- jih barkoetsiehkieste mah mieriekrievenassh biejieh fierhten båatsoealmetjen nuepide jïjtsh healsoem gorredidh. Lissine gellide fysiske majaosojde, goerehimmie vuesehte båatsoealmetjh åarjelsaemien dajvesne leah tjarke sierredamme, jih åejvieladtjh eah leah buektiehtamme goerkesem vuesiehtidh jih krööhkestidh dejtie dâeriesmoeride, daerpiesvoetide jih haestiemidie båatsoealmetjh sijen jieliedismie jih barksne utnies. Vaahra akten giehpiedamme psykiske healsoe jih jieledekvaliteetese lässene seammalaakan goh nåake vuajnoeh jih dakhoeh åejvieladtjist, meedijeste jih dejstie sosiaale byjreskjistie. Daej gaavnoej gaavtan maahta sán tjelkelaakan aerviedidh raessiedaltese båatsoealmetji luvnie åarjelsaemien dajvesne lea akte stoerre healsoevaahra dovne daan beajjetje geerve almetjidie jih dan boelvese mij byjjeneminie.

Healsoestandarde årroji luvnie Nöörjesne lea jolle, jih heerreden healsoe-, byrese- jih jarsoesvoetebarkoe barkoetjeliedisnie leah jarngesne orreme gellie luhkiejaepieh. Healsoedirektoraate (2010) tjerteste man vihkeles lea dejtie dâehkide bæjjese fulkedh siebriedahkesne mah daamtaj jallh gellie vaahrafaktovrh dåâjroeh. Daate maahta dorjesovvedh jis fâantoem healsoeleavlose bâarhete vaalta jallh dam giehpede, jallh vierhtieh vadta jallh daaletje vierhtieh nænnoestahta. Stoerredigkien almetjehealsoebïevnese tjerteste man daerpies lea laavenjostoem utnedh suerkiej dâaresth siebriedahkesne, jih tjerteste man vihkeles lea sierredimmien jih ålkoestimmien/sosjaaale eksklusjovnen vööste gämhpodh, joekoen dan psykiske healsoen gaavtan. (HOD, 2015).

Nsjonaale bïhkedassh leah dan åvteste hijvenlaakan stïeresne juktie fokusem bïejedh healsoektiestedamme jielede- jih barkoetsiehkiide båatsoealmetjide åarjeldajvesne. Gosse tsåatskelesvoete lâjhkan lea naa onne orreme, dihle maahta dej struktuvri gaavtan åroodh mah

sosjaale joekehtsvoetem jih joekehtsgjetedimmie ov-våajnoes darjoeh jih tjåadtjoehtieh. Bigkeminie jih jeatjah darjoeminie, jih aaj gosse njoelkedassh hammode jih politihkeles nænnoestimmieh dorje, dellie konsekvensesalkehtimmieh fâatesieh guktie jieledekvaliteete jih healsoe båatsoesaemide gjetedamme sjædta. Biegkefaamoebigkemisnie vuarjesje vuesiehtimmien gaavtan healsoektiedamme konsekvensh tehpemen bijre rekreasjovnedajvijste jih gjijenjietjeste lîhkemes dajvesne, men ij leah naan vuarjasjimmieh mah vuesiehtieh guktie båatsoealmetji healsoe lea tsavtseme.

Leajtadimmie bigkie dejtie veanhadimmide almetje åtna ihke systeeme guarkoe Sov daerpiesvoeth, mah dââjrehtimmieh almetjh åtna systeemen vuajnojde jih dæjtie daerpiesvoetide gorredidh, jih mejtie lîhkesvoetem jih tsevtsefaamoem sjæjsjalimmieprosesside åtna (Grosse, 2012). Båatsoesaemieh eah doh staateles åejvieladtjh därjoehtæjjine vuejnieh. Doh almetjeligke jih materijelle maaksoeh mejtie båatsoe åådte krîevenassine sjæhtedimmiej bijre eah leah krööhkestamme, guarkeme jallh vuarjasjamme goh vihkeles. Vuajnoeh jih dahkoeh staateles åejvieladtjjiste njoelkedassh biejieh disse mij lea sosjaale jåâhkesjamme siebriedahkesne, naakede mij våâjnesasse båata dennie laavsiye ållermaehiemistie meedigesne, jih nåake vuajnoeh jih hatsves dahkoeh almetjijstie båatsoen ålkolen.

Laake mîrrestallemen bijre jih nihteme sierredimmien vööste (Maana- jih mîrrestallemedepartemeente, 2017) stillieh byögkeles åejvieladtjh daerpies daajroem vejtiestidh utnijedâehkiej haestemi, daerpiesvoeti jih vuajnoej bijre, jih dîenesjh/faalenassh/njoelkedassh hammoedidh juktie dæjtie haestiemidie jih daerpiesvoetide dâastodh. Akte guhkiebasse barkoe dæjnje laakestilleme åeliedimmine båatsoealmetji bijre åarjelsaemien dajvesne sâjhta viehkiehtidh guktie daajroe dej materijelle, praktihkeles jih sosjaale mieriekrievenassi bijre mah healsoem båatsoesaemide tsevtsieh, akte bielie sjædta premissevåaroemistie reeremeektiedamme jih politihkeles nænnoestimmieh mah leah båatsoesaemiej bijre. Illedakh vuesiehtieh stoerre barkoeektiedamme fysiske maajsoeh jih jolle haevie-/ovlæhkoeffrekvensem mij sâjhta jiehtedh vielie veele daajroe daerpies vaahratsiehkiej jih râajivarimmiej bijre mah haevieh giehpiedieh, jallh viehkiedirregi bijre mah leah båatsose sjæhtedamme.

Aerpievuekien mietie dle raeffies barkoebolhkh båatsoealmetjasse nuepiem vadteme liegkedidh, men ahkedh jienebh krîevenassh sjæhtedimmiej bijre vieliebarkoem vedtih mah liegkedimmieboelhkode hearaldehtieh. Byöroe öörnegr aktine stîresne jih maehteles båatsoesæjjasadtjine salkehtidh. Gaajhkh almetjh aktem raastem utniet man stoerre maajsoeh sijjieh töllieh, akte sijjie gusnie krîevenasse barkoefaaomoen jih haalvemen bijre lea stuerebe barkoefaaomoste jih vierhtjiste mah gââvnesieh. Siebriedahke aktem diedtem åtna sjæhteladtedh guktie jieled- jih barkoetsiehkieh, aaj båatsoesaemide åarjelsaemien dajvesne, leah akteraeresne aktine hijven healsojne.

Dát artihkal lea geahčan oahppočuoggáid buvttadeami sámegielas alit oahppoásahusain Norggas. Golbma ásahusa fállét dakkár kurssaid , Sámi allaskuvla, UiT Norgga árktaalaš universitehta ja Davvi universitehta. Nugo statistikhka čájeha de lea oahppočuoggáid buvttadeapmi lassánan sámegielas, seammás go eará giellafágain leat unnit ohccit ja unnit oahppočuoggáid buvttadeapmi go vihtta ja logi lagi áigi. Dien dáfus sáhttá dadjat ahte sámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi lea veahkkin dasa ahte sámegiella sáhttá adnot álelassii eambbo arenain servodagas. Go sámegielas galgá gokçat alit gelbbolašvuoda dárbbu mii lassána dađistaga, de lea dárbu doalahit oahppočuoggáid buvttadeami buot sámegielain. Butenchon-lávdegoddi čujuhii ahte sámegiela

rekruteren alit oahpahussii álgá juo mánáidgárddis. Danne ferte rekruteret sámegielat fálaldagaid sihke mánáidgárdái, vuodđoskuvlii, joatkkaskuvlii ja universitehtii ja allaskuvlii. Lea maid dárbu rekruterenvirrggiide alit oahpahusas. Stipendiáhtat ja post-doc.virrgit berrejít eambbo adnot go dat maid dál dahket.

Lea dárbašlaš ahte ásahusain lea válodoovddasvástádus daid iešguđet sámegiel kurssaid, muhto ii berre mielddisbuktit ahte eará ásahusat eai sáhte leat veahkkin buvttadeame oahppočuoggáid fágas. Dán oktavuođas lea móvssolaš ahte ásahusat ovttasbarget. Dan dihte berre ealáskahittit SAK 7-ovttasbarggu .

Vaikko vel oažju ge lohkut buorren oahppočuoggáid buvttadeapmi dan golmma sámegielas, de leat goitge logut eará gielaid ektui ain oalle unnit. Dat mearkkaša ahte mánga kurssá sáhittet heittihuvvot go eai leat veahkkin dineme oahppoásahussii. Sivas go sámegielat leat UNESCO mielde definerejuvvon leat čielgasit áitojuvvon ja hui garrisit áitojuvvon, de ferte daid geahčeat sierradillin. UiT Norgga árktaša universitehta lea mearridan suddjet sámegiel oahpuid, vai unnit ohcciidlohu ii galga mielddisbuktit ahte sámegiel kurssat heittihuvvovit. Dát lea ovdamearka maid UA-áshusat maid berrejít árvvoštallat dahkat. Boadusindikáhtorat berrejít eambbo go dál bálkkašit ásahusaid mat fállat sámegiel kurssaid unnán studeanttaiguin.

Statistikka čájeha maiddái ahte lea čielga oktavuohta gaskal sámegiel kurssaid logu maid áshus fállá ja dan obbalaš oahppočuoggáid buvttadeami sámegielas. Danne berrejít guovddáš eiseválddit árvvoštallat movttiidahttindoaimmaid, vai ásahusat movttáskit fállat eambbo sámegielkurssaid. Dán oktavuođas ii leat oahppočuoggáidindikáhtor ja kandidáhttaindikáhtor doarváí.

NOKUT gáibida kvantitatiiva ja kvalitatiivvalaš gáibádusaid ásahusain mat galget fállat alit oahpahusa, maiddái sámegielas. Kvalitatiivvalaš gáibádusat fertejít leat seamma sámegielas go eará fágain. Sámegiel oahpahus galgá doallat alla dási. Goitge dagahit kvantitatiiva gáibádusat ahte muhtin ásahusat eai álggat kurssaid go eai deavdde daid formálalaš kvantitehttagáibádusaid. Mánga dain kvantitatiiva gáibádusain boahtte áiggis šaddá veajjemeahttun olahit sámegiel kurssaguin . Dán ektui berre Sámediggi oddasit gulahallat NOKUTain ja Oahpahusdepartemanttain vai gávnahit ávkkálaš čovdosiid dillái .

Mediadilli sámegiel oahpahusa ja oahpu ektui lea dávjá báinnahallan negatiiva soittáhat dáhpáhusaide ja einnostusaide ahte sámeigiella lea oalát jápmime. Go galgá sihkkarastit buriid ohppiidlogu sámegielas ja buori oahppočuoggáid buvttadeami gielain, de lea dárbašlaš ovdanbuktit sámegielá ávkkálažjan ja dárbašlažjan. Buorre ja beaktulis rekruterenstrategijja lea móvssolaš go galgá sihkkarastit ahte sámeigela oahppočuoggáid buvttadeamis lea alla dássi boahtteáiggis. Dan ektui lea dárbu ahte heivehuvvo nuoraide ja kandidáhtaide vai movttáskit alit oahpahussii. Heivehanmunni, geažuhit buriid bargovejolašvuodaid ja vejolašvuota oahppogalledeapmái olgoriikkas sáhittet leat veahkkin dasa vai nuorat válljejít lohkut sámegiel.

Go váilot sámegiel oahpaheaddjit, de mielddisbuktá dat ahte oahppoásahusat eai sáhte fállat daid seamma kurssaid juohke skuvlajagi. De lea hui dárbašlaš ahte leat vuorddehahti ortnegat mat dagahit ahte studeanttat sáhittet plánet oahpu go lea álki gávdnat dieduid goas dat iešguđet sámegielat oahppofálaldagat álggahuvvovit. Oahppoásahusat berrejít ráhkadit diekkár plánaid mángga oahppojahkái ovddos guvlui. Dakkár plánat berrejít leat bures diedihuvvon ja berre leat álki gávdnat interneahdas.

Beroštahti gažaldat go guoská oahppočuoggáid buvttadeapmái lea jus ovdáneapmi lea doaimmahuvvón fálaldagaid dahje jearu vuodul. Mii leat ovdal duodaštan ahte kurssaid lohku

váikkuha dasa man ollu oahppočuoggát buvttaduvvojit. Orru leamen nu ah teat oallugat geat ohcalit sámegiel kurssaid main oažju oahppočuoggáid, ja dat mii ferte teat sajis vai buvttadeapmi galgá ain lassánit lea ah teat ovddiduvvojit ja fállojít ain eambbo sámegiel kurssat.

Oanehis geahčastagas čájehit sámegiel oahppoprográmmat ah teat máŋgas eai geargga oahpuin normerejuvvon áigái. Máŋga dilálašvuodas váilu kandidáhtain unnán vel vai čádahit gráda. Akademalačat sii gohčoduvvojit «vuollin heaŋgájeaddji šaddun» ja de berrejít UA-suorgis áŋgirušat čuovvultit daid kandidáhtaid vai gergehít oahpu. NAC 2016:18 Váibmogiella digaštallá maid rekruteren doaibmabijuid.

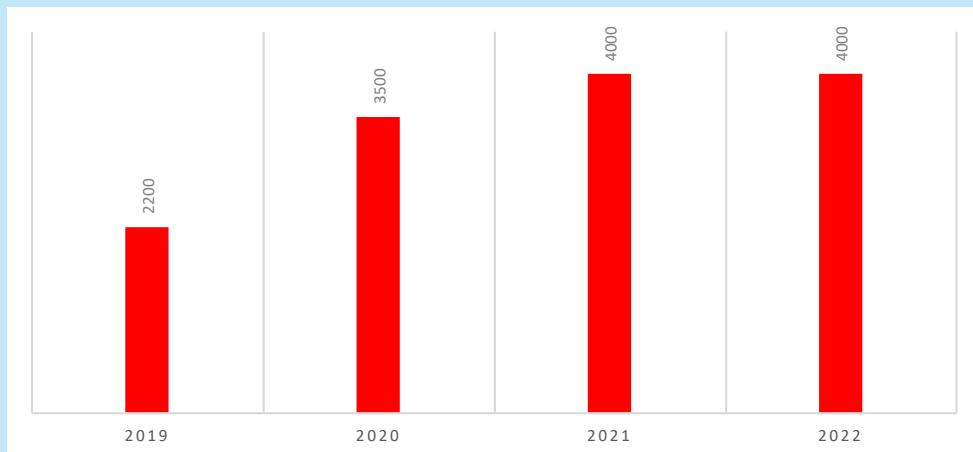
Sámeigela oahppočuoggáid buvttadeapmi boahtá ain teat dehálaš indikáhtor gokčat servodatdárbbuid ja nannet sámeigela gielladili

Jus ulbmil lea ásahit nanu ja eambbo ceavzilis sámi filbmakultuvrra, mas lea rievddadeaddji fálałdat ja buorre kvalitehta ja mii lea olámuttus álbmogii ja dutkiide, de ávžžuhan čuovvoleami maŋjil dan rávvema.

Dat lea dan dihte vai sáhttá ovdánahttit ja nannet sámi kultuvrra ja identitehta, ja vai obbalaš máhhttú sámi kultuvrra birra lassána dáčča servodagás.

Govus čájeha Sámedikki meroštallon bušeahttadárbbu filmmaide ja filbmabargguide boahttevaš jagiid 2019-2022. Mearkkaš ah teat meroštallon bušeahhta ii govča dan ah teat filmmat leat olámuttus, filmmaid gaskkusteami ja dutkama ektui.

Govus 6.13 Sámedikki jurddašuvvon bušeahttadárbu (1000 ruvnnuin.)

Go galgá olahit dakkár ulbmila, de berrejít čuovvovaš doaibmabijut čádahuvvot golmma doaibmasuorggis 1) filbmakultuvrras, 2) filbmafálaldagain ja 3) filmmaid olamuttosvuohta, gaskkusteami ja dutkan.

1) Sámi filbmakultuvra

Viidásetfievrredit gelbbolašvuodaovdánahntima ja –loktema filbmabargiin, oktan doaibmabijuiguin mánáid ja nuoraid ektui.

Ovdánahntit, nannet ja oktiiveivehit ovttasbarggu gaskal daid iešguđet regionála, našuvnnalaš ja davvirikkalaš filbmainstituhtain Sámis.

2) Filbmafálaldat

Lasihit ruhtajuolludemiiid buvttadit sámi guhkesfilmmaid ja TV-buvttademiid.

Eambbo buvttadit filmmaid mánáide ja nuoraide.

Eambbo lasihit mitalusaid main lea unnitlogučearddaid-sámi ja máŋggakultuvrralaš fáttáin.

3) Olámuttosvuohta, gaskkusteapmi ja dutkan

Viidásetfievrredit, viiddidit ja nannet gaskkusteami ja sámi filmmaid dahkat oainnusin tekstema, veršuvnna/dubbema, rávdnenbálvalus ja diehtojuohkki oahpahusdoaimmaid

bokte.

Viidásetfievrredit ja nannet sámi filbmadoaibmabijuid kulturlágidemiin ja festiválain.

Ásahit álkis čohkkejuvvon registreren- ja arkiverenbálvalusa olles Sápmái, mii fátmasta NRK Sámi arkiivva. Galgá maid leat olámuttos dutkamii.

Eambbo dutkat sámi filmmaid vai dustet sámi, unnitlogučeardda-sámi ja máŋggakultuvrralaš servodathástalusaid humanioráfágaid analyhtalaš ja dulkojeaddji dovdomearkkaid vuodul.⁴

Filmmas lea stuora fápmu rievadit vuolitvuodaárvvuid, hukset searvevuoda ja loktet máŋggabealatvuoda. Diktit gehčiid njuorrasit, čuvgejuvvot ja beroštit odđa sámi filbmabáruiguin.

---

⁴ St.died.nr. 25 (2016-2017) *Humaniora i Norge*.

SISDOALLU

1	Mandáhtta ja vuodus.....	15
1.1	Ladastallanjoavkku mandáhtta	15
1.2	Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválldiid ja Sámedikki	16
1.3	Máhhtovuođu dárbun	16
1.4	Guorahallanjoavku	17
2	« Guorraseapmi bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui jagiin 1989-2017: Leago nationála válgabieggá vai sámepolitikhka mii lea dehálaš? ».....	18
2.1	Álggahus.....	18
2.2	Sámedigge- ja stuorradiggeválggat	19
2.3	Maid gávdnat?	22
2.3.1	Válgaoassálastin:	22
2.3.2	Guorraseapmi njealji bellodahkii BB, O, GB ja OvB.....	23
2.4	Konklušuvnnat.....	30
2.5	Diehtoboksa: Bargovuohki ja dáhtat	30
3	Árvoháhkan SED-guovllus	35
3.1	Álggahus.....	35
3.2	Árvoháhkamii mihttu	37
3.3	Meroštallojuvvon árvoháhkan	39
3.4	Oktiigeassu	45
4	Healsoektiedamme jielede- jih barkoetsiehkieh båatsoesaemien árroejidie áarjelsaemien dajvesne	48
4.1	Aalkoe	49
4.1.1	Saemien båatsoe, jieledevuekie jih jieleme	49
4.1.2	Saemien båatsoe áarjelsaemien dajvesne	50
4.2	Daajroe healsoektiedamme tsiehkiej bijre saemien árroejidie áarjelsaemien dajvesne	51
4.3	Goerehtimmie barkoe- jih jieledetsiehkjiste mah ulmiem utnies psykiske healsose jih jieledekvaliteetese	53
4.3.1	Dotkemeprosjekte "Båatsoen aarkebiejjie"	54
4.3.2	Vaastoedâehkie saemien båatsoste áarjelsaemien dajvesne	55
4.4	Illedahkh	57
4.4.1	Fysiske maajsoeh	57
4.4.2	Raessie jih kríevenassh barkosne	59
4.4.3	Tsiehkie áejvieladtjide	60
4.4.4	Ålkoestimmie, sierredimmie jih miedteles dahkoeh	61
4.4.5	Juvrh jih jeatjah byjngetje darjomh eatnamisnie	62
4.4.6	Jieledekvaliteete jih psykiske healsoe	64

4.4.6.1	Trâjje barkojne	64
4.4.6.2.	Jieledekvaliteete, trâjje jieliedinie	65
4.4.6.3	Psykiske healsoe	66
4.4.6.4	Åtnoe geeruvevjerhtijste	67
4.5	Haestemh	68
5	Oahppočuoggáid buvttadeapmi sámegielas	75
5.1	Álggahus	75
5.2	Sámegiela alit oahpahus historjálaš geahčastagas	76
5.3	Sámegiela mearkkašupmi universitehtain ja allaskuvllain	77
5.4	Ohppiidlogu ja studeantalogu fuomášupmi ja ángiruššan	77
5.5	Sámegiela alit oahpahusa ovddasvástádus juohku:	79
5.5.1	Oahppočuoggáid buvttadeapmi lullisámegielas	79
5.5.2	Oahppočuoggáid buvttadeapmi julevsámegielas	81
5.5.3	Oahppočuoggáid buvttadeapmi davvisámegielas	83
5.5.4	Sámegiela obbalaš oahppočuoggáid buvttadeapmi	87
5.6	Rávven	88
6	Sámi filbmabárru láidesta	91
6.1	Mii lea sámi filbma?	92
6.2	Vásáhusvuodđu ja vuohki	93
6.3	Sámi filbmahistorjá, 1917-1989	93
6.3.1	Olggobealleperspektiiva	94
6.3.2	<i>Ante</i> jorgalahpii	95
6.3.3	<i>Ofelaš</i> rievdadii	95
6.4	Sámi filbmapolitihkka, 1979-2017	96
6.5	Sámi filmmat loguiquin, 1988-2017	98
6.5.1	Vuosttaš logijahki: 1988-1999	98
6.5.2	Nubbi logijahki: 2000-2009	99
6.5.3	Goalmmát logijahki: 2010-17	101
6.5.4	Ovdáneapmi: dokumentára- ja fikšuvdnafilbma, formáhta ja sohkabeallí	103
6.6	Ruhtadeapmi: Sámediggi ja eará gáldut	105
6.6.1	Sámedikki juolludeamit	105
6.7	Čájehanarenat: kringkasting, rávdjen ja festiválat	106
6.8	Gávnus, mearkkašupmi ja hástalusat	107
6.9	Rávven	108
7	Sámi logut	111
7.1	Álgaheapmi	111
7.2	Muhtin kommentárat tabeallaide	111

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđdosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke lagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit rapportta Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškušsat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhttá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánssain, seminárain ja eará sullásas láigidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš rapporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadir čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššaigullevaš dataid ja árvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodđul.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbašlaš dataid ja dieđuid rapportta ráhkadeapmái.

Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš rapporttain. Fáttát maid sáhttá leat áigeguovdil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuđa ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografijja, dienäs
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuđra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnašlaš kulturvođu rievdadusat, searvan ja váikkueapmi
- Kulturbargu ja dábalaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlája, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahušovdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhttá cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuđđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Ladastallanjoavkuu sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekjudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráddhehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelacčain lea álgoálbmogiin dat vuogatvuohta ahte singuin galgá ráddádaljuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuogatvuohta lea sis *ILO-konvenšunna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmošćearrdaid birra iešheanalis stáhtain 6. artihkkala* mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollášuhitimis das ahte ráddádallat álgoálbmogiigun.
- Očcodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduođa gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvorit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragráfas bisteavaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasáš politikhalaš čoahkkimat gaskal sámi áššiid stáhtarádi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráddi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bistevaš jahkebeallasáš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasáš čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi áššiid ovttastahttinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boahttevaš áigodaga áigeouvdilis sámpolitikhalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dár bun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8.paragráfa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožju ná:

- Gielda- ja guolvlodepartemeanta ja Sámediggi nammadir ovttas fágalaš guorahallanjoavku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásačcat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuoddun go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovttta dain jahkebeallasáš čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačálliid ja Sámediggepresideanta.
- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbašuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejít dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja

Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvójtí fuolahit dieduid ja ávdnasiid mat dárbbašuvvójtí čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuođas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásáš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahtindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbijodiheaddji ja golbma lahttú guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi 2016 - 2020.

Sii geat leat nammaduvvon leat:

Kevin Johansen, jođiheaddji (Nordlaanten Fylkjeálma - Fylkesmannen i Nordland)
Snefrid Møllersen, nubbi jođiheaddji (Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus - psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu/Samisk nasjonal kompetansetjeneste - Psykisk helsevern og rus)

Iulie Aslaksen, (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)
Per Tovmo (Institutt for Samfunnsøkonomi, Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet)
Torkel Rasmussen, (Sámi allaskuvla/Samiske høgskole)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 «Guorraseapmi bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui jagiin 1989-2017: Leago nationála válgabieggva vai sámepolitikhka mii lea dehálaš? »

Marcus Buck, Kristian H. Haugen, Jonas Stein ja Sigbjørn Svalestuen¹

Čoahkkáigeassu

Sámedikki bellodatvuogádaga sáhttá gohčodit hybrid-vuogádahkan mas leat sihke čielga sámi listtut, mat eai searvva válggaide stuorradikkis, ja nationála bellodagat, main leat listtut sihke stuorradiggeválggain ja sámediggeválggain. Sámedikkis ja stuorradikkis leat aktanaga válggat. Danin lea gelddolaš gávnahit leatgo váldonjuolggaduslačcat nationála trendat stuorradiggeválggain mat mearridit man ollu guorraseami nationála bellodagat ožzot sámediggeválggain, vai čuovvugo guorraseapmi dáidda bellodagaide sierranas logihka sámediggeválggain. Teorijaid vuodul, nu gohčoduvvon vuosttaš- ja nubbeortnetválggain, sosiála deattus ja válgavugiid váikkuhusain, ja válgadáhtaid vehkiin, maid leat rehkenastán Sámedikki válgabiriide, guorahallat: 1) sáhttágó sámediggeválggaid dadjat leat stuorradiggeválggaid suoivvanis go lea sáhka nationála bellodagain BB, O, GB ja OvB, 2) rievddaditgo guorraseami rievdanminstarat válggaide gaskkas guovluid gaskkas mat leat sámi guovddášguovllut ja guovluid gos sámi kultuvra ii leat seamma oidnosis ja 3) sáhttigo gažaldagaide 1) ja 2) gávdnat makkárge beavttuid boahítan válgajienastuslogu lassáneamis ja Sámedikki válgalága nuppástuvvamis jagis 2009.

2.1 Álggahus

Dán kapiittalis lađastallat muhtin beliid Sámedikki válggain stuorradikki válggaid ektui. Leat beroštuvvon bellodagain mat leat oasálasttán válggaide sihke Sámedikkis ja stuorradikkis. Lađastallamiid vuodđun leat mis válgadáhtat mat leat rehkenaston Sámedikki válgabiriide², vuosttaš válgga rájes 1989:s gitta 2017 čavčě válggaide. Suohkandási válgadáhtaid vehkiin leat mii Sámedikki válgabiriin rehkenastán guorraseami bellodagaide BB, O, GB ja OvB stuorradiggeválggain.² Odas dán dutkamušas, go buohtastahtá eará dutkamušaiguin

---

Buohkat Servodatinstituhtas, UiT Norgga árktalaš universitehtas.

² Leat atnán GATOR nammasaš paneladáhtačoakkáldaga (<https://dataverse.no/dataverse/rokkan>).

sámediggeválggaid dáfus, lea ahte buohtastahttit guorraseami dáidda bellodagaide maiddái stuorradiggeválggain Sámedikki válgbiriin. Leat atnán guokte gáldu sámediggeválggaid loguide: Loguid jagiide 2005, 2009, 2013 ja 2017 leat viežan SGD:s ja loguid jagiide 1989, 1993, 1997 ja 2001 leaba Torunn Pettersen ja Jo Saglie háhkan.³

Dán konkrehta prošeavttas, maid Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavku jođiha, galgat västidit čuovvovaš gažaldagaid:

1. Sáhttágo dadjat ahte guorraseapmi Bargiidbellodahkii, Olgešbellodahkii, Guovddášbellodahkii ja Ovddádusbellodahkii sámediggeválggain áiggi badjel speadjalastá stuorradiggeválggaid nationála trendaid guoskevačat dáidda bellodagaide. Dat mearkkaša, sáhttágo dadjat ahte stuorradiggeválggaid nationála trendat unnit eanet mearridit trendaid gullevačat dáid bellodagaide guorraseapmái maiddái sámediggeválggain.
2. Leatgo rievdanminstarat čadnon daid bellodagaide guorraseapmái sámediggeválggain, buohtastahttojuvvon stuorradiggeválggaiquin, rievddadan gaskal sámi guovddášguovlluid ja daid eanet perifera guovlluid.
3. Leago Sámedikki válgajienastuslogu mihtilmas lassáneapmi váikkuhan dilálašvuodaide maid guoskahit gažaldagain 1 ja 2.
4. Leatgo rievdamat Sámedikki válgalágas, mii bođii fápmui jagis 2009, váikkuhan dilálašvuodaide maid guoskahit gažaldagain 1 ja 2.

2.2 Sámedigge- ja stuorradiggeválggat

Lađastallamiiddámet vuolggasadjin lea jurdda das ahte go guokte válga lágiduvvojtit aktanaga, dán oktavuodas válggat Sámediggái ja válggat stuorradiggái, de lea rabas jearaldat atnetgo jienasteaddjít goappaš válggaid ovttá dehálažzan. Ovdamearkka dihle leat Ruotas báikkálaš- ja regionálaválggat aktanaga Riikabeaivvi válggaiquin ja kritihkkarat oaivvildit ahte báikkálaš- ja regionálaválggat gártet riikabeaivveválggaid suoivvanii, sihke válgagičus ja das go oalle unna oasás jienasteddjiin bidgejtit jienaindeaset -namalassii válljejtit eará bellodaga báikkálaš- ja/dahje regionálaválggain go riikkabeaivveválggain. Earát fas oaivvildit ahte vaikko jienainbidgen lei unnán 1970-logus, de čájehit guorahallamat, mat leat manjil dahkkon, ahte dat lea lassánan oalle mihtilmasat, erenoamázít báikkálaš- ja riikkabeaivveválggaid gaskkas, áiggi mielde. Dasa lassin vuosihuvvo ahte áiggi mielde leat válgagičuin lassánan báikkálaš ášsit ja báikkálaš válgalistut (geahča Erlingsson ja Oscarsson 2015). Vásáhusat Ruotas muallit dasto ovttá bealis ahte jienasteaddjít sáhttet unnibut deattuhit báikkálaš ášsiid go válggaid lágidit aktanaga, muho nuppe dáfus ahte dakkár hájilassii deattuheapmi ii leat geadgái čállojuvvon. Válgameanut guovtti válggas mat leat aktanaga sáhttet leat dynámalačat ja rievdat áiggi mielde. Danin lea dehálaš váldit vuhtii áigeoli go buohtastahttit válggaid dáinna lágiin.

Norggas eai lágit suohkanstivra- ja fylkadiggeválggaid aktanaga stuorradiggeválggaiquin. Jurdda ahte riikkapolitihkka livčii galgan sevnjnodahttit báikkálaš- ja regionálaválggaid orru danin álgovuolggalačat unnit jähkehahhti Norggas go Ruotas. Aijkke leat maiddái Norggas, dutkamušain guoskevačat válggaid, jearran jearaldaga eaigo báikkálaš- ja regionálaválggat

---

Giit sakka Torunn Pettersena ja Jo Saglie go leat ožzon atnit sudno dáhtaid. Ii SGD, ii Pettersen, iige Saglie leat ovddasvástideaddji das movt mii atnit dáhtaid.

oallugiid, sihke mediaijaid ja jienasteddjiid, ipmárdusas baicca doaimma muhtin lágan «riikaoiviliskkadeapmin» ráðdehusa bivnnutvuodas, baiccago albma báikkálaš ja regiovnnalaš válgan (geahča Gitlesen ja Rommetvedt 1994). Válgadutkamušain lea dábálaš ladastallat nu gohcoduvvon riikasojuid báikkálaš rievddademiid ektui. Guorahallamat čájehitge ah te lea stuora variašuvdna suohkaniid gaskkas go deasta atná das man «báikkálažjan» válggaid sáhttá gohcodit (geahča Buck je. 2006; Saglie ja Christensen 2017; Saglie 2009; Saglie ja Bjørklund 2005). Báikkálaš válgalisttuid lohku lea mihtimas ovdamearka sárgosis mii čielgasit dahká báikkálašválgga eanet «báikkálažjan» suohkaniid ektui main eai leat dakkár listtut. Seamma lágje ii leat eahpádusge ah te go birrasiid bealli jienain sámediggeválggaid olis mannet listtuide mat eai oassálaste stuorradiggeválggain, de lea dá sárggus mii čielgasit čujuha ah te sámediggeválggat muhtin muddui leat duohta earálaganat go stuorradiggeválggat. Sámedikki jienasteddjiin lea njuolgut eará válljenvárrí go stuorradiggeválggain. Fálaldat mas badjel bealli jienasteddjiin ávkkástallet. Čuovvovačcat sáhttít navdit ah te man «sámi» dat sámediggeválggat leat dáidá sáhttít rievddadit válgbiriid gaskkas.

Gaskavuohta gaskal stuorradigge- ja sámediggeválggaid lea dieðusge leamašan oapmin ladastallamiidda. Jagi 2009 válgagiču jienasteddjiid ja sámi almmolašvuoda laðastallamis ságaškušá Rune Karlsen (2011) gártágo sámediggeválgga stuorradiggeválgga suoivvanii Sámedikki jienasteddjiid gaskkas. Karlsen atná vuolggasadjin juogu gaskal nu gohcoduvvon vuosttaš - ja nubbeortnetválggaid. Dán juogu aniiga vuosttaš gearddi Reif ja Schmitt (1980), geat vuolggasaji váldiiga dutkamušas mii lei dahkkon Europarlameantta válggain mat leat buohastahttojuvvon nationála parlameanttaid válggaiquin. Juohku dadjá ah te jienasteaddjít bidjet eanemus deattu daid orgánaid válggaise mat stuoraservodaga politihka válđopremissaid bidjet, dán oktavuoðas nationála parlameanttaid válggaise, ja unnit deattu daidda maid navdet sekundára politihkalaš orgánan. Fáttá leat manjil čuovvulan ollu eará dutkamušat (van der Eijk ja Franklin 1996; Marsh 1998). Karlsen cuige ah te dán logihka ii njuolga sáhte sirdit sámediggeválggaide. Sámediggeválggat sierranit Reifa ja Schmitta nubbeortnetválggain máŋgga mearkkašahti bealis. Lassin dilálašvuodaide maid badjelis leat válddahan, namalassii ah te sámediggeválggat lágiduvvojít aktanaga stuorradiggeválggaiquin ja ah te ollu válgalisttut servet dušo sámediggeválggaide, cuige Karlsen golmma dilálašvuhtii, mat Reifa ja Schmitta dutkamušain identifiserejít nubbeortnetválggaid, ja maid ii sáhte dadjat leat sámediggeválggain. De lea sáhka das go válgoassálästtin lea vuollegeappot nubbeortnetválggain, go ráðdehusbellodagat vuottáhallet ja go stuora bellodagat vuottáhallet (Karlsen 2011: 253-254). Áigut lasihit ah te dat ah te EO-válggaid oallugat ipmirdit nationála «riikaoiviliskkusin» baiccago duohta válgan Eurohpáparlamentii, dat válđá maiddái stuora eurohpálaš bellodagaid válgastrategaid beroštumi. Sii bidjet danin dávjá johtui doaibmabijuid vai ráddjejít «vahága» maid jáhkket EO-válggaid dagahit. Spánijs lea ovdamearkka dihte dábálaš ah te ráðdehusbellodagat gohčot muhtin bivnnuhis politihkkara guođđit ráðdehusa ja baicca leat bajimusas Eurohpáparlameantta válgalisttus. Dakkár «doaibmabijut» eai leat dábálačcat sámediggeválggain.

Bajábealde ságaškušama duogážis áigut deattuhit ah te dat mas mii dán vuoro beroštit ii leat sáhttágo dadjat sámediggeválggaid ollislačcat leat stuorradiggeválggaid suoivvanis, muhto das ah te sáhttítgo gávdnat dásá vuđosii dan njealji nationála bellodagas maid guorahallat. Beroštit maiddái trendain mat gullet dáidda dilálašvuodaide áiggi badjel. Muđui leat dieðusge beroštuvvon das ah te sáhttítgo gávdnat erohusaid dán njealji bellodaga gaskkas.

Nubbi jearaldat, rievddaditgo rievdanminstarat mat leat čadnon daid bellodagaid guorraseapmái gaskal sámi guovddášguovlluid ja guovlluid gos sámi kultuvra ii leat nu oidnosity, dát lea oaivaduvvon klassihkalaš teorijain sosiála deattus. Guorahallamis, mii vuosttaš gearddi almmuhuvvui jagis 1937, gávnahii Herbert Tingsten ahte bargit, geat orro guovlluin gos orro valjít eará bargit, álkibut identifiserejedje iežaset bargiiluohkáin daid bargiid ektui geat orro guovlluin gos ledje unnitlogus (Tingsten 1975). Ollu dutkamušat leat vuosihan ahte sosiála konteavsttas lea mearkkašupmi válgameanuide, dan dáfus ahte ovttaskas jienasteaddji áigumuš obanassiige jienastit ja válljet muhtin dihito bellodaga baicca go eará, dat sáhttá birrasa dihite nannejuvvot dahje unnut. Ovtta lágje geassásit sii, geat leat unnitlogus, stuoritlogu guvlui, ja nuppe dáfus ožzot sii, geat gullet gievrrabut jovkui, nannejuvvont gullevašvuoda eanetlohkui. Dutkamuša gávdnosat juohkásit aŋkke go šaddá sáhka movt dát mekanismmat doibmet iešgudetlágán konteavsttain (Grönlund 2004). Go atnit vuolggasadjin Josefsena ja Skogero (2011) ja Karlsena (2011) gávdnosiid, de sáhttit navdit ahte man gievrrat tendeanssat stuorradiggeválggain leat, sámediggeválggaid ektui, rievddadit dan ektui man ollu fuomášupmi lea sámi jearaldagaide válgabires, mii fas lea váikkuhus sámi guovddášguovlluid lassánan sosiála deattus. Grönlund oaivvilda ahte sosiála deattu beaktu maiddái muhtin muddui lea sorjavaš válgavuogis (Grönlund 2004: 505-506). Sáhttit danin geahččat gávdnatgo makkárge rievdamiiid manjilgo oðða válgavuohki doaibmagodíi.

Lea bures duodaštuvvon ahte iešgudetlágán válgavugiin sáhttet leat váikkuhusat válgameanuide (geahča Gallagher ja Mitchell 2005). Deháleamos Sámedikki válgavuogi nuppástuvvamis lea ahte válgabiriid mahtodat rievddai 13 bires, main juohke ovttas ledje 3 mandáhhta, 7 birii main mandáhtalogut rievddadit jienastuslogu mahtodaga ektui. Dainna lágiin rievddadii mandáhtalohku juohke válgabires gaskal 3 ja 9 jagis 2009, ja gaskal 4 ja 8 sihke 2013:s ja 2017:s. Vaikko vuosttaš juohkinlohu lea bidjon 1,4 (juoga mii oidá stuorimus bellodagaid), de lea mandáhtalogu lassáneapmi dagahan ahte lea álkibun šaddan válljejuvvot sisa, seammásgo dat rievddada mihtilmasat válgabires válgabirii (geahča Josefsen ja Aardal 2011). Goitge, go geahččat bellodagaid jienaid mearreosiid ja sin mandáhtaid mearreosiid Sámedikkis áiggi badjel, ja maiddái ovdal ja manjil 2009, de eat gávnat ahte spiekasteamit obbalaččat leat vátnon, eai sámediggeválggain obbalaččat, eaigo dan njealji bellodagas maid guorahallat. Spiekasteapmi gaskal jienaid mearreosi ja mandáhtaid mearreosi sáhttá mihtidit Loosemore-Handby indeavssain.⁴ Mađi stuorit lohku indeavssas, dađi stuorit spiekasteapmi das mii dagaha dievaslaš oktiiheivema jienaid ja mandáhtaid gaskkas (proporšunála válgavuohki). Sámediggái ollislaččat lei Loosemore-Handby indeaksa 15,4 jagis 2001 ja 23,2 2005:s, dan bottugo 2009:s lei 20,5, 2013:s lei 17,6 ja jagis 2017 lei 22,8. Stuorimus bellodagas, BB, lei liiggásovvddasteapmi obbalaččat veahš váidon áigodagas 2009-2017 jagiid 2001 ja 2005 ektui, dan bottugo dan golmma eará bellodagas bisui váilevašovvddasteapmi sullii seamma dásis áigodagas 2007-2017 jagiid 2001 ja 2005 ektui. Dan muddui go gávdnat rievdamiiid guorraseamis dan njealji bellodahkii sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui, de ille sáhttit daid laktadit mandáhtajuogustusa rievdamidda buohtastahttojuvvon proporšunála válgavugiin. Mii eatge gávnna hirpmahuhti rievdamiiid go vuhtii váldit válgalisttuid logu. Válgalisttuid logu lassáneapmi livčii muđui jávkadan beavttu mii boahťa go dahká válgavuogi eanet proporšunálan (geahča diehtoboksa). Nuppe dáfus sáhttá molsašumis 13 válgabires 7 válgabirii iešalddis leamašn váikkuhus. Lea oainnat leamaš mihtilmas molsašupmi sosiála

---

Indeaksa bidjá oktii buot proseantasaš spiekasteamiiid mat leat gaskal válgalisttuid jietnaossemeriid ja ovddasteaddjeossemeriid. Supmi juohká dasto 2:in. Geahča diehtoboksa mii muitala manin leat válljen dán indeavssa. Logut leat rehkenaston Celius nammasaš válgasimulerenvuogádagain.
<http://www.samfunnsveven.no/data/celius/>

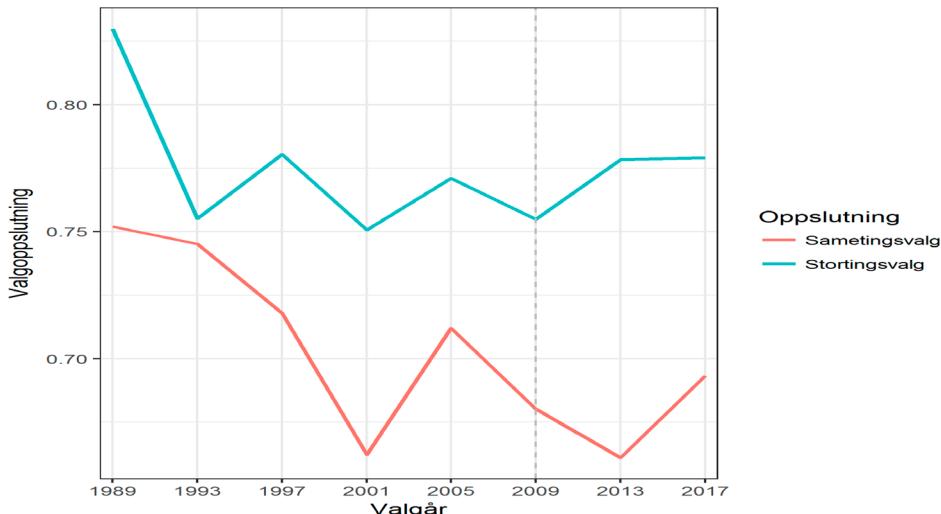
deattu dáfus, mihtiduvvon sámediggeválggaid guorraseamis (geahča diehtoboksa). Válgbiriid, main lei stuora jietnaossemearri sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui, lohku lea njiedjan. Boares válgbaviogí áiggi ledje njealje válgbire (Deatnu, Guovdageaidnu, Kárásjohka ja Porsáŋgu) main jienaid lohku sámediggeválggain lei eanetgo bealli jienain mat manne stuorradiggeválggaid. Joatkevačcat ledje golbma válgbire main ledje birrasiid okta goalmadas oassi eanet jienat Sámediggái go stuorradiggái. Dain earán lei 10 proseanta dahje unnit. Manjil lagi 2009 lei duššo okta válgbire, Ájavovárrí, mii ásahuvvui 2009:s ja fátmasta Guovdageainnu, Kárásjoga ja Porsáŋggu suohkaniid, gos jienasteamit sámediggeválggain dahke badjel beali eanet jienaid, dan ektui mat manne stuorradiggeválggaid.

2.3 Maid gávdnat?

2.3.1 Válgaoassálastin:

Vuosttaš maid galbat geahčat lea válgaoassálastin. Dát lea dehálaš danin go juohku gaskal vuosttaš- ja nubbeortnetválggaid čujuha ahte válgaoassálastin sámediggeválggain galgá leat mealgt vuollelis go stuorradiggeválggain. Dasto lea dehálaš danoingo teorija, das ahte sámediggeválggat leat stuorradiggeválggaid suoivvanis, galggašii čujuhit ahte rievddadeamit sámediggeválggaid oassálastimis čuvvot rievddademiid stuorradiggeválggaid oassálastimis.

Govadat 2.1 Oassálastin stuorradigge- ja sámediggeválggain lagi 1989-2017

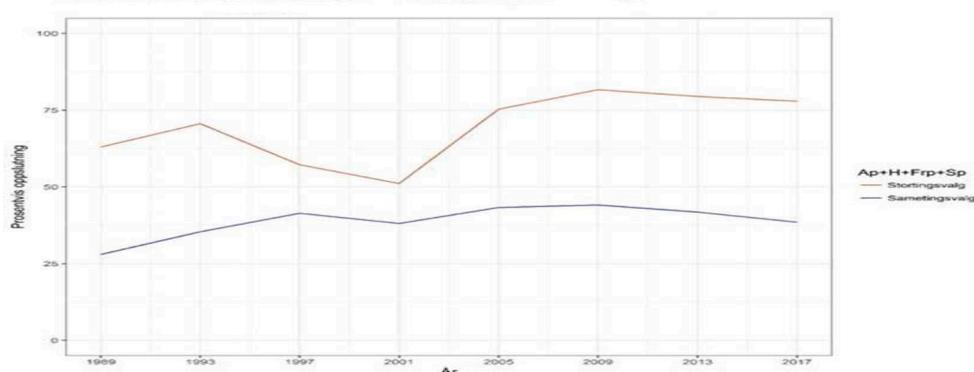
Oaidnit govadagas 2.1 ahte dan bottugo oassálastin stuorradiggeválggaidé áigodagas lea rievddadan veaháš vuollelis 83 vulos gitta 75 prosentii, de lea oassálastin sámediggeválggain rievddadan veaháš vuollelis 78 gitta veaháš badjelaš 66 prosentii. Vaikko oassálastin sámediggeválggain čađat lea leamaš unnánit go oassálastin stuorradiggeválggain, de leat

erohusat ollu unnibut go dat mii lea dábálaš gaskal nu gohčoduvvon vuosttaš- ja nubbeortnetválggaid. Dat mearkkaša ahte oassálastindássi iešalddis ii čujut ahte daid sáhttá gohčodit nubbeortnetválgan. Eai unnit gelddolaččatge leat rievddadeamit válgajagiid gaskkas. Oaidnit ahte riedvanminstarat válggaid gaskkas čuvvot guhtet guoibmáset, duššo guvttiin spiehkastemiin: gaskal 1993 ja 1997 ja fas gaskal 2009 ja 2013 lassáni oassálastin stuorradiggeválggain, dan bottugo oassálastin sámediggeválggain njiejai. Atnit dán guokte spiehkasteami muittus go konkluderet ahte Sámedikki oassálastima rievddadeamit obba lohkui čuvvot rievddademiid mat stuorradikki oasálastimis leat. Nationála trenda orru dasto garrasit váikkuheame válgoassálastimi Sámedikkis.

2.3.2 Guorraseapmi njealji bellodahkii BB, O, GB ja OvB

Boahtte ášsi maid geahčadit lea guorraseapmi dan njealji nationála bellodahkii sámediggeválggain ja stuorradiggeválggain áigodagas gaskal 1989 ja 2017. Erenoamážit beroštit das ahte sáhttít go oaidnit stuora spiehkastemiid trendain sámediggeválggain, go buohastahttit stuorradiggeválggaiquin. Oaidnit govadagas 2.2 ahte trendat dan guovtti válggia gaskkas leat oalle ovttalágánat, muhto ahte rievddadeamit stuorradiggeválggaid gaskkas leat stuorribut go sámediggeválggaid gaskkas. Okta spiehkasteapmi gal lea trendaid sullasašvuodain: Gaskal 1993 ja 1997 njiejai guorraseapmi dan njealji bellodahkii stuorradiggeválggain, dan bottugo lassáni sámediggeválggain. Atnit dán spiehkasteami muittus go konkluderet ahte ollislaš guorraseapmi dán njealji bellodahkii sámediggeválggain obbalaččat čuovvu stuorradiggeválggaid trenda, veaháš vátnáseappot rievddademiiguin. Dássážii leat nappo cielga vuddosat mat čujuhit ahte nationála trendat guoskevaččat dáidda bellodagaide «njommot» sámediggeválggade.

Govadat 2.2 Obbaš guorraseapmi bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámedigge- ja stuorradiggeválggain jagiin 1989-2017

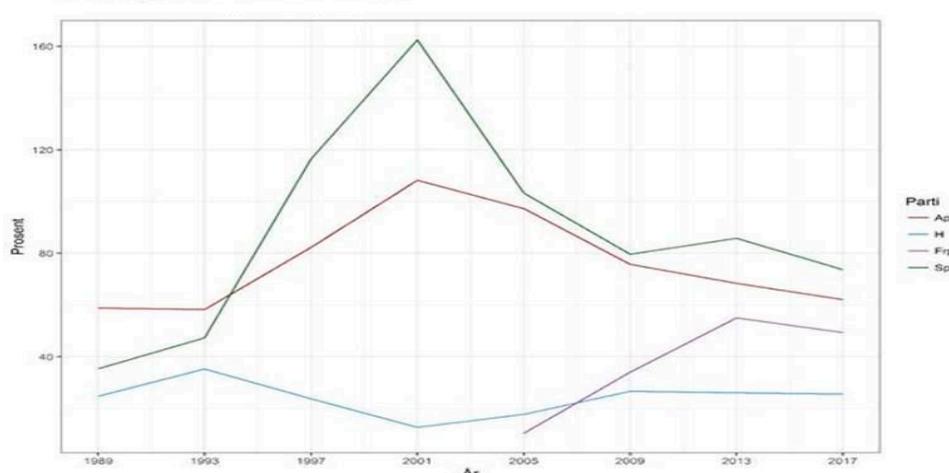
Dát speadjalasto ovttasrievddadeamis (korrelašuvnnas)⁵ dán njealji bellodaga obbaš guorraseami gaskkas sámediggeválggain ja stuorradiggeválggain. Áigodahkii 1989-2005 lei

Korrelašuvdnakoeffisianta Pearsona r. Pearsona r rievddada gaskal -1 ja 1, gos -1 lea ollislaš negatiiva ovttasrievddadeapmi (alla guorraseapmi sámediggeválggain deaivá leat aktanaga go vuollegris guorraseapmi

ovttasievddadeapmi 0.69 ja lassánii 0.82 rádjái áigodagas 2009-2017. Dát čájeha, ii vuordekeahttá, ahte lei stuorit ovttasievddadeapmi daid bellodagaid guorraseamis sámediggeválggain ja stuorradiggeválggain manjilgo dat odđa válgavuohki bodii fápmui. Leago dasa sivvan dat odđa válgavuohki vai eará dilálašvuodat, dasa máhccat manjelis.

Obbalaš govva ii mital maidege das leatgo siskkáldas erohusat bellodagaid gaskkas. Vejolaš lea dieđusge ahte dat gaskaneaset leat «lonuhan» jienasteddjiid dakkár vugiin mii ii váikkut obbalaš guorraseami trendii. Govadagas 2.3 čájehit guorraseami differánssaid gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid, juohke dán njealji bellodahkii. Oaidnit ahte GB skihčä erenoamás ollu. Norgga EO miellahttuvođa álbmotijenasteami manjil oaidnit ahte bellodahkii sihke 1997:s, 2001:s ja 2005:s lei eanet guorraseapmi sámediggeválggain go stuorradiggeválggain. Jagis 2001 dagai guorraseapmi GB:ii sámediggeválggas eanetgo beannot gearddi eanet go guorraseapmi stuorradiggeválggas (160 proseanta). Earet GB, de lei dušo BB:s okte, jagis 2001, stuorit guorraseapmi sámediggeválggas go stuorradiggeválggas. Jagi 2001 stuorradiggeválgga atnet roassojahkin BB:ii, nu ahte rievdan mii lea govdagas mearkaša ahte njedjan sámediggeválggas lei unnit go njedjan stuorradiggeválggas. Beroškeahttá dies oaidnit ahte leat mearkašahti stuorit erohusat gaskal dán njealji bellodaga guorraseami sámediggeválggain go stuorradiggeválggain. Dát leat erohusat mat eai boade oidniosii obbalaš guorraseamis.

Govadat 2.3 Guorraseapmi bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui jagiin 1989-2017

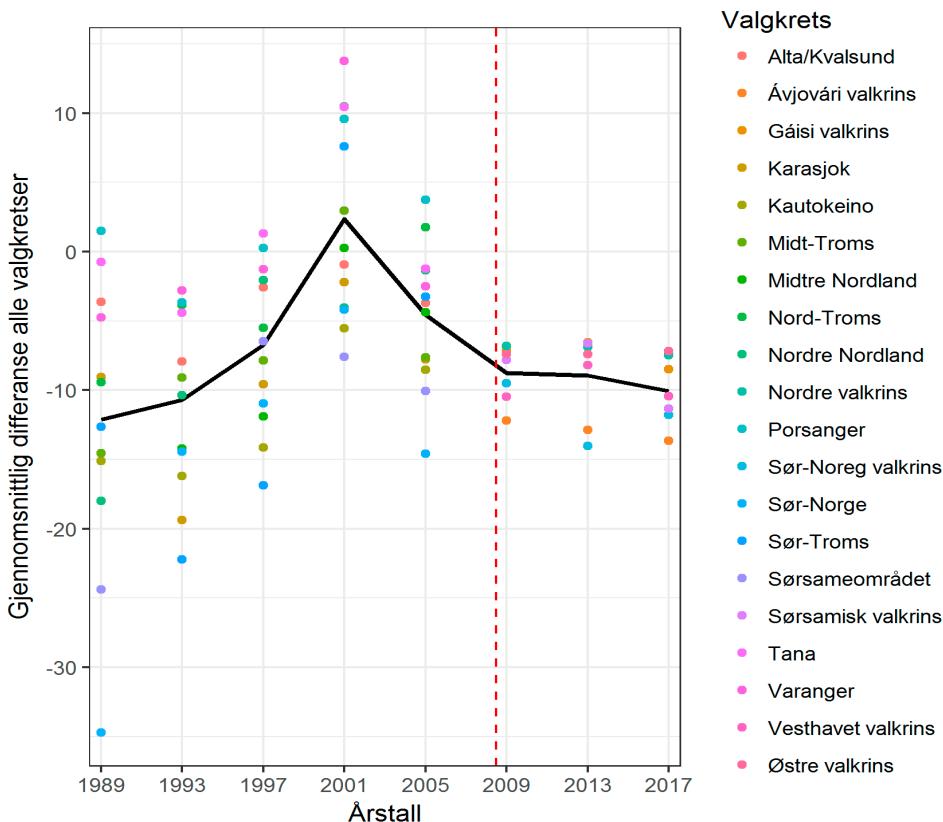
Boahtte ášsi maid geahčadit leat guorraseami erohusat gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid dán njealji bellodahkii, juhkkojuvvon Sámedikki válgabiriide. Ulbmlin lea gávnahait leatgo stuora vai unna erohusažat gaskal válgabiriid, leatgo vuogádatlaš erohusat válgabiriid gaskkas main jienastanlohu Sámediggái lea oalle stuoris go buohtastahtta

---

stuorradiggeválggain) ja 1 lea ollisaš positiiva ovttasievddadeapmi (alla guorraseapmi sámediggeválggain deavá leat aktanaga go alla guorraseapmi stuorradiggeválggain). (Geahča lagabut čilgehusa diehtobokkas).

jienastanloguin stuorradiggái ja sáhttitgo oaidnit makkárge rievdamiid mat leat lagi 2009 odda válgavuogi bohtosat. Govadat 2.4 čájeha spiekasteemii guorraseamis dan guovtti válgavuogi gaskkas buot válgabiriin ja gaskamearáláš spiekasteami.

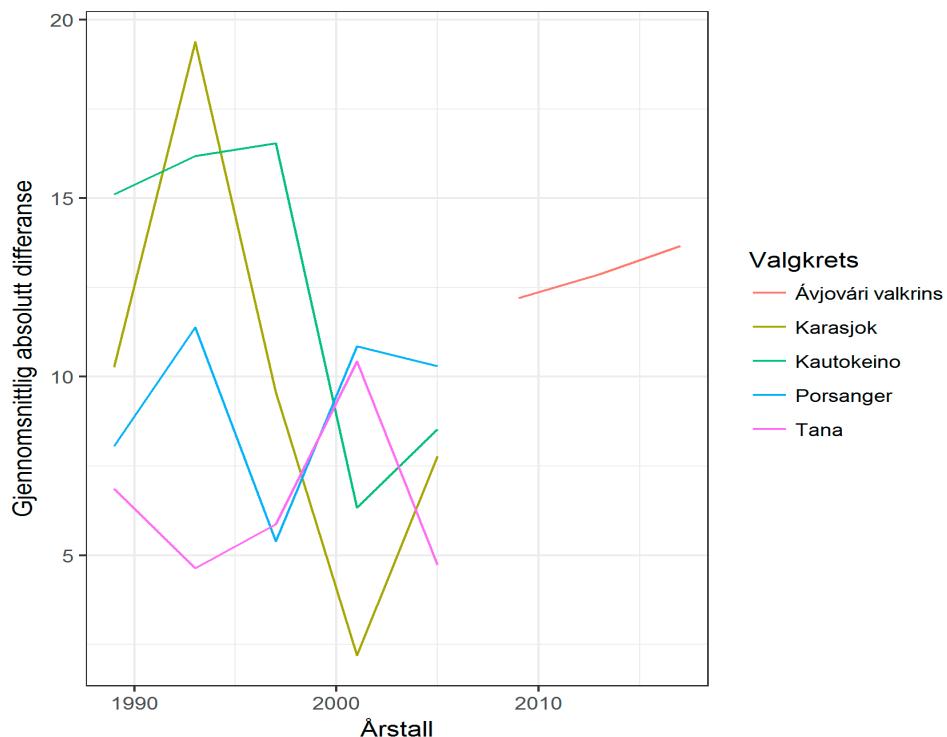
Govadat 2.4 Spiekasteapmi guorraseamis dán njealji bellodahkii gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid ovdal ja manjjil 2009 juhkojuvvon buot válgabiriide (čáhppes sáhcu čujuha buot válgabiriid gaskamearrái)

Oaidnit govdagas 2.4 ahte ledje muhtin muddui stuorit rievdadeamit guorraseamis dan njealji bellodahkii sámedigge- ja stuorradiggeválggain ovdal lagi 2009 go manjjil, sihke válgabiriid gaskkas ja áiggi vuolde. Manjjil lagi 2009 lea rievdadeapmi njiedjan ja sajáiduvvon negatiiva spiekasteapmái, 8-10 proseantapoenjji. Oaidnit maiddái ahte eat sáhte gávdnat makkárge čielga minstara erohusaid dáfus gaskal sámi guovddášguovlluid ja eará guovlluid ovdal 2009. Manjjil 2009 leat Ávjováris jámma stuorimus spiekasteamit buot golmma válggain, mii mearkkaša ahte das lea stuorit guorraseapmi sámediggeválggain. Erohusat guorraseamis válgabiriid gaskkas manjjil 2009 eai leat aijkke nu hirbmát stuorrát. Obbaláččat fertet konkluderet ahte sosiála deattus, nugo mii dás leat defineren dan, lea dihito, vaikko ii nu hirbmát stuora, mearkkašupmi dán njealji bellodaga guorraseapmái manjjil lagi 2009.

Ovdáneapmi áiggi badjel sámi guovddášguovlluin boahztá čielgaseappot ovdan govadagas 2.5. Govadat 2.5 vuosiha loahpalaš spiehkastemiid, namalassii sihke positiiva ja negatiiva spiehkastemiid supmi. Gurut bealde govadagas oaidnit Deanu, Guovdageainnu, Kárásjoga ja Porsáŋggu loahpalaš spiehkastemiid gitta 2009 rádjái, ja olgeš bealli ges čájeha Ávjobári válgbiiire, ásahuvvon jagis 2009 ja mii fátmasta Guovdageainnu, Kárásjoga ja Porsáŋggu, loahpalaš spiehkastemiid.

Govadat 2.5 Loahpalaš spiehkasteamit guorraseamis bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámedigge- ja stuorradiggeválggain guovddášguovlluin

Oaidnit ahte rievddadeamit guorraseamis leat čielgasit leamašan stuorimusat Kárásjogas, Guovdageaidnu dakka manjis. Maŋnilgo Ávjobári ásahuvvui válgbiren 2009:s lea obbalas spiehkastemiid dássi bisson dássed in gaskal 12 ja 14 proseantapoeajna. Konklušuvdna dássážii lea ahte odda válgavuogis lea leamašan stargadeaddji beaktu loahpalaš spiehkastemiide čadnon guorraseapmáí gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid.

Boahtte maid geahčat lea ovttasrievddadeapmi (korrelašuvdna) guorraseriid gaskkas bellodagaide BB, O, GB ja OvB sámediggeválggain ja stuorradiggeválggain.

Tabealla 2.1 Ovttasrievddadeamit (korrelašuvnnat)⁶ guorrasemiin gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid jagiin 1989-2005 ja 2009-2017 (boasttumargiinnat ruoduun)⁷:

Parti	1989-2005	2009-2017
AP	0.46 (0.00)	0.67 (0.00)
H	0.19 (0.43)	0.27 (0.28)
FrP	0.22 (0.86)	0.6 (0.01)
SP	0.14 (0.44)	0.33 (0.16)

Tabeallas 2.1 oaidnit ahte leat positiiva ovttasrievddadeamit sámedigge- ja stuorradiggeválggaid gaskkas guorraseamis dán njealji nationála bellodahkii visot válggain main leat oassálasttán. Dat ii hirpmahuhte. Dat mii lea gelddolaš tabeallas 2.1 lea goitge ahte dát ovttasrievddadeamit orrot nannejuvvon majjil go odda válgavuohki doaibmagodii. Dát gusto juohke sierra bellodahkii ja bellodagaide čoahkkehámis. Majjil jagi 2009 leat ovttasrievddadeamit mihtilmasat buot bellodagaide, earet Olgešbellodahkii. Vátnáseappot ja stuoribut válgabiret orrot danin dagahan ahte lea eanet sullasašvuhta guorrasemiin bellodagaide dán guovtti válgga gaskkas.

Dakkár buohtastahttimat guorraseami ovttasrievddademiin juohke válgga nammii eai anjke mital maidege ovttasrievddademiin čadnon *rievdamiidda* ovta válggas nubbái. Dássážii leat geahčan ovttasrievddademiid mat gullet rastáchuohpahatloguide, go buohtastahttit válgaguorraseami sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui juohke válgajagi. Dál galgat geahčat *rievdanloguid*, go buohtastahttit guorraseami rievdamiid válgajagis válgajahkái. Galgat danin geahčadit ovttasrievddademiid mat gullet rievdanloguide válggaid gaskkas.

⁶ Pearsona r. Geahča 5. vuolitravdadiedu.

⁷ Muitonjuolggadus lea ahte go Pearsona r lea dupalit stuorit go boasttumargiida, de dat lea nu gohčoduvvon statistikhalaččat signifikánta dahje das lea dadjamušfápmu.

Tabealla 2.2 Rievdanloguid ovttasrievddadeamit (korrelašuvnnat) gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválgaid jagiin 1989-2005 ja 2009-2017 (boasttumargiinnat ruođuin):

Parti	1989-2005	2009-2017
AP	0.34 (0.02)	0.16 (0.59)
H	0.36 (0.25)	0.45 (0.16)
FrP	- (-)	-0.58 (0.06)
SP	0.07 (0.76)	0.49 (0.11)

Tabeallas 2.2 leat rehkenastán rievdanloguid korrelašuvnnaid gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválgaid buot válgabiriin olles áigodahkii gaskal 1989-2017 (fuomás ahte OvB vuosttaš gearddi searvvai sámediggeválgaide jagis 2005). Das oaidnit ahte leat mihtilmas erohusat dán njealji bellodaga gaskkas. Rievdanlogut áiggi badjel tabeallas 2.2 čájehit nappo oalle eará gova go rastáčuohpahatlogut tabeallas 2.1. Bellodagaide BB, O ja GB lea nu ahte jus guorraseapmi lea lassánan ovta stuorradiggeválgas boahtte válgii, de sodju orru ahte guorraseapmi sámediggeválgas maiddái lassána. Ovddádusbellodaga guovdu lea sodju nuppi guvlui. Dynámalaš tendeanssat OvB guovdu dadjet ahte guorraseapmi bellodahkii sámediggeválggain čuovvu eará logihka go stuorradiggeválggain. Dat go OvB:s mángga lágje čalmmustahtte iežaset «antivuogádatbellodahkan», namalassii ahte bellodat albma ilmmis searvvai válgii ulbmiliin heaitthihit olles Sámedikki, sáhttá cielgasit čuohcame dasa manin bellodat čuovvu spiekasteaddji trenda. Jienasteddiid meannudeapmi čujuha njuolgut ahte OvB sámediggeválggain lea eará go OvB stuorradiggeválggain. Oaidnit maiddái ahte BB guovdu ovttasrievddadeapmi lea veaháš geahnöhuvvon mañjil go odda válgavuohki bodii fápmui. Dan unna positiva ovttasrievddadeamážis BB dáfus mañjil 2009 ii leat statistikhalaččat dadjamušfápmu (signifikánta, geahča 7. vuolitravvdadiédu). Dat mearkkaša ahte BB dáfus lea stuorradiggeválgaid tendeanssas leamašan unnánit mearkkašupmi odda válgavuogi áiggis, go dan boares. Soahpatmeahttunvuodat BB siskkobealde jagi 2017 válgga ovdal dáidet guoddit stuora oasi sivas dásá. Oaidnit nappo ahte leat mearkkašahti erohusat dán njealji bellodaga gaskkas.

Mañimus maid áigut geahčat dás, lea leago dan hirpmus jienastuslogulassáneamis, mii Sámedikkis lei gaskal jagiid 1989 ja 2017, leamašan makkárge váikkuhus dilálašvuodaide maid leat ladastallan badjelis.

Tabealla 2.3 Máñggadását panelamodeallat rievdamidda čadnon nationála bellodagaid guorraseapmái sámediggeválggain stuorradiggeválggaid ektui jagiin 1989-2019. (standárdameattáhusat ruoduin)⁸

	Modell 1	Modell 2
Konstantledd	12.26*** (1.91)	13.62*** (1.64)
År	-0.42** (0.14)	-0.48*** (0.12)
Nye kretser	-1.51 (13.94)	-7.54 (7.00)
Endring i manntall	4.97 (4.83)	
År*Nye kretser	0.35 (0.55)	0.62* (0.31)

Modeallat tabeallas 2.3 mihtidit rievdanloguid differánssa áiggi badjel guorraseamis dán njealji bellodahkii gaskal sámediggeválggaid ja stuorradiggeválggaid. Modealla 2 lea jienastuslogu rievda haga, danin vai beassat oaidnit mii dáhpáhuvvá go lasihit dán buvttadahkki modelli 1. Tabeallas násttit čujuhit leatgo čilgehusbuvttadahkkiin statistikhalaččat dadjamušfámolaš (signifikántta) beavttut. Dat mas mii dás beroštit lea nappo guorahallat mii čilge rievdamiid mat leat válgas válgii válgbiriin, namalassii leatgo guorrseami rievddadeamit nuppástuvvan eanet ovttaláganin vai eanet iešguđetláganin. Bohtosat maid dás oaidnit sohpet daidda maid leat oaidnán sihke gráfain ja koeffisieanttain maid ovdanbuvttiimet ovdalis. Goappaš modeallat vuosihit ahte erohusat rievdamaiin, válggaid olis Sámediggái ja Stuorradiggái dán njealji bellodahkii obbalaččat, leat unnon áiggi badjel. Dan oaidnit daningo válgajagiin («År») leat signifikánta negatiiva beavttut goappaš modeallain. Dadistaga go áigi lea gollan, de leat oainnat erohusat gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid unnon. Mii leat dasto gávdnan trenda dáhtain mii muitala ahte erohusat dán guovtti válgga gaskkas leat unnon áiggi badjel. Gelddolaš lea ahte eai válgavuogi («Nye kretser») nuppástuvvamis, eaige Sámedikki jienastuslogu lassáneamis («Endring i manntall») meroštallamis lea adnon 1000 jienastuslohkui čálihuvvon olbmuid lohku) leat makkárge dadjamušfámolaš (signifikántta) beavttut. Dasa ii leat sivvan dat ahte lea stuora ovttasrievddadeapmi gaskal jienastuslogu lassáneami ja sirdašumis odda válgbiriide.⁹ Oaidnit maiddái ahte dan unna positiiva interakšuvdnabeavttužis gaskal válgajagi ja sirdašumi odda válgbiriide («År*Nye kretser») ii šat leat statistikhalaččat signifikántsa go váldit fárrui jienastuslogu rievdamiid.

Lađastallan maid ovdanbuktit tabeallas 2.3 čájeha nappo ahte Sámedikki jienastuslogu hirpmus lassáneamis gaskal 1989 ja 2017 ii leat leamašan makkárge váikkuhus erohussii guorrseamis gaskal sámedigge- ja stuorradiggeválggaid, iige lagi 2009 válgavuogi nuppástuvvamisge.

8 Dát lea álkiduvvon govus. Olles modeallaid aktan diagnosamihtuiguin gávnat diehtoboksas « Bargovuohki ja dáhtat».

9 Mis nappo ii leat váttisvuhta nu gohčoduvvon multikolinearitehtain. Pearsona r korrelašuvdna lea 0.198 (ii vuosihuvvon tabeallas).

2.4 Konklušuvnnat

Mii leat gávdnan lassáneaddji sullasašvuodaid stuorradigge- ja sámediggeválggaid gaskkas go lea sáhka rievddademiin obbalaš guorraseamis dan njealji nationála bellodahkii BB, O, GB ja OvB Sámedikki válgbiriin. Orru čájeheame ahte stuorradiggeválggaid trendat eanet go ovdal lávdet maiddái sámediggeválggaide daid bellodagaid guovdu obbalaččat. Dát lea nu gohčoduvvon sekulára (guhkitáigásáš) trenda mii, nugo min lađastallamat čujuhit, ii sáhte čilgejuvvot válgvuogi nuppástuvvamiin gaskal 2005 ja 2009, iige Sámedikki jienastuslogu hirpmus lassánemiin lagi 1989 rájes 2017 rádjái. Joatkevaččat sosiála deattus, mihtiduvvon alla jienastusoassemearrin sámediggeválggaín stuorradiggeválggaid ektui, iige leat leamašan nu mearkkašahti beaktu guorraseapmái bellodagaide BB, O, GB ja OvB.

Okta bellodagain, OvB, spiekasta daningo rievdamat guorraseamis gaskal stuorradiggeválggaid ja sámediggeválggaid ovttasievddadit negatiivvalaččat. Dan rájes go Ovddádusbellodat šattai oassin sámediggeválggain jagis 2005, lea trenda dán rádjái vuosihan ahte sámediggeválggain dán bellodaga guorraseami rievdamiin orru sodju nuppe lágje go dain rievdamiin mat guorraseamis leat stuorradiggeválggain. Ovddádusbellodaga sahttá danin, dán rádjái goit, dadjat ahte leat sámediggeválggain eará go stuorradiggeválggain.

Odđa válgvuogi áiggis lea stuorimus bellodat, BB, leamašan sullii seamma liiggásovddastuvvon Sámedikkis go lei ovddeš vuogi áiggis. Seamma lágje leat unnit bellodagat, O, GB ja OvB, leamašan sullii seamma váilevašovddastuvvon, sihke odđa ja boares válgvuogi vuolde. Dasto odđa válgvuohki ii leat dássážii goit váikkuhan dasa ahte sullasašvuodat lassánit jienaid oassemeari ja mandáhtaid oassemeari gaskkas dáidda bellodagaide.

Váldokonklušvdna lea nappo ahte válgbiegga dán njealji bellodahkii sámediggeválggain eanet ahte eanet bossu seamma guvlui go stuorradiggeválggain, ja dán soju ii sáhte čilget odđa válgvugiin, iige Sámedikki jienastuslogu lassánemiin.

2.5 Diehtoboksa: Bargovuohki ja dáhtat

1. Dáhtačoakkáldat: Mii leat váldán vuolggasaji GATOR nammasaš dáhtačoakkálmasas, maid mii leat ceggen ja rahpan álmogii dás: UiT Open Research Data (<https://dataverse.no/dataverse/rokkan>). GATOR mearkkaša *Geo And Time coded Open Registry* ja lea vuodđuduvvon iešgudetlágán dáhtagáluid vuodul, nugo NSD:a Kommunedatabase, SSB:a, Kostra ja eará. Dáhtačoakkálđaga vuodđostrukturura sistisdoallá jahkásáš dáhtaid norgga suohkaniin lagi 1945 rájes 2017 rádjái, mas lagi 2013 suohkanstrukturura lea bissovaš ovttadahkan áiggi badjel. Dáhtaid sahttá rehkenastit (aggregeret) geográfalaš ovttadahkan, nugo fylkan, regiovđnan, riikaoassín dahje, nugo dás, Sámedikki válgbiren.
2. Válgbiret: Vai nagodit vástdit gažaldagaide leat nappo váldán Sámedikki válgbiriid vuolggasadjin ja rehkenastán jienastemiid, mat ledje dahkkon stuorradiggeválggain, dáidda válgbiriide. Dan leat dahkan dainna lágiin ahte leat lohkan jienaid, mat suohkaniin ledje addon, ja sirdán suohkaniid Sámedikki válgbiren. Válgvuohki Sámedikkis nuppástuvvai gaskal 2005 ja 2009 (Josefsen ja Aardal 2011) ja mis ledje

dasto dás guokte territoriála guovlojuogu válgabiriin, okta jagiide 1997-2005 mas ledje 13 bire ja okta jagiide 2009-2017 čiežain biriin.

3. Jienastuslohku: Olles 1989-2017 áigodagas lea leamašan mihtimas lassáneapmi Sámedikki jienastuslogus. Jienastuslohku lea šaddan eanetgo golmmageardásazžan, 5505 rájes jagis 1989 gitta 16958 rádjái jagis 2017 (Pettersen 2011; Samediggi.no). Mii leat hábmen variábela mii mihtida Sámedikki dohkkehuvvon jienain oassemearrin stuorradikki dohkkehuvvon jienaidé válgabiriin. Dán atnit «sosiála deattu» indikáktorin válgabiriid «sámevuoda» deastta hárrai. Sáttá diedusge moaitit manin leat atnán jienastuslogu mahtodaga, eatge dohkkehuvvon jienaid logu, sosiála deattu indikátorin, muhto vuosttaš válggaide dáhat Sámedikki jienastuslogus, sirrejuvvon ovttaskas válgabiriide, eai leat oažzumis. Aniimet danin dohkkehuvvon jienaid loguid nu gohčoduvvon proxyn, dat mearkkaša buhtadussan duohta variábelii. Sámediggeválggaide obbalačat lea korrelašuvdna, gaskal olmmošlogu čálihuvvon jienastuslokhui ja dohkkehuvvon jienaid logu, olles 0.995. Dat máksá ahte ovttasrievddadeapmi lea goasii ollislaš ja ahte dohkkehuvvon jienaid lohku lea hirbmat buorre buhtadus jienastuslokhui čálihuvvon olmmošlogus, darvehit lassáneami. Jienastuslogu rievđama, nugo oidno regrešuvdnamodeallas, leat meroštallan 1000 jienastuslokhui čálihuvvon olbmuid lohkun, vai álkibut lea dulkot dan.
4. Eahpeporšunalitehta: Válgadutkamušain lea dábálaš atnit iešguđetlágán indeavssaid, mat mihtidit spiekastemiid ollislaš oktiivástideamis gaskal jienaid maid bellodat oažžu ja mandáhtalogu maid oažžu álbmotválljejuvvon čoagganeamis. Stuora eahpeporšunalitehta muitala ahte lea oalle heajos oktiivástideapmi bellodagaid jienaid oassemeari ja daid mandáhtaid oassemeari gaskkas. Válgalága nuppástuvvama, mii lei jagiin gaskal 2005 ja 2009, beavttuid dáfus leat atnán Celius nammasaš prográmma, vai leat sáhttán ohcat nuppástuvvamiid válggaid porporšunalitehtas, nappo oktiivástideami gaskal jienaid oassemeari ja ovddasteddjiid oassemeari Sámedikkis, áiggi badjel. Leat atnán Loosemore-Handsby-indeavssa. Dán indeavssa rehkenastá go oktii bidjá proseantadifferánssaid gaskal bellodagaid mandáhtaoassemeari ja jienaid oassemeari. Dasto juohkit supmi guvttiin. Indeaksa addá álkes mihtu das man ollu proseantapoeajnalaš spiekastepmi lea bellodagaide mat leat liiggásovddastuvvon (dahje váilevašovddastuvvon) ollislaš proseantasaš ovddasteami hárrai. Ovdamunni indeavssain lea ahte dan lea álki ipmirdit ja dulkot. Indeaksa muitala spiekasteami ollislaš porporšunalitehtas proseantapoeajnain, ja madi stuorit indeaksaárvu, dadi unnánit porporšunalá lea válgavuoħki. Geahnohisvuhta Loosemore-Hanbys-indeavssain lea anjke ahte dat badjelmeari lasiha eahpeporšunalitehta vuogádagain main leat ollu bellodagat. Sámedikki válggain leat listtuid logut rievddadan 27 rájes jagis 1993 gitta 15 rádjái jagis 1997, gaskamearálacat gaskal 19 ja 20 listu juohke válggas. Leat goitge mearridan atnit Loosemore-Hanbys daningo mii maiddái atnit proseantasaš spiekastemiid ollislaš porporšunalitehtas ovttaskas bellodagaide. Obba lohku lea dakkár loguid álkibut dulkot go molssaevttolaš indeavssaid. Dasa lassin beroštit mii rievdamis áiggi badjel ja de ii leat nu stuora mearkkašupmi das makkár indeavssa atnit.
5. Rievđamat áiggi badjel: Go lea sáhke guorraseamis dán njealji bellodahkii, de beroštit mii sihke guorraseami rievđamiin áigodagain gaskal 1997-2005 ja 2009-2017 ja guorraseami rievđamiin, namalassii rievddadeamit válgas válgii. Leat danin atnán ekonometralaš beaktomodeallaid, namalassii nu gohčoduvvon panelamodealla mas leat máŋga dási. Modeallat mihtidit guorraseami dán njealji bellodahkii juohke válgajagi, válgabiriid siskkobalde. Áigi, dat mearkkaša válgajahki, lea dasto vuosttaš dássi, válgabiiret fas nubbi dássi. Bargat nappo sihke rastáčuohpahatloguiguin, go

buohtastahttit válgaguorraseami gaskal sámediggeválggaid ja stuorradiggeválggaid, ja *rievdanloguiguin* go buohtastahttit guorraseami rievdamiaid válgajagiid gaskkas.

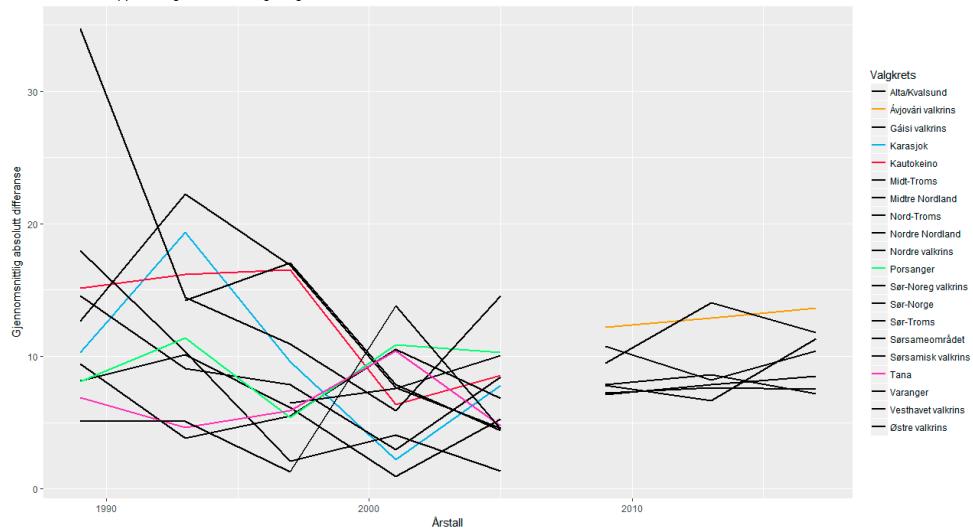
6. Regrešuvdnemodeallat: Vuolde leat ovdanbuktán ollislaš regrešuvdnemodeallaid aktan diagnostikhkain.

	Modell 1	Modell 2
Konstantledd	12.26*** (1.91)	13.62*** (1.64)
År	-0.42** (0.14)	-0.48*** (0.12)
Nye kretser	-1.51 (13.94)	-7.54 (7.00)
Endring i manntall	4.97 (4.83)	
År*Nye kretser	0.35 (0.55)	0.62* (0.31)
AIC	369.56	505.61
BIC	388.99	525.05
Log Likelihood	-175.78	-244.80
Num. obs.	64	84
Num. groups: valgrets	20	20
Var: valgrets (Intercept)	23.92	23.98
Var: valgrets year	0.07	0.07
Cov: valgrets (Intercept) year	-1.29	-1.31
Var: Residual	13.19	16.37

*** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$

7. **Gráfalaš ovdanbuktimat:** Dás ovdanbuktit eará variántta govadaga 2.4 gráfain, mas čuoggáid (válgajagiid) gaska leat njulgen sázuid.

Differanse oppslutning same-/stortingsvalg

Referánnssat:

Buck, Marcus, Helge O. Larsen ja Tord Willumsen (2006) *Når folket får velge. Forsøkene med direkte valg til ordfører som deltakelses- og styringsreform*. Kommuneforlaget.

Erlingsson, Gissur Ó. ja Henrik Oscarsson (2015) «Röstdelning i Sverige», Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson ja Maria Oskarson (red.) *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Gallagher, Michael ja Paul Mitchell (red.) (2005) *The Politics of Electoral Systems*. Oxford University Press.

Gitlesen, Jens Petter ja Hilmar Rommetvedt (1994) *Lokalvalg i møtet mellom riks- og lokalpolitikk*. Kommuneforlaget.

Grönlund, Kimmo (2004) «Voter turnout in politically homogeneous and dichotomous contexts. A comparison of two electoral systems», *Electoral Studies*, 23. 501–524.

Josefsen, Eva ja Eli Skogerbo (2011) “Den samiske offentligheten: mediedekningen av sametingsvalgkampen 2009”. Eva Josefsen ja Jo Saglie (red.) *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Abstrakt forlag.

Josefsen, Eva ja Bernt Aardal (2011) «Valgordningen ved sametingsvalg – en viktig rammebetegnelse». Eva Josefsen ja Jo Saglie (red.) *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Abstrakt forlag.

Karlsen, Rune (2011) “Velgere i sametingsvalgkamp: den samiske offentligheten i praksis». Eva Josefsen ja Jo Saglie (red.) *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Abstrakt forlag.

Marsh, Michael (1998) «Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections», *British Journal of Political Science*, 28, 591-607.

Reif, Karlheinz ja Hermann Schmitt (1980) «Nine second-order elections – a conceptual framework for the analysis of European election results». *European Journal of Political Research*, 8, 1, 3-44.

Saglie, Jo ja Dag Arne Christensen (red.) (2017). *Lokalvalget 2015 - et valg i kommunereformens tegn?*. Abstrakt forlag.

Saglie, Jo ja Tor Bjørklund (red.) (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Gyldendal.

Saglie, Jo (red.) (2009) *Det nære demokratiet – lokalvalg og lokal deltagelse*. Abstrakt forlag.

Tingsten, Herbert (1975). *Political behavior: Studies in election statistics*. Arno Press.

van der Eik, Cees og Mark Franklin (1996) *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. University of Michigan Press.

3 Árvoháhkan SED-guovllus¹⁰

Per Tovmo, Norgga teknihkalaš-luonddudiedalaš universitehta/Norges Teknisk Naturvitenskapelige Universitet

Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis lean árvalan vuogi movt sáhttá meroštallat ollislaš árvoháhkama dan guovllus Finnmarkkus ja Romssas gos Sámedikki ealáhusovddideami doarjaortnet (SED) lea doaimmas, nationálarehketdoallologuid ja barggolašvuodastatistikha vuodul. Mainna lágiin meroštallanvuogi sáhttá atnit lea govviduvvon árvoháhkama árvvu rehkenastimiin jagiide 2013 ja 2016. Meroštallamat čájehit ahte árvoháhkan rehkenastojuvvon juohke ássi nammii lea mealgat vuollelis SED-guovllus Romssa ja Finnmarkku gaskameari ektui. Čilgehus dásá lea vuollegeappot fidnooassálastin SED-guovllu álbmoga siskobeadle. Muhtin muddui sáhttá dán sivvan atnit ahte doppe lea stuora oassi vuorrasit olbmot, muhto deháleamos čilgehusbuvttadahkki lea vuollegeappot fidnooassálastin ahkejoavkkus mii dábálaš dilis dahká bargoveaga, go buohtastahtá Finnmarkku ja Romssa gaskameriin. Jus fidnooassálastin SED-guovllus livčii lassánan dan dássái mas dán guovtti fylkka gaskamearri lea, de livčii árvoháhkan juohke olbmo nammii maiddái leamašan fylkkaid gaskameari dási rájes.

3.1 Álggahus

Dán artihkkala fáddá lea ealáhusovdáneapmi sámi guovlluin, dás definerejuvvon guovlun Finnmarkkus ja Romssas gos Sámedikki ealáhusovddideami doarjaortnet (SED) lea doaimmas. Iešguđetlágán oasisit dás leat ovdal guorahallojuvvon earet eará moanat *Sámi logut muitalit* gáhppálagain. Claus (2014) lea guorahallan barggolašvuoda SED-guovllus ja geahčadan sihke barggolašvuoda ovdáneami ja bargiid iešvuodaid, buohtastahttojuvvon eará guovlluigui. Skálnes (2014) lea guorahallan ealáhusovdáneami SED-guovllus dainna vugiin ahte lea geahčan barggolašvuodaminstara iešvuodaid guovllu iešguđet osiin, ja barggolašvuodaminstara rievdamiiid áiggi badjel. Telemarksforskning, Sámedikki gohčuma olis, lea máŋgga raporttas geahčadan ealáhusovdáneami, innovašuvnna ja man geasuheaddji lea álggahit fitnodaga SED-guovllus, geahča omd. Vareide ja Roncossek (2016). Eará barggut leat geahčadan ovttaskasealáhusaid ovdáneami, nugo ovdamearkka dihte Andersen (2017), gii lea

¹⁰ Giitán Magnus Kvåle Helliesen, Statistikalaš guovddášdoaimmahagas, kommentárain maid buvttii artihkkala álgoevttohussii.

geahčadan eanandoalu sámi ássanguovluin, Broderstad ja Eythörsson (2014) geat leaba geahčadan mearrasámi vuonaid guolásteami, Riseth (2014) lea geahčadan boazodoalu ja Andersen (2009) lea guorahallan vuodðoealáhusaid ovdáneami.

Oktasaš eanaš ealáhusovdánahyttima guorahallamiin lea ahte dat guorahallet ovdáneami dainna lágiin ahte geahčadit barggolašvuodaminstara, mas bargiidčoahkkádus SED-guovllus, juhkkojuvvón ealáhusaide, buohtastahttojuvvó eará guovlliguuin dahje gehčet ovdáneami áiggi badjel.

Riika ekonomalaš ovdáneami meroštallet dávjá dainna go gehčet rievdamaiid brutto nationálabuktaga (BNB), mii lea mihttu riika obbaláš árvoháhkamis ja rehkenasto nationálarehketoaluu vuodul. Dát leage eanemus geavahuvvon mihttu go buohtastahttet iešguđetge riikkaid ekonomijja. BNB loguid cuvkejít maiddái fylkadássái, vai sáhttit geahčadit árvoháhkama juohke ovttaskas fylkkas. Dán rehkenastet dávjá brutto regiovndnabuvttan. Statistikalaš guovddášdoaimmahat (SGD) almmuha nationálarehketoalus¹¹ dáhtaid fylkkaid mielde juhkkojuvvón.

Buktu dán artihkkalis lea ráhkadit SED-guovllu árvoháhkamii mihtu man vuodðun leat SGD:a nationálarehketoaluu logut. Nationálarehketoallu ja BNB:a meroštallan ja árvoháhkan, mihttun servodaga ekonomalaš doaimmaide, fátmasta buot buktagiid ja bálvalusaaid buvttadeami sihke priváhta ja almmolaš doaimmain. Vareide ja Roncossek (2016) ovdanbuktima maiddái mihtu SED-guovllu árvoháhkamii, man vuodðun leat fitnodagaid rehketdoallodieđut. Okta váivvádus sudno mihtus lea ahte soai duššo njámasteaba fitnodagaid main lea rehketdoallogategasvuohita, ja ahte árvoháhkan almmolaš sektoris báhcá. Erenoamážit duot manjت mearkkaša ahte manahit ollu árvoháhkama, daningo stuora oassi barggolašvuodas SED-guovllus lea almmolaš sektoris. Ovdamearkka dihte lei 41 proseanta barggolašvuodas jagis 2012 oahpaheamis, almmolaš hálddahusas dahje dearvvašvuodas ja fuolahusbálvalusain (Claus 2012). Ovdamunni mihtus maid dás hábmet lea ahte dat fátmasta árvoháhkama sihke priváhta ja almmolaš sektoriin, ja dainna lágiin addá eanet ollislaš gova ekonomalaš doaimmain, dan vuogi ektui mas vuodðun leat rehketdoallodieđut. Nuppe dáfus ferte dás dahkat muhtin navdduid árvoháhkama hárrái muhtin osiin ekonomijjas, mat sáhttet dahkat ahte mihttu ii leat áibbas dárkil. Dát čilgejuvvo vuolleleappos. Artihkkalis lean rehkenastán árvoháhkama guovtti jahkái, muhto jurdda lea ahte dát galgá leat mihttu maid álkít sáhttá odasmáhttit go odđa dáhtat leat sajis, ja dan sáhttá maiddái rehkenastit vássán áigodagaide anne vai ovdáneami beassá geahčadit áiggi badjel.

Dát artihkal guovdilastá duššo árvoháhkama mii lea BNB bokte mihtiduvvón. Dás eat oainne ekonomalaš doaimmaid mat eai šatta oassin BNB:ii, nugo dálloidoalu barggut ja eaktodáhtolaš barggut main ii leat bálká. Go dát doaimmat eai leat fátmastuvvón, de BNB duolbmá servodaga árvoháhkama (Brunvoll ja Kolshus (red.) 2011). Buktagiid buvttadeapmi bivddus ja guolásteami iežas atnui, ja eará lágan meahcástallamat leat fátmastuvvón, muhto mu dieđu mielde dát juhkkojuvvojít fylkkaide seamma vugiin go márkanii oaivvilduvvón ealáhusat. Davviguovluin lea nanu vierru alcceaseaset buvttadit bivddu, guolásteami, boazodoalu ja ollu eará meahcástallamiid bokte (Sámediggi 2016, Holen je. 2017). Boazodoallu lea bearášealáhus

¹¹ <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/fnr/aar/2018-03-26>

mas buot agát bearalahtut leat fárus buvttadeamis, ja nissonolbmot ovddidit ollu árvoháhkamis mii ii čálihuvvo BNB:ii. Sáhttá danin jurddašit ahte seamma juogustusdeattut, go márkanii oaivvilduvvon ealáhusdoaimmain, mielddisbuktet ahte dán árvu dulbmojuvvo fylkkaide juhkkojuvvon nationálarehketdoalus ja ahte árvoháhkan SED-guovllus dasto maiddái dulbmojuvvo.

3.2 Árvoháhkamii mihttu

Dán teakstaoasis válldahuvvo movt SED-guovllu árvoháhkama mihttu lea huksejuvvon.

Dan maid dávjjimusat gohčodit árvoháhkamin min regiovnnas lea bruttobuvta. Bruttobuvta lea árvu mii boahť buot regiovnnna buvttadeamis, mas leat geassán gálvobiju, namalassii álgoávdnasiid dahje válmmasbukttagiid maid atnet buvttadeamis. Dan ferte váillidit, vai hehtte duppallohkama. Rehkenastimiid vuodđum atrá dáhtat barggolašvuodas ja danin oažju eanet dieduid go deattuha bruttobuktaga juohke bargi nammii:

(1) Bruttobuvta = Juohke bargi bruttobuvta x bargiidlohu

Ii leat vejolaš atnit árvoháhkama dieđuid juohke bargi nammii, nu ahte geavatlačat SGD:s dahket meroštallamiid ealáhusdásis

(2) Ealáhusa bruttobuvta = Juohke bargi bruttobuvta ealáhusas x bargiidlohu ealáhusas

Árvoháhkan regiovnnas, mihtiduvvon bruttobuktaga bokte, lea dasto buot regiovnnna ealáhusaid bruttobuktagiid submi, rehkenaston (2.) bokte.

Relašuvnnas (2) ovdanboahtá ahte deaivvadit guvttiin hástalusain go galbat meroštallat SED-guovllu bruttobuktaga. Fertet gávn nahit (gaskamearalaš) bruttobuktaga juohke bargi nammii dain iešguđetlágán ealáhusain ja fertet gávn nahit man gallis leat barggus guovllu iešguđetlágán ealáhusain. Mainna lágiin dan giedħahallá lea čilgejuvvon vuollelis.

Vuosttaš hástalus lea ahte mii eat dieđe mii árvoháhkan (bruttobuvta) lea juohke bargi nammii dain iešguđetlágán ealáhusain SED-guovllus, daningo das ii almmuhuvvo makkárge statistikhka. Ferte dasto navdit ollu árvoháhkan juohke bargi nammii lea. Anán dás seamma bargovuogi go Nyhus ja Tovmo (2013), geat leaba rehkenastán árvoháhkama Troandinregiövdni. Troandinregiövdni gullet obba lohkui ovci suohkana Troandima guovllus. Nyhus ja Tovmo navdiba ahte árvoháhkan juohke bargu nammii Troandinregiövnnas lea seamma go Lulli-Trøndelag fylkkas. SED-guovllu árvoháhkama mihtu dáfus sistisdoallá dát navddu ahte árvoháhkan juohke bargi nammii dain iešguđetlágán ealáhusain mat leat dain osiin SED-guovllus mat gullet Romssa fylkii, lea seamma go árvoháhkan juohke bargi nammii olles Romssa fylkkas seamma ealáhusain. Dan oassái SED-guovllus mii lea Finnmárkkus adnojít logut árvoháhkamis juohke bargi nammii olles Finnmárkkku fylkka ovddas. Jus árvoháhkan juohke bargi nammii duodas lea vuollegeappos SED-guovlluin go fylkkain, de árvoháhkan SED-guovlluin badjelmeari estimerejuvvo. Dás ajkke lea unnit mearkkašupmi go quorahallá ovdáneami áiggi badjel, nu guhká go spiehkasteapmi dás lea oalle stáđis.

SGD:a statistikhkain fylkkaid bruttobuktagiin juhkkojuvvon ealáhusaide leat ollu ealáhusat bidjon oktii. Dáhtat mat lea olahan muttus barggolašvuodas leat eanet bienalačat, dan dihte go daid almmuhit ealáhusaid válđojoavkkuid vuodul, namalassii dan guokte vuosttaš logu

vuodul mat leat fitnodagaid kodain ealáhusluohkkájuoguid standárddain (NACE¹²-koda). Dát dagaha dárbašlažan oktii náitit muhtin ealáhusaid sihke bruttobuktaga ja barggolašvuodá hárri go galgá meroštallat regiovnna árvoháhkama. Tabealla A1 appendiksas addá oppalašgeahčastaga dan 31 ealáhusas mat regiovnna árvoháhkama navddu vuoddun leat.

Lassin ealáhusaid bruttobuktaga meroštallamii, de SGD rehkenastá bruttobuktaga viessobálvalusaide mat eai čadno barggolašvuutii. Ágga das lea ah te viessokapítala dahká dan made stuora oasse mari ollisláš kapitáladuvssas ah te lea dehálaš ah te nationálarehketdoallu njámasta dán kapitála oasi buvttuid. Rehkenastimiin dás guođán daid, danin go guovdilastán ealáhusovdáneami. Go bohtosat ovdanbuktojtu vuollelis, de SED-guovlluid árvoháhkan buohtahtojuvvo vástideaddji mahtodagaiguin Romssas ja Finnmarkkus. Viessobálvalusat leat danin doppe maiddái guđđojuvvon¹³.

Nubbi hástalus lea ah te eat dieđe vissásit bargiid logu SED-guovllus. Vuollegeamos dásis mas SGD almmuha barggolašvuodastatistikaid leat suohkanat, mii mearkkaša ovdamearkka dihte ah te eat sahte fátmastit muhtin oasi suohkanii. Jagis 2006 fátmastii SED-guovlu 21 suohkana ja 10 gielddaoasseguovlluid (Slaastad 2016). Dan 31 suohkanis ledje 13 suohkana Finnmarkkus, 14 Romssas ja njealje Nordlánddas. Čuovvolan Skálnesa (2014) ja guođán gávpotsuohkaniid Álaheaju, Máttá-Várrjaga ja Romssa. Dasa lassin dagan vel ovttá ráddjejumi go váillidan dan njealji suohkana Nordlándda fylkkas mat leat oassin SED-guovllus. Dát álkida rehkenastimiid árvoháhkamis ja dasa lassin lea dušo okta dan njealji suohkanis (Divttasvuotna) gos sámi álbmot dahká eanetlogu álbmogis, nu ah te olles suohkan lea oassin SED-guovllus. Dan dihte go oasit suohkanii eai sahte leat oassin, lean válljen fátmastit buot suohkaniid Romssas ja Finnmarkkus, main oasit suohkanis gullet SED-guvlui. Suohkanat mat leat fátmastuvvon leat vuosihuvvon tabeallas 3.1.:

Tabealla 3.1 SED-guovllu suohkanat mat leat fátmastuvvon ladastallamis

Romssa fylka		Finnmarkku fylka	
Skánit	Ivgu	Guovdageaidnu	Kárášjohka
Rivttát	Omasvuotna	Láhppi	Davvesiida
Loabát	Gáivuotna	Ráhkkerávju	Gáŋgaviika
Siellatgieda	Skiervá	Muosát	Deatnu
Orješ-Ráisa	Ráisa	Davvinjárga	Unjárga
Báhccavuotna	Návuotna	Porsáŋgu	
Gálsa			

Bargovuohki maid badjelis lean čilgen galgá nappo mihtidit obbalaš árvoháhkama tabealla 1 suohkanii, nu ah te sahttit mihtidit árvoháhkama suohkanii Romssa ja Finnmarkku fylkkain main olles dahje oasit suohkanis leat SED-guovllu siskkobelde.

¹² NACE mearkkaša «Statistical Classification of Economic Activities in the European Community».

¹³ Dán álkideami dihte spiehkastit Romssa ja Finnmarkku bruttobuktaga logut nationálarehketdoallologuid bruttobuktagis maid SGD almmuha.

3.3 Meroštallojuvvon árvoháhkan

Dán oasis ovdanbuvttán meroštallojuvvon árvvuid mat gullet árvoháhkamii SED-guovllus, mat leat rehkenaston daid mihtuid vuodul maid badjelis lean válldahan. Meroštallamiid vuodđun leat dáhtat lagi 2016 rájes, dan dihte go dát leat oddaseamos nationálarehketoalloodáhtat fylkadásis mat leat almmuhuvvon. Dasa lassin lean dahkan sullasaš rehkenastimiid dáhtaid vuodul jagis 2013 govvidan dihte movt mihtu sáhttá atnit guorahallat árvoháhkama ovdáneami áiggi badjel. Buot dáhtat leat vižon SGD:a Statistihkkabáŋkkus. Árvoháhkama logut leat vižon nationálarehketoallostatistihkas. Dáhtat barggolašvuodas leat registاردieđut vižon bargomárkanstatistihkas. Ladastallamis vuolleleappos anán maiddái dáhtaid olmmošlogus, ahkečoahkkádusas ja álbmoga eará iešvuodain. Daid dáhtaid lean viežan SGD:a KOSTRA:s (Suohkan-Stáhta-Raporteren).

Árvoháhkama logut iešalddis muitalit dávjá unnán ja lea danin ávkkálaš buohtastahttit eará guovllu loguiguin. Dás lean válljen atnit Romssa ja Finnmárkku bruttobuktaga čoahkkehámis buohtastahttinvuodđun. Dát leat seamma go dat duohta logut maid SGD almmuha nationálarehketoallostatistihkas, earetgo ahte viessobálvalusaid árvvut leat váilliduvvon. Váivvádus fylkkain buohtastahttit lea ahte árvoháhkan SED-guovllus fátmastuvvo maiddái buohtastahttinvuodus, ja ovdamunni lea fas ahte buohtastahttit guovlluid mat leat oba ovttalágánat ealáhusčoahkkádusa ja ássanmálle dáfus. Tabealla 3.2. ovdanbuktá meroštallamiid.

Bohtosat čájehit ahte jagis 2016 lei bruttobuvta, dahje ollislaš árvoháhkan, SED-guovllus roahkka 19 miljárda ruvnno. Vareide ja Roncossek (2016) rehkenasttiiga ollislaš árvoháhkama, dušo rehketdoalloidetuid vuodul, leat 4,5 miljárda ruvdnon jagis 2015. Meroštallamiid gaskkas stuora erohusa sivvan lea ahte árvoháhkama mihttu, maid dás leat hábmen, fátmasta buot buvttadeami, maiddái almmolaš sektoris. Seaitit maiddái namuhit ahte oassi erohussas sáhttá boahtit das go dán artihkkala mihttu sáhttá veaháš liiggás veardidit árvoháhkama, daningo árvoháhkan juohke bargi nammii SED-guovllu iešguđetlágán ealáhusain lea navdon leat seamma go fylkaid gaskamearri.

Tabealla 3.2 Árvoháhkan SED-guovllus ja Romssas ja Finnmárkkus

		2013	2016
SED-guovlu			
Bruttobuvta (milj. r), rievddadeaddji hattit		15 717	19 082
Lassáneapmi bruttobuktagis, proseanta		21,4	
Ássiidlohu		57 188	57 035
Bruttobuvta juohke ássi nammii (ruvnnuin)		274	334
		830	567
Lassáneapmi bruttobuktagis juohke ássi nammii, proseanta		21,7	
Bruttobuvta juohke ássi nammii buohtastahttojuvvon		80,7	84,4
Romssain ja Finnmárkuun, proseanta			
Romsa ja Finnmárku čoahkkehámis			
Bruttobuvta (milj. r), rievddadeaddji hattit		80 788	95 871
Lassáneapmi bruttobuktagis, proseanta		18,7	
Ássiidlohu		237	241
		257	781
Bruttobuvta juohke ássi nammii (ruvnnuin)		340	396
		508	520
Lassáneapmi bruttobuktagis juohke ássi nammii, proseanta		16,4	
Norga			
Bruttobuvta juohke ássi nammii		408	441
		551	970
Lassáneapmi bruttobuktagis juohke ássi nammii, proseanta		8,2	

Vuolitravdadietu tabellii: Bruttobuvta viessobálvalusaid hárrái lea guđđojuvvon, SED-guovlluin ja fylkkain

Jagis 2013 lei bruttobuvta SED-guovllus 15,7 miljárda ruvnno, mii mearkkaša ahte lei lassánan 21,4 proseanttain golmma jagis 2013 rájes 2016 rádjái. Rehkenastojuvvon jahkásaš goargnjumii lea dat seammgo 6,7 proseantasaš gaskamearalaš jahkásaš lassáneapmi. Buot logut leat

rievddadeaddji hattit, namalassii nominealla mahtodagat, mii mearkkaša ahte haddegoargjun seamma áigodagas ii leat vuhtiiváldon. Jus navdit ahte haddegoargjun árvvuin mat leat buvttaduvvon SED-guovllus lea seamma go haddegoargjun visot dain mat leat buvttaduvvon Nannan-Norggas seamma áigodagas, de lea reálagoargjun 12,5 proseanta. Reála- dahje hivvodatgoargjuma oažžut go váillidit dan oasi goargjumis mii lea šaddan inflašuvnna dihte gaskal 2013 ja 2016, ja ii leat šaddan hivvodat buvttadeami dihte. Dát mearkkaša ahte jus jurddašit ahte visot mii buvttaduvvo guovllus sahttá oktiičaskkit oktan buvttan, de livče jagis 2016 buvttaduvvon 12,5 proseanta eanet gáhppálagat dán buktagis go jagis 2013, nappo lea lassáneapmi fuopmášahti.

Go galgá buohtastahtit árvoháhkama geográfalaš guovlluid gaskkas, mat leat iešguđetlágán mahtosaččat, nugo riikkaid dahje regiovnnaid, de dávjá heivehit bruttobuktaga (regiovnnaid) ja brutto nationálabuktaga (riikkaid) áššáigullevaš guovlluid ássiidloguide. SED-guovllus dagai bruttobuvta, dahje árvoháhkan, 334 567 ruvnno juohke ássi nammii jagis 2016. Olmmošlohu áigodagas lei oalle stádis, nu ahte lassáneapmi, mii lei 21,7 proseanta, lei sullii seamma mahtosaš go obbalaš árvoháhkama lassáneapmi. Tabeallas 2 ovdanbuvttán maiddái Romssa ja Finnmarkku loguid čoahkkehámis. Okta buohtastahtin mii lea dahkon vuosihä ahte árvoháhkan juohke ássi nammii SED-guovllus jagis 2016 lei goit 84 proseanta Romssa ja Finnmarkku vástideaddji árvvus. Jagis 2013 lei árvoháhkan juohke ássi nammii duššo birrasiid 80 proseanta Romssa ja Finnmarkku árvvus, nu ahte erohus lea unnon SED-guovllu garra lassáneami dihte. Áibbas vuolemuras tabeallas 2 oaidnit loguid mat leat Norgii obbalaččat. Dát lea submi bruttobuktagiin mat leat rehkenaston juohke fylkkas ja mat danin spiehkastit almmolaš loguin čadnon olles riikka brutto nationálabuktaga (BNB) lassáneapmái. Ovdanboahtá ahte árvoháhkan juohke ássi nammii sihke SED-guovllus ja Romssas ja Finnmarkkus lea mealgat vuolleleappos go riikagaskamearri, nugo dutkamat ovdal maiddái leat vuosihan. Seammás lea garra lassáneapmi sihke Romssas ja Finnmarkkus obbalaččat ja SED-guovllus, nu ahte erohusat leat unnon áigodagas.

Mii lea čilgehus dasa ahte árvoháhkan juohke ássi nammii lea vuollegeappos SED-guovllus go Romssas ja Finnmarkkus obbalaččat? Árvoháhkan juohke bargi nammii dain iešguđetlágán ealáhusain navdit leat seamma, nu ahte dat ii dohkke čilgehussan. Muhto ealáhusčoahkkádus ii leat ovttalágán ja jus lea nu ahte SED-guovllus lea «gánnáhahtekahtes» ealáhusčoahkkádus, daningo stuorimus oassi bargiin barget ealáhusain main lea unnán árvoháhkan, de dát sahttá dagahit vuollegeappot árvoháhkama. Dán sahttá iskkat go čatná bruttobuktaga bargiid lohkui, baiccago olmmošlohu. Tabeallas 3.3. lea nu dahkon.

Tabealla 3.3 Barggolašvuohta SED-guovllus ja Romssas ja Finnmárkkus

		2013	2016
SED-guovlu			
Bruttopuvpta (milj. r), rievddadeaddji hattit		15 717	19 082
Bargit		23 801	23 243
Bruttopuvpta juohke bargi nammii		660 350	820 978
Bruttopuvpta juohke bargi nammii buohtastahttojuvvon		98,1	102,5
Romssain ja Finnmárkuin, proseanta			
Romsa ja Finnmárku čoahkkehámis			
Bruttopuvpta (milj. r), rievddadeaddji hattit		80 788	95 871
Bargit		120 005	119 711
Bruttopuvpta juohke bargi nammii		340 508	396 520

Logut tabeallas 3.3 čájehit ahte jagis 2013 lei árvohákhan juohke bargi nammii SED-guovllus 98 proseanta vástideaddji mahtodagas Romssas ja Finnmárkkus obba hámis. Dat mearkkaša ahte oasáš spiekasteamis gaskal SED-guovllu ja Romssa ja Finnmárku sáhttá čilget ealáhusčoahkkádusain. Jagis 2016 lei ankkje árvohákhan juohke bargi nammii badjelis SED-guovllus, nu ahte ealáhusčoahkkádus akto buktá eanet árvohákama go Romsa ja Finnmárku čoahkkehámis. Dát nuppástuvvan lea maiddái oassi čilgehusas dasa ahte árvohákhan juohke ássi nammii SED-guovllus eanet sulastahttá Romssa ja Finnmárku jegis 2016, go jegis 2013.

Daningo erohusat ealáhusčoahkkádusas, maid mii dán oktavuodas ipmirdit erohussan árvohákamis juohke bargi nammii, eai nagot čilget manin árvohákhan juohke ássi nammii lea unnánit SED-guovllus go fylkkain obba hámis, de ferte dat áibbas čielgasit leat čadnon álbmoga bargiidoassemearrái. Barggolašvuodaoassemeari logut, sihke mihtiduvvon obbaláš ássiidlogu dáfus ja loguid dáfus ássiin mat ledje gaskal 16-66 jagi, lea vuosihuvvon tabeallas 4.

Logut tabeallas 4 čájehit barggolašvuodaoassemeari meroštallojuvvon ássiidlogu ektui, mii SED-guovllus lea birrasiid 10 proseantapoeanjä vuollelis go Romssa ja Finnmárku gaskamearri, goappaš jagiide, ja das lea mihtimas erohus. Erohus lassána vel eanet go oassemearri meroštallojuvvo ássiidlogu ektui ássiin mat leat gaskal 16-66 jagi. Man ollu mearkkašupmi das lea, sáhttá govvitit jurddaeksperimeanttain mas jurddašit ahte bargiid oassemearri SED-guovlluin lassánii Romssa ja Finnmárku gaskameari rádjái. Dát livčii jegis 2016 addán birrasiid 4 000 eanet bargi. Jus jurddašit ahte dát ođđa bargit livčče juohkásan

ealáhusaide dego 2016:s , nu ahte livčii gártan seamma proseantasaš stuoru bargguiduhttinlassáneapmi buot ealáhusain, de livčii dagahan ahte bruttobuvta lei šaddat 393 000 juohke ássi nammii. Dalle livčii árvoháhkan leamašan 99,1% Romssa ja Finnmarkku gaskamearis, mii máksá ahte goasii olles erohusa árvoháhkamis juohke ássi nammii sáhttá čilget dainna ahte barggolašvuodaoassemearri lea vuollegeappot SED-guovllus.

Nagoditgo čilget manin barggolašvuodaoassemearri lea vuollegeappot? Álbumoga ahkečoahkkádus lea dehálaš buvttadahkki. Go ássiid, mat leat dan agis goas dábálaččat leat bargoárjjalaččat, oassemearri lea unni, de dat addá vuollegeappot barggolašvuodaoassemearri. Iskkan dihte dán lean mun buohtastahttán oassemearri ássiin gaskal 16-66 jagi. Vaikko oallugat dain nuoramusain vázzet skuvllaaid, de lea aŋkke dát ahkejoavku maid dábálaččat navdet bargoveahkan. Tabealla 4 logut vuosihit ahte SED-guovllus lea oassemearri gaskal 16-66 jagi veaháš vuollegeappos go Romssa ja Finnmarkku gaskamearri, ja ágga dása lea vuosttažettiin ahte vuorrasit olbmuid oassemearri lea alladeappot. Ferte danin vuordit ahte fidnooassálastin guovllus lea vuollegeappot. Vai sáhttá dadjat juoidá ovdáneamis ovddasguvlui, de ovdanbuktojuvvo maiddái oassemearri álbmogis geat ledje vuollel 17 jagi 2016:s. Dat lea maiddái vuollegeappot SED-guovllus ja čujuha ahte hástalus das ahte oalle vuolegis oassemearri álbmogis leat bargoveagas, dat lassána jagiin mat bohtet.

Tabealla 3.4 Álbmotčoahkkádus SED-guovllus ja Romssas ja Finnmárkkus

	2013	2016
SED-guovlu		
Oassemearri ássiin gaskal 16-66 lagi	65,1	64,4
Oassemearri ássiin gaskal 0-16 lagi	17,7	
Bargiidloku ássiin gaskal 16-66 lagi	63,9	63,0
Bargiidloku ássiidlogu ektui	41,6	40,1
Bargonávccahisvuodapensionisttaidloku logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi	14,4	13,3
Lohku olbmuin čálihuvvon bargguheapmin logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi	2,6	2,2
Romsa ja Finnmárku čoahkkehámis		
Oassemearri ássiin gaskal 66-66 lagi	67,4	67,0
Oassemearri ássiin gaskal 0-16 lagi	19,4	
Bargiidloku logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi	75,0	73,9
Bargiidloku ássiidlogu ektui	50,1	49,5
Bargonávccahisvuodapensionisttaidloku logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi	6,9	6,7
Lohku olbmuin čálihuvvon bargguheapmin logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi	2,0	1,8

Eará dilálašvuoha mii sáhttá čilget erohusa lea molsašuvvan oassemearis sis geat dábálačcat leat bargoveagás, muhto geat eai leat barggus, ovdamearkka dihte daningo sis ii leat bargu dahje eará ákkaid dihte leat gártan bargoveaga olggobeallái. Lean guorahallan dán go lean geahčan dáhtaid mat vuosihit loguid sis geat leat čálihuvvon bargonávccahisvuodapensionistan dahje geat leat bargguhisvuodás, goappaš mahtodagat meroštallojuvvon logu ektui ássiin geat leat gaskal 16-66 lagi. Loguid lean raporteren tabeallas 4 ja dat čájehit ahte bargonávccahisvuodaoassemearri lea stuoribut SED-guovllus. Jagis 2016 lei bargonávccahisvuodapensionisttaid lohku, logu ektui ássiin gaskal 16-66 lagi, badjelaš 13

proseanta ja birrasiid čieža proseantapoeanja badjelis go Romssa ja Finnmárkku gaskamearri. Joatkevačat lea sin oassemearri, geat leat bargguhisvuodas, veaháš vel badjelis. Dan guovtti jagis, go meroštallamat leat dahkkon, lea bargguhisvuhta birrasiid bealle proseantapoeanja badjelis SED-guovllus go Romssa ja Finnmárkku gaskamearri. Dát lea vuollelis go maid NAV raportere, muhto dat lea dan dihtego dás lea bargguhisvuhta mihtiduvvon logu ektui olbmuin geat ledje ahkejoavkkus 16-66 lagi, ja ii bargoveaga ektui, mii lea vuollegeappot.

3.4 Oktiigeassu

Dán artihkkalis lean árvalan vuogi movt sáhttá meroštallat SED-guovllu obbalaš árvoháhkama. Mainna lágiin meroštallanvuogi sáhttá atnit lea govviduvvon meari rehkenastimiin jagiide 2013 ja 2016. Meroštallamat čájehit ahte árvoháhkan meroštallojuvvon juohke ássi nammii lea mealgat vuollelis SED-guovllus, dan ektui mii dakhá Romssa ja Finnmárkku gaskameari. Čilgehussan dasa lea vuollegeappot fidnooassálälastin SED-guovllu álbmoga sisKKobealde. Muhtin oassi sivas manin ná lea, guoddá dat ahte doppe lea stuorra oassi álbmogis vuorrasit olbmot, muhto deháleamos čilgehusbuvttadahkki lea ahte fidnooassálälastin lea vuollegeappos ahkejoavkkus mii dábálaš dilis dakhá bargoveaga, go buohtastahttá Finnmárkku ja Romssa gaskameriin. Jus fidnooassálälastin SED-guovllus livččii lassánan dan dássái mas dán guovtti fylkka gaskamearri lea, de livččii árvoháhkan juohke ássi nammii maiddái leamašan fylkkaid gaskameari dási rájes. Dát muitala ahte guovllus leat nanu vejolašvuodat lassánahttit ealáhusovdáneami ovddas guvlui.

Referánnssat

- Andersen, S. (2009): Vuoddoealáhusat boazodoallu, eanandoallu ja guolásteapmi. Sámi logut muitalit nr.2
- Andersen, S. (2017): Eanandoalu ovdáneapmi sámi ássanguovlluin. Sámi logut muitalit nr.10
- Broderstad, E. G. ja E. Eythorsson (2014): Mii dáhpáhuvvá mearrasámi vuonaid guolástusaiguin? Sámi logut muitalit nr. 7.
- Brunvoll, F. Ja K. E. Kolshus (red.) (2011): Indikatorer for bærekraftig utvikling 2011. Statistiske analyser 123. Statistihkalaš guovddášdoaimmat.
- Claus, G. (2014): Fasseldimmie SDJ-dajvesne. Sámi logut muitalit nr. 7.
- Glomsrød, S., G. Duhaime ja I. Aslaksen (red.): *The Economy of the North 2015*. Statistihkalaš lađastallamat 151. Statistihkalaš guovddášdoaimmat.
- Holen, D. je. (2017): "Interdependency of subsistence and market economies in the Arctic". (Kapihtal 6) Glomsrød, S., G. Duhaime ja I. Aslaksen (red.): *The Economy of the North 2015*. Statistiske analyser 151. Statistihkalaš guovddášdoaimmat, siiddut 89-126.
- Nyhus, O. H. ja P. Tovmo (2013): Måling av verdiskapning i Trondheimsregionen. SØF notáhtta, 2013. NTNU.
- Riseth, J. Å. (2014): Ceavzilis boazoealáhus? Sámi logut muitalit nr. 7.
- Sámediggi (2016): *Meahcci - et grunnlag for identitet, kultur og birgejupmi - Raporta sámedikki meahcceargojoavkkus*, guovvamánu 29.b. 2016. Sámediggi.
- Slaastad, T. I. (2016): *Samisk statistikk 2016. Sámi statistikhka 2016*. Raporta 2016/5. Statistihkalaš guovddášdoaimmat.
- Skålnes, S. (2014): SED-guovllu ealáhusovdáneapmi 2000-logus. Sámi logut muitalit nr. 7.
- Vareide, K. ja S. D. Roncossek (2016): Regional analyse for samisk område 2016. TF-notáhtta nr. 66/2016. Telemarksforskning.

Appendiks

Tabealla A1: Oppalašgeahčastat ealáhusjuogus

Ealáhus	Ealáhusjoavku (SN2007)
Eanandoallu ja vuovdedoallu	01+02
Guolásteapmi, bivdu ja akvakultuvra	03
Bákteruvkedaibma ja eará bálvalusat roggandoaimmaide	čadnon 05+07+08+09
Luondduoljo- ja luonddugássabohkan	06
Biebmo-, jugus- ja duhpátindustrija	10+11+12
Tekstiila-, bivttas- ja náhkkeindustrija	13+14+15
Sahádoaibma-, muorraávnas- ja báberávnasindustrija	16+17
Báddejumiid deaddileapmi ja oddasit buvttadeapmi	18
Oljoreiden, kemihkalaš ja farmasøyhtalaš industrija	19+20+21
Gumme- ja minerálabuvttadanindustrija	plastihkkaindustrija, 22+23
Metállabuvttadeapmi	24
Metállabuktiid, elektronalaš reaidduid ja mašiinnaid buvttadeapmi	25+26+27+28
Skiipahuksenindustrija fievridangaskaoapmeindustrija	ja eará 29+30
Viessogálvobuvttadeapmi ja eará industrijabuvttadeapmi	31+32
Mašiinnaid ja reaidduid divodeamit ja heiveheamit	33
Elrávdnje-, gássa- ja báhkcahceváráiduhttin	35
Čahceváráiduhttin, duolvačáhci ja renovášuvdna	36+37+38+39
Huksen- ja huksehusdoaibma	41+42+43
Gálvogávppašeapmi ja mohtorfievrruid divodeapmi	45+46+47
Mearajohtolat ja fievrrideapmi	49+50+51+52
Boasta ja distribušuvdnadoaibma	53
Idjadan- ja guosohandoaimmat	55+56
Diehtojuohkin ja gulahallan	58+59+60+61+62+63
Ruhtadan- ja dáhkidandoaimmat	64+65+66
Viesuid ja eatnamiid vuovdin ja doallan	68
Fágalaš, diedalaš ja teknalaš bálvalusbuktagat	69+70+71+72+73+74+75
Fitnodatlaš bálvalusbuktagat	77+78+79+80+81+82
Almmolaš hálddahus ja suodjalus	84
Oahpahus	85
Dearvašvuoda- ja sosiálabalvalusat	86+87+88
Kultuvra, guoimmuheapmi ja eará bálvalusbuktagat	90+91+92+93+94+95+96+97+99

4 Healsoeektiedamme jielede- jih barkoetsiehkieh båatsoesaemien årroejidie åarjelsaemien dajvesne¹⁴

Snefrid Møllersen, psykologespesialiste, dr, psychol., Saemien nasjonaale maahtoedïenesje psykiske healsoevaarjelämmän jih geeruvevoetese, Finnmaahrkeskïemtjegåetie.

Iktedimmie

Jis edta hijven almetjehealsoem gorredidh dellie eevre daerpies daajroem utnedh dej materijelle, praktihkeles jih sosjaale mieriekrievenassi bijre mah healsoem tsevtsieh. Mobiile pastoralisth leah akte dâehkie mej ávteste dovne æjvieladth jih dotkijh abpe veartenisnie vaenie tsåatskelesvoetem vuesiehtamme gosse lea healsoetsiehkiej bijre. Jih naemhtie aaj daajrojne jielede- jih barkoetsiehkiej bijre båatsoealmetji luvnie. Daate tjaalege healsoeektiedamme jielede- jih barkoetsiehkieh buerkeste saemien båatsoeårroejidie åarjelsaemien dajvesne, akte årrojedâehkie mij daamtaj ov-våajnoes dorjesåvva sov stoeredahken gaavtan, jih gusnie doh historihkeles-polithkeles, barkoeektiedamme jih sosjaale jieledekrievenassh eah vuajnalgamme sjidh. Taalematerijaale lea veedjeme aktede nasjonaale goerehimmeste jielede- jih barkoetsiehkjiste mah leah vihkeles dan psykiske healsoen jih jieledekvaliteeten gaavtan saemien båatsoeårroji luvnie (Båatsoen aarkebiejjie). 151 båatsoealmetjh åarjelsaemien dajveste lin meatan goerehimmesne.

Illedahkh vuesiehtieh båatsoen barkoen gaavtan akte joekoen stoere lâhkoe båatsoealmetjijstie åarjeldajvesne krâahpeles maajsoeh åådtje goh gjijie, ibje/gaasse, tjåetskeme, fysiske stradtjoe jih ovlâhkoeh/haevieh, viertiestamme jeatjah barkoedâehkiegjumie Nöörjesne mah plearoeh barkoem utnies. Jeenjesh eah nuerpiem utnies eejehtalledh jallh gætesne årrodh barkoste gosse skiemtjine/haeviem åådtjeme. Akte jåâhkesjamme vuajnoe båatsoealmetji luvnie åarjeldajvesne lea æjvieladth daajroem båatsoen bijre fâåtesieh, båatsoem nåakelaakan gietedieh jih krïevenassh jih stillemh vedtieh mah eah leah sjiehtedamme dan båatsofaageles barkose. Doh jeanatjommesh lissiebarkoem jih raessiem åådtjoeh akten ahkedh stuerebe lâhkoen gaavtan darjoemijstie eatnamisnie mah gâatomelaantem giehpiedieh, juhtemegeajnoeh steegkieh jih stoerre tehpemh krïevveste vedtieh. Mahte gaajhkes dovnesh dâårehimmie nåake vuajnoejgjumie reektieh almetijstie båatsoen ålkolen jih meedijeste. Akte hâvhadtihks stoerre lâhkoe reektie dah sierredimmie jih miedteles dahkoeh dâåjroeh sijjen båatsoealmetjen ektiedimmien gaavtan. Seamma tijjen båatsoealmetjh soptsestieh dah joekoen hijvenlaakan barkosne trâjjadieh, jih barkoe lea akte lieremesijjie gusnie sijjie gâåvnese jijtje nænnoestidh. Illedahkh vuesiehtieh giehpiedamme jieledekvaliteete jih geahpanamme psykiske healsoe leah sïejhmebe dej luvnie mah jeenjemes dâårehimmieh utnies sierredimmie jih nåake vuajnoejgjumie byögkeles æjvieladthjistie. Daate vuesehte sosjaale jih siebriedahkeektiedamme ålkostimmie lea dihthe mij uvtemes lea vaahrine dan psykiske healsoe saemien båatsoealmetjide åarjelsaemien dajvesne.

¹⁴ Gæjtoe Per Martin Lindstrøm Westerfjell, Voengel-Njaarken sijte, viehkienv åvteste tjaalegassee.

4.1 Aalkoe

Goerehimmieh saemien båatsoste Nöörjesne leah äejviefokusem åtneme bovtse, produktiviteetese jih dejtie organisatovreles tsiehkide. Båatsoealmetji healsoe, tråsse jih barkoetsiehkies leah vaenie tsåatskelesvoetem åådtjeme. Jalhts "Soejkesje healsoe- jih sosijaaledienesjidie saemien årroejidie Nöörjesne" joe jaepien 1995 vihtiesti doh healsoektiedamme maaajoeh båatsosne leah itjmies jih varke råajvarimmieh daarpesjieg (HOD, 1995).

Råajvarimmieh mah healsoem eevtjieg tjuerih viëdeldahkesne årrodh daajrosne dej praktikkeles, sosijaale jih kultuvrelle tsiehkijen bijre mah almetji jieledem tjelkestieh, jih tjuerih sjiehtedh dej siebriedahkeektiedamme mieriekrievenassi mietie mah almetji nuepieh stuvrieh dagkerh råajvarimmieh nähtose vaeltedh. Doh historikkeles, sosijaale jih viertiektiedamme mieriekrievenassh saemien båatsose jeerehtieh laanten ovmessie bielieh gaskem. Daajroe tjarke fååtese dej healsoektiedamme tsiehkijen bijre saemien årroji luvnie åarjeldajvine.

Daate tjaalege taalh äehpiedahta mah såemies bielieh dejstie healsoektiedamme jielede- jih barkoetsiehkijste buerkiestieh båatsoesaemien åarjelsaemien dajvesne. Taalematerijaale leah veedtjeme goerehimmeste "Båatsoen aarkebiejjie" ¹⁵.

4.1.1 Saemien båatsoe, jieledevuekie jih jieleme

Daan beajjetje jihtseles saemien båatsoejuhtije almetjh mah krievviem ryöjnesjemini jaepieboelhki tjirrh, jieledevuekine tseegkesovvi 1600- jih 1700-låhkoen, jih voestes aejkien stuvresovvi Lappekodisilles röhkeden 2. biejeste 1751. Båatsoe lea organisatovreles jih ekonomieles stuvresovveme Båatsoelaakeste (LBD, 2007) jih Båatsoelatjkoste. Laanteburriedirektoraate lea reeremeårgaane. Jaepien 2017 lij 541 sijtebielieh saemien båatsosne Nöörjesne, 3233 registreradammme almetjigujmie jih 213 913 aalebovtsigujmie (Laanteburriedirektoraate, 2017).

Båatsoe akte sårhets mobijle pastoralisme¹⁶, mij gellielaaketje fleksijbele vuekieh nuhtjie juktie eatnemevierhtide bööremeslaakan nuhtjedh. Daan sårhets sjiehtedimmievuekien gaavhtan gåarede bovtsigujmie giehtelidh ov-veanhedadamme tsiehkijen nuelesne aktene garre klijmesne, jih såemiesmearan näake gåatomelaantigujmie. (Mulder, Fazzio, Irons, McElreath, Bowles, Bell et al., 2010). Bovtse, gåatomedajvh jih almetjh leah doh vihkielommes vierhtieh båatsosne. Hijven båatsoe aktem lihke ektiespielen vierhtieh gaskem tsihkestahta. Guktie bovtse vaanterde jih guktie bovtsigujmie barka jaepieboelhken tjirrh leah illedahke dejstie sjiehtedimmijstie bovtsen daerpiesvoeten jih klijman gaskem, jih guktie gåatomelaante lea. Båatsoealmetjen lea diedte krievviem ryöjnesjidh dej vadteme gåatomedajvi sisnjeli, hoksedh krievvie årroeminie dejnie dajvine mah nuekie gåatomem vedtieh, jih vaahraj vööste vaarjelidh. Båatsoealmetje edtja barkoem, laavenjassh jih materijellem öörnedh jih joekedidh, jih krievvien svihtjemeduekiem Sov kraannan svihtjemeduekine iktedidh. Tjuara aaj siebriedahkektiedamme jarkelimmieh, byögkeles stuvrehtimmieh, teknologeles orre aath, byjngetje aktööri darjomh eatnamisnie barkoen sijse sjiehtesjidh, juktie balansem gorredidh dennie gellielaaketje ektiespielen bovtse-eatneme-båatsoealmetje. Ahkedh jienebh

¹⁵ Daatah sijse tjöönghkesovvin 2012-2013

¹⁶ Mobijle pastoralisme lea gåetiekreekh hööltedh jih vierhtide sijjestä saajan nuhtjedh viehkine ryöjnesjimmine. Gåavnese ovrehte 100-200 millijonh pastoralistish veartenisnie (Benjaminsen, 2018)

kríevenassh sjéhtedimmiej býre leah akte itjmies maajsoe dovne kreavvan jih båatsoalmetjidie.

Nöörjen reeremisnie båatsoe våâjnoe goh akte spesialiseradamme produsente bovtsenbearkoste mij kríevenassh åtna akten radtjoes produksjovenen jih lissiehtamme ekonomeles díenesten býre. Saemien båatsosne bovtsen trájje aktem jítseaarvoem åtna, mij ij leah jearohke dehtie díenestistie maam díhre vadta. Båatsoalmetji identiteete jih jítjedomtese leah maahtose jih barkose ektiedamme, mij sæjhta jiehtedh aktem "tjaebpies krievviem"¹⁷, utnedh, dâjredh satne sjutesne govlesâvva jih guktie tsiehkie kraannasijtide lea (Sara, 2003). Gosse båatsoe ij aktem jieliemassem vedtih mestie gåarede jieledh, jeenjesh dan ávteste veeljeh lissiebarkoem vaeltedh mij baalkam vadta, sijeste båatsojne orrijidh (Bostedt, 2001).

Båatsoe akte állesth jielede gusnie díhre sosijaale jih kultuvrelle jih gaajhke mij lea barkoen býre leah líhke gárreldahkesne. Jarkelimmieh jih sjéhtedimmieh dan guhkiem ryöhkoe goh bovtse jih båatsoalmetje nuhtjeh gaajhkh bielieh jieliedistie jih giehtelimmeste jarkelidh jih sjéhtesjih mah tsavtseme sjidtih dejstie darjoemijstie mah eatnamisnie jallh almetijistie sjugniehtuvvieh. Giehpiedimmie gåatomelaanteste, steegkeldh juhemegeajnoeh, jallh stoerre juvretuehpemh maehtieh guhkies sjéhtedimmietijjem daarpesjih juktie orresistie bæjjese bigkedh aktem funksjonelle båatsoem jih krievviem mestie jieliemassem åådtje, jih daamtaj bygreske dam båajhotoehlaakan toelhkesti goh vuestievæljoe jarkelimmiej vööste (Kalstad & Brantenbergs, 1987). Reeremisnie vaenie aerpievukie båatsoedaajroem meatan vaeltedh gosse edtja orre öörnegh hammoedidh. Vihkeles bielieh dej gellielaaketje bieliegjumie mah båatsosne gåâvnesieh, maehtieh pruskiehtamme sjidtedh. (Eira, 2014). Öörnegh mejgumie staate lea níerhkeme dejnie aajkojne båatsoem viehkiehtidh, maehtieh ov-vaantojne båetedh jeatjah haestemigumie mej uvte båatsoalmetjh tåådtjoh, men mah áejvieladtjh eah guarkah. Gærjesne "Saemien lâhkoe soptsesstieh 7" akte veele buerkiestimmie gåâvnese dejstie ekonomeles jih produksjovneektiedamme tsiehkjiste daan beajjetje båatsosne (Riseth, 2014).

4.1.2 Saemien båatsoe áarjelsaemien dajvesne

Áarjelsaemien gåatomedajvh, - Nordlaante, Noerhte-Trööndelage jih Áarjel-Trööndelage jih Hedmaahrke-, ryöhkoe Saltoduottaren luvhtie noerhtene Engerdalen gåajkoe áarjene, Trollheimen luvhtie jillene jih sveerjen raasten gåajkoe luvlene, aktine areaaline medtie 63.500 kvkm¹⁸. Aerviedimmien mietie saemien árrojh áarjeldajvesne leah ovrehte 800 almetjh, jih lâhkoe almetijistie mah leah registeradamme áarjelsaemien båatsosne lea 577 (Kuperus 2001; Laanteburriedirektoraate, 2017b). Joe 1500-1600-lâhkoen gosse áarjelsaemieh orrijin vijremesvaalkh nuhtjedh jih eelkin juhtije almetjinie árrodh, jih båantsiebriedahke seamma tijjen sov åtnoem miehtjiesdajvijste vijriedin (sieterh), ov-vaantoeh båatsoen jih jáartaburrien gaskem jíjhtin. Båatsoe stoerre jih vihkeles gåatomedajvh jih juhemegeajnoeh dassin 1700- jih 1800-lâhkoen. Sieterh jih suejnieslaajoeh saemiej giedtiedajvide biejesovvin, gusnie bovtse lij jáartam tröörehtamme jih desnie bajhkeme guktie jíjnje kraesie desnie sjídti.

Jáartaburrien politihkeles ulmie nasjovnebigkemasse minngemes bielien 1800-lâhkoste ov-vaantojde lissiehtin båatsoalmetji jih spidtjeburriej gaskem, hijvenlaakan viehkiehtamme don baelien sosjaaledarwinistilestes åssjaldahkesti. Histovrijeprofessovre Yngvar Nielsen fremrykkingsteorijesne (1891), saemieh tjelkestamme sjídtin goh akte vueliehkåbpoe

¹⁷ Díejvese "tjaebpies krievvie" galliesâärharts buerkiestimmide vuesehte mah leah væhtah akten tjaebpies kreavvan, gaskem jeatjah aalterejoekedimmie, tjoelejoekedimmie, krievvien stoeredahke, bovtsen stoeredahke, guelmie, däemiedimmie jih vielie.

¹⁸ Ovrehte seamma stoerre goh Latvije.

almetjedåehkie mah lin dajven sijse tjihtedamme noerhtede (Bergstøl & Reitan, 2008). Laakesne Tillegglappeloven jaepeste 1897 Stoerredigkie fierhten tjieltese jijtjeraehkereaktam vediti jijtjh nænnoestidh mejtie båatsoe edtji årodh sijjen tjieltine, jih luuhepts båatsojne sjidti 33 tjieltine Åarjel-Nöörjesne (Braseth, 2014). Deadtove dan áarjelsaemien båatsoen vööste lij tjarke jih gellie båatsoealmetjh giefiesvoeten sijse seedti.

Saemieh Nöörjesne jijtjemse politihkeles öörnedin¹⁹. Noerhtene daate barkoe lij eevtjeme vuastalimmien gaavhtan daaroedehtempolitihken vööste, áarjene deadtoven gaavhtan båatsoen vööste. Krievvien juhtememöönstere lea bæjjese vaaran giesege jih vuelielaantese daelvege, daate sæjhta jiehtedh mearan juhemegeajnoe lea noerhte-åarjel Finnmaarhkesne, juhemegeajnoe lea luvlie-jillie áarjeldajvesne. Unijovneloetedimmien mænnngan stoerre restriksjovnh biejesovvin åtnoen bijre juhemegeajnojste raastedajvine (nöörjen- sveerjen raastekonvensjovne jaepeste 1919). Dennie minngemes orre rååresjimmesne daehtie latjkoste jaepien 2005, idtjin siemes sjidth daan latjkoen bijre.

Saemien båatsoealmetjh áarjeldajvesne daan biejjien bårras voenine árroeminie aktene stoerre geografesles dajvesne, jih leah gaajhkene siebriedahkeektiedimmesne akte naa onne, daamtaj ov-våajnoes unnebelåhkoe. Gåhkoe lea guhkie dej áarjelsaemien gaavnedimmiesijjej gaskem, jih akte joekoen stoerre vaahra dah oktegimsh jih álkoestamme sjidtih. Áarjeldajvi gåatomedajvh jih juhemegeajnoeh leah dovne topografijen jih byjngetje darjomi gaavhtan eatnamisnie prååsehkåbpoe goh noerhtene. Gåatomedajvh leah sagke vielie geahpanamme jih juakeme byjngetje giehtelimmijste (el-faamoeproduksjovne, geajnoeh jih ruevtieraajroe, hæhtjoesijjieg j.n.v). Bearkoeproduksjovne jih sjidtdehiteme krëevijste leah gellie jaepieh tjirrh tjarke håvhtadamme orreme dej stoerre teehpemi gaavhtan juvride²⁰.

Daajbaletje tijjen båatsoe akte kultuvrefaktovre orreme mij ektiedimmine orreme áarjelsaemien árrojidie. Ij goh unnemes juktie áarjelsaemien gielem jih saemien kultuvrelle aerpievuekieh tjåadjoehtidh, lissine haestemh jih daerpiesvoeth våajnoes darjodh jieledtsiehkiej jih reaktadåeriesmoeri bijre. Læjhkan gujht Y. Nielsenens fremrykkingsteorije juridikkeles aktem därjoem åtneme evre jaepien 2001 raajan (Selbu-aamhtese²¹), jih 2005-låhkosne Trööndelagen histovrijeste dam annje áehpiedehti goh faamosne. Dihle histovrijes leavloe jih jáähkesjamme unnebelåhkoepositionsjovne aktegsalmetjen jijtsedomtesem tsevtsieh, jih dej nuepieh tsevtsemefaaomoem jijtsh jieledtsiehkode utnedh.

4.2 Daajroe healsoektiedamme tsiehkiej bijre saemien árroejidie áarjelsaemien dajvesne

Akte vihkeles krïevenasse juktie maehtedh daerpiesvoetem healsoe-eevtjije råajvarimmide vuarjasjihd akten árrojedåahkan, lea daajroe dej jieledtsiehkiej bijre mah nuepide akten hijven healsoe nænnoestehtieh, jih dej jieledtsiehkiej bijre mah nuepide akten hijven healsoe giehpiedieh. Unnebelåhkojne jieledh lea akte raessiefaktovre mij abpe jieledem ryöhkoe jih mísse faamoeh leah daerpies juktie dam gïetedidh, jih naemhtie dihle kapasiteetem giehpede jeatjah sårsts maajsoeh töölledh jieliedsnie (Thoit, 2010). Joekehti gaavhtan kultuvrine, njøelkedassh jih krïevenassh áejvieladijjiste maehtieh ov-vantojne båetedh aarvoejgjumie,

¹⁹ Voestes Rijketjåangkoe goevtien 6.b. 1917 Tråantesne.

²⁰ Dan europeejen Bern-konvensjovnen mietie (ratifiseradamme Nöörjeste 1985) Nöörje aktem gaskenasjonaale dïedtem åtna gorredidh gaajhkh doh stoerre juvre-aarhth guhkiebasse jielieh nöörjen eatnamisnie. Stoerredigkie lea nænnoestimmieh nænnoestamme juktie Juvelriktemem jaepijste 2004 jih 2011 tjirrehtidh.

²¹ Selbu-aamhtesisnie saemien båatsoe dan ellen voestes aeikien gåatomereaktam åadtjoeji nöörjen reaktesne dajveajterereaktaj åvtelen.

njoelkedassigujmie jih vuiekjgumie. Sjiehtedimmieh krïevenasside mah leah aelhkie tjürrehtidh dejtie årroejidie mah aktene sijjesne årroeminie, maehtieh joekoen geerve sjïdtedh jieliedasse jih barkose sjiehtesjdh akten dåahkan mij sijjeste sæjjan jáhta.

Dej minngemes göökte-golme jaepiej dotkemebaseradamme daajroe healsoe- jih healsoektiedamme tsiehkij bijre saemien årroejidie tjarke læssanamme. Daatavåarome daan daajrose lea åajvahkommes veedtjeme saemien årroeijstie noerhtesaemien dajvesne, uvtemes Finnmaarke. Ij leah dan jeenjesh meatan orreme båatsoalmetjijstie, jallh dah eah leah våajnoes orreme dagkerh goerehimmime. Lissine gujht akte veartenevijries fenomeene nasjonaale æjvieladtjh, jih aaj dotkijh, eah dan stoerre tsåatskelesvoetem vueseht healsoektiedamme tsiehkij bijre mobijle pastoralijstide.

Gosse lidteraturvresne ohtsedamme dellie 11 aath gaavna healsoeteemine saemien årroejidie åarjelsaemien dajvesne Nöörjesne (tabelle 4.1.) Åejvieteema bæjhkoehimmime lea healsoe- jih sosjaaledïenesjh, mearan healsoektiedamme jieledtsiehkieh ajve gööktine dejstie bæjhkoehimmijste gïetesuvvieh. Daejnie tjaaleginie sjïhtebe viehkiehtidh daajroem lissiehtidh healsoektiedamme jielede- jih barkoetsiehkiej bijre båatsoesaemide åarjelsaemien dajvesne. Jielede- jih barkoetsiehkieh leah mieriekrievenassh healsose, jih akte daerpies daajroevåarome juktie maehtedh jieledtsiehkode sjiehteladtedh mah healsoem nännoestehtieh, jih juktie maehtedh hijven healsoeviehkiem vedtedh.

**Tabelle 4.1 Bæjhkoehtimmieh healsoeteemaj bijre saemien årroejidie
åarjelsaemien dajvesne**

	Nomme	Bæjhkoe h- timmie- jaepie	Bæjhkochtaejja bæjhkoetimmie	Bæjhkoehtim mie-särhkte	Daata- väärome
Stephens	Lapp life after Chernobyl	1987	Natural History, 96, Issue 12, p 32.	Daejremes tjaalege	(Digkie-dimmie)
Hedlund, Moe	Helsejenester og sorsamer.	2000	Vol.2. NTF-rapport, Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer.	Reektehtse	Gihtjeh-timmieh
Kuperus	Helse- og sosialtjenester for det samiske folket på Helgeland.	2001	Sijti Jarnge.	Gærja	Gihtjeh-timmieh
Moe	Helse- og sosialtjenester, sorsamisk kulturforståelse	2004	I Tronvoll, IM. Moe, A & Henriksen, JE (Red.) Hjelp i kontekst. Indre Billefjord: Idut, s. 177-191.	Gærjatjaalege	Gihtjeh-timmieh jih praksise
Eira-Åhrén,	Rådgivningstjeneste i sorsamisk område	2009	Snåsa kommune. Snåasen tjelte	Reektehtse	Praksise
DunJell, Möller-sen	Utvikling av et like-verdig psykisk helsevern til den samiske befolkninga i sorsamisk område	2010	I Silviken, A & Stordahl, V.(red.) Samisk psykisk helsevern. S. 203 – 222. Karasjok.	Gærjatjaalege	Praksise
Ness, Hellzen	Helse- og omsorgstilbud til eldre sorsamer	2011	Rapport nr. 78, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Steinkjer.	Reektehtse	Gihtjeh-timmieh
Krolik, Hellzen,	Helseopplevelse i lysmiljø hos reindriftssamene i sør	2011	Rapport nr. 76. Steinkjer: Høgskolen i Nord-Trøndelag.	Reektehtse	Gihtjeh-timmieh
Melhus, Bongo,	Samiske helse- og sosialtjeneste	2012	HIF-reektehtse i Høgskolen i Finnmark.	Reektehtse	Lidferatuvegihtjedimmie
Hansen Blix	Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen	2017	http://www.hels.ebiblioteket.no/omsorgsbiblioteket/nyheter-og-aktuelt .	Reektehtse	Lidferatuvegihtjedimmie

4.3 Goerehtimmie barkoe- jih jieledetsiehkijste mah ulmiem utnieh psykiske healsose jih jieledekvaliteetese

Taalematerijaale leah veedjeme aktede nasjonaale goerehtimmeste, «Båatsoen aarkebiejjie», mij lea goerehtalleme gellie faktovrh mah ulmiem utnieh dan psykiske healsose jih jieledekvaliteetese saemien båatsoealmetji luvnie Nöörjesne²². Daatamaterijaale sijse tjööngħkesovvi 2012 – 2013, jih 151 dejstie 633 vaestiedimmijste almetijjistie böötin saemien båatsosne åarjelsaemien dajvesne. Båatsoen evtiedimmiefonte (BEF), Healsoe Noerhte DHG,

²² Møllersen, Stordahl, Tørres, Eira-Åhrén, 2016.

Saemiedigkie, Finnmaarhkeskiemtjegåetie HF, Nöörjen Båatsoesaemiej Rijkhesiebrie (NBR), Saemien nasjonaale maahtoedïenesje psykiske healsoevaarjelämmjan jih geeruvevoetese (SANKS), jih SANKS DjE-foente leah goerehinnimi maakseme.

4.3.1 Dotkemeprosjekte "Båatsoen aarkebiejjie"

Histovrijen tjirrh aalkoalmetjh leah passijve objektine dotkemasse åtnasovveme. Gellien aejkien dotkemeillehdahkh vaenie nähtoem aalkoalmetjide åtneme, daamtaj dejtie båeries vaanesovmide vihtiestamme, jih näake konsekvensh åådtjeme gosse dah leah dokumentasjovnine åtnasovveme politihkeles jallh juridihkeles sjæsjalimmieprosessine. Laantine goh Canada, Alaska, New Zealand jih Australije lea gellie luhkie jaepieh positjive dåårehimmieh dotkeminie dorjeme mah aktene lihke laavenjostosne dorjesåvva dotkiji jih aalkoalmetjedäehkien gaskem, etihkeles njoelkedassi mietie aalkoalmetjedotkemasse (LaVeaux & Christopher, 2009).

«Båatsoen aarkebiejjie» lea illedahke aktede laavenjostoste gaskem båatsoealmetjh jih dotkiji, gaskem Nöörjen Båatsoesaemiej Rijkhesiebrie (NBR) jih Saemien nasjonaale maahtoedïenesje psykiske healsoevaarjelämmjan jih geeruvevoetese (SANKS). Goerehinnimi ulmine utni båatsoen aarkebiejjiem vihtiestidh guktie båatsoe meehti dam guarkedh jih nuhtjedh, viehkine väaromem vaeltedh båatsoesaemien jieledeveartenisnie jih båatsoealmetji daajroem, aarvoeh, njoelkedassh jih barkoeh meatan vaeltedh dotkemebarkoen sijse. «Båatsoen aarkebiejjie» lea kanadiske njoelkedassh nuhtjeme healsoedotkemasse aalkoalmetjigujmie (CIHR, 2007) dan åvteste Nöörje jih Noerhtelaanth eah leah dagkerh njoelkedassh åtneme²³.

Barkoemaalle akten seammavyörtegs laavenjostose/guejmivoetese bigkie, akte akteraeresne goerkese dotkemestillemistie, guktie edtja barkoem tjrrehtidh jih guktie edtja dorjesem reeredh. Aalkoalmetji tsevtsemefaamöe dotkemeprosessese, aajhterevoete jijtsh daatide/daajrose, jih giehtjedimmien utnedh guktie dotkiji reerieh (g.j. toelkestieh) materijaalem mij sijse tjööngħkesåvva, leah vihkeles prinsipħiħ dejnie etihkeles njoelkedassine. Barkoemaalle akte stuvremedirrege, mij aalkoalmetji daajroem jih dotkemefaageles daajroem meatan vaalta naemhie guktie dihthe dovne aalkoalmetjedäehkien jijtjetjielkestamme haestemh jih dotkemefaageles kvaliteetem gorrede.

NBR jih SANKS aktem juridihkeles viedteldihkie sjiehtedimmiem darjoejin dotkemelaavenjosten bijre, jih aktem prosjekteärorganisasjovnem tseegkin stuvremedäehkine, referaansedäehkine/maehtehjtjedäehkine, akte dotkijedäehkje jih jienebh fokusedäehkje. Gaajhkine njieptjine tjirkijh lin meatan, dovne NBR:ste jih SANKS:ste²⁴. Daatamaterijaale sijse tjööngħkesovvi aktene nasjonaale gihtjemegoerehimmesne. Gihtjemegoere lij dorjesovveme dej teemaj jih haestemi mietie mejtie båatsoealmetjh buerkiestin goh vihkeles båatsoejieliedasse. Dan åvteste bielieh taalematerijaaleste eah leah sjiehteles juktie viertiestimmieh darjodh jeatjah årrojedäehkiegjumjue gusnie jieledevuekie jih kultuvre leah jeatjahaakan, vuesiehtimmien gaavtan nöörjen jienebelāhkoen årrojigujmie²⁵.

²³ 2017 Saemiedigkie aktem govlehtimmieraeriestimmiem böökti etihkeles njoelkedassi bijre saemien healsoedotkemasse jih dotkemasse saemien humaane biologeles materijaalese. Gosse daate tjaalasåvva dah njoelkedassh eah leah nænnoestamme.

²⁴ Jis veelebe buerkiestimmiem sijħħi, vuartesjh Möllersen, Stordahl, Torres jih Eira-Åhrén, 2016.

²⁵ Goerehinnimi aktem vaenie dotkeme teemam gietede, jih möölegedirregh leah naa kruepies. Åehpiedehtiemisnie varianseste (man buajhkoes göökte faktovrh seamma tijjen jijhtieh) ajve illedahkh reektesuvvieh gusnie p-aarvoe lea jeenjemes 0.01. Illedahkh varianseanalyjsijste leah giehtjedamme demografieles joekehtsidie jih ektiedimmie-joekehtsidie.

4.3.2 Vaastoedåehkie saemien båatsoste åarjelsaemien dajvesne

Vaastoedåehkesne 151 almetjh. Tabelle 4.2 vuesehte joekedimmiem prosentesne dejstie sjiere væhtiste vaastoedåehkesne.

Tabelle 4.2 Gieh meatan vaastoedåehkesne

Sjiere væhtah		Prosentelåhkoe vaestiedimmijste
Tjoele	Gujne	46,7 %
	Ålma	53,3 %
Jieledeboelhke, aaltere	Tseegkemeboelhke, 16-35 jaepieh	42,4 %
	Barkoeboelhke, 36-55 jaepieh	40,4 %
	Seniorboelhke , 56 jaepieh jih båarasåbpoe	17,2 %
Dajve	Hedmaarhke, Opplaante, Åarjel-Trööndelage	18,5 %
	Noerhte-Trööndelage	27,8 %
	Nordlaante	53,6 %
Ööhpehtimmie, jollemes	Maadthskuvle	26,4 %
	Jährheskuvle	40,5 %
	Jilleskuvle/universiteete	33,1 %
Gäetieguntie	Fuelhkine årroeminie	84,6 %
	Oktegh årroeminie	12,8 %
	Jeatjah	2,7 %

Ånnetji jienebh ålmah goh gujnh meatan goerehtimmesne. Jeenjemes gujnh dennie nuerebe dåehkesne (56,3 %) mearan jeenjemes ålmah dej båries ålmaj gaskem (60,5 %). Gaskemedtien aaltere dej gaskem mah lin meatan lea 36 – 45 jaepieh²⁶. Viertiestamme taaligujmie båatsoalmetji geografeles joekedimmiem bijjelen²⁷ dle ånnetji jienebh meatan Nordlaanten båatsoedajveste goh dah mah meatan dejstie göökte åarjemes båatsoedajvistje. Ij leah aelhkie taalh ööhpehtämmman biejedh båatsoe- jallh båatsoeektiedamme faagi sisnjeli dan åvteste båatsoalmetjh daajroem jih tjiehpiesvoetem vejtiestiegosse meatan båatsosne maanabaelien raejeste.

Ööhpehtimmiedaltesen taalh leah ajve «dissieööhpehtimmien» bijre nasjonaale ööhpehtimmiessteemesne. Daesnie ööhpehtimmiedaltese seammalaakan goh ööhpehtimmiedaltese nasjonaale årroji luvnie²⁸. Båatsoen årroji gaskem lea løjhkan stoerre joeketsh ööhpehtimmiedaltesisnie tjoeli gaskem, aaj sagke stuerebe tjoelejoeketsh goh saemien årroji luvnie siejhmelaakan (SSB, 2014, gaaltjetabelle 07585). Abpe 60 % båatsoegujnijste åarjeldajvesne ööhpehtimmiem utnieh jilleskuvle/universiteetedaltesisnie. Akten fuelhkiesbaseradamme giehtelimsvuakan goh båatsoe lea, dellie lea fuelhkien tjåenghgies daajroe jih tjiehpiesvoeth mah ryöknesuvvieh.

Dovne saemien båatsosne jih jeatjah mobijle pastoralisti luvnie, aktem tjoelbaseradamme råällajoekedimmiem laavenjassijste vuajna gusnie ålmah åajvahkommes tjiehpiesvoeth jih daajroem vejtiestie ryöjnesjimmien bijre jih dan barkoen bijre gusnie ryökteth gaskesem

²⁶ Aaltere registreradamme sjidti 10-jaepien-intervalligujmie

²⁷ Ekomeoles moenchtse, 2012, tabelle 7.2.5.

²⁸ SSB:n mietie, 2015, gaaltjetabelle 08921 ööhpehtimmiedaltese Nöörjesne lea: 28 % maadthskuvline, 42 % jáahrheskuvline jih 30 % jilleskuvline/universiteetine

bovtsigujmie åtna, mearan gujni maahtoe lea gäetieguntien praktihkeles jih reereles laavenjasside ektiedamme. Díhte jolle ööhpehtimmiedaltese gujni gaskem aaj vuesehte båatsoegujni råällam byjngetje sijsebaalhkah fualhkan jih giehtelaemman buektedh akten barkoen tjirrh mij sijsebaalhkam vadta. (Møllersen, 2018). Goh veanhtadamme, aktene fuelhkiebaseradammie jieliemisnie dellie låhkoe dej gaskem mah oktegh årroeminie naa vuelege (12,8 %) jih viertiestamme 18 % okteghårrojigujmie nasjonaale sijesne (SSB, 2011).

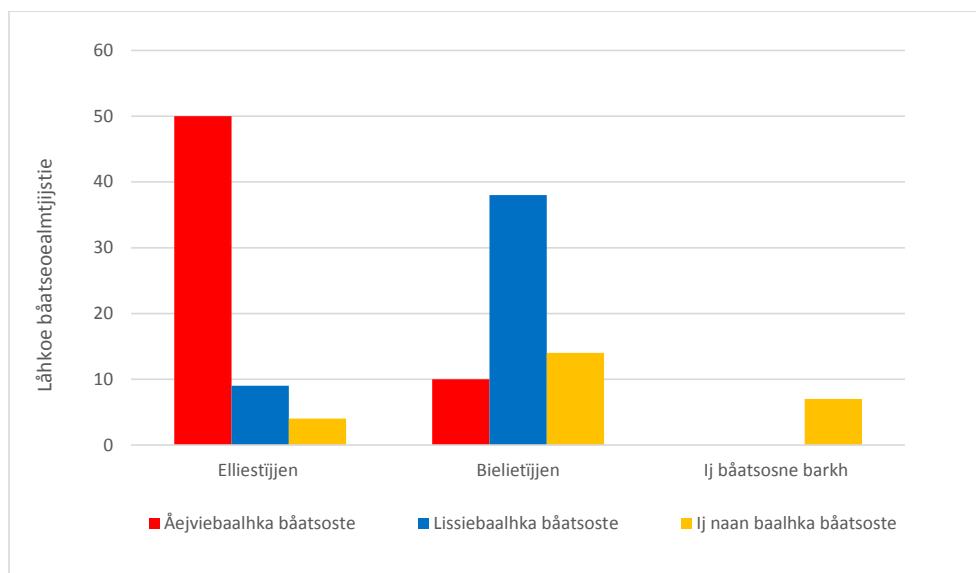
Tabelle 4.3 aktem bijjieguvviem vadta vaastoedåehkien ektiedimmien bijjelen båatsose, råällah, barkoesuerkie jih ekonomeles jearohkevoete. Sijtebielien aajterh leah jienebh goh jeatjebh vaastoedåehkesne 34,4 %, viertiestamme 19,5 % båatsoesaemijste (Ekonomeles moenehtse , 2012, tabelle7.2.4). 91,5 % vaastoealmetjijstie abpe- jallh bielietijjen båatsosne barkeminie, jih 80,6 % åejvie- jallh lissie sijsebaalhkah båatsoste utnieh. Ekonomeles moenehtsen mietie (2012, tabelle 7.2.3) lij 573 almetjh saemien båatsosne årjeldajvesne, jih 165 jaepiebarkoeh dorjesovvin. Mijen goerehtimmie ij leah mööleme man gellie jaepiebarkoeh lea, men dan åvteste reekteme 46,1 % lin meatan ellies tijjen jih 45,4 % lin meatan bielietijjen, dellie sán daate sæjhta jiehtedh vaestiedassh daennie goerehtimmesne åajvahkommes båetieh dehtie dåehkesti gusnie båatsoealmetjh aktem stoerre barkoeektiedimmie båatsose utnieh.

Tabelle 4.3 Vaastoedåehkien ektiedimmie båatsose

Magkeres sårhcts ektiedimmie		Prosentelåhkoe vaestiedassijste
Mierhke	Mierhkem åtnam	80,1 %
	Im mierhkem utnieh	19,9 %
Sijtebielie	Jijtse/ektie sijtebieliem åtnam	34,4 %
	Im sijtebieliem utnieh	65,6 %
Barkoelaavenjassh båatsosne		Elliestijjen
		Bielietijjen
		Ij naan
Sårhcts barkoeh*	Barkoe krïevvesne	Elliestijjen
		Bielietijjen
		Ij naan
	Viehkie jih jåarhkeevtiedimmie	Elliestijjen
		Bielietijjen
		Ij naan
	Årganisatovreles barkoe	Elliestijjen
		Bielietijjen
		Ij naan
Baalhkagaaltje	Åejviebaalhka båatsoste	44,8 %
	Lissiebaalhka båatsoste	35,8 %
	Ajve byjngetje sijsebaalhkah	19,4 %

Note: * Summe elliestijjen- jih bielietijjen barkoste ovmessie sårhcts barkoelaavenjassine lea stuerebe goh 100 % dan åvteste laavenjassejokédimmie lea fleksijbele jih dan åvteste laavenjassh sinsitnien nille båetieh.

Figuvre 4.1 Tsiehkie barkoen jih sijsebaalhkaj gaskem

Dan allesth reeknephålkoen mietie båatsose (Ekonomes moenehtse, 2012, tabelle 7.1.4) sijsebaalhka barkoste båatsoen ålkolen lea guektiengierth dan stoerre goh sijtebielen tjåenghkies sijsebaalhka, jih gujnh dam stööremes lâhkoem dæjstie byjngetje sijsebaalhkijste dåastoeh. Mijien vaastoedåehkesne 87,3 % gujnjiste jih 68,6 % ålmijste byjngetje sijsebaalhkah dåastoeh. Figuvreste 4.1 vuejnebe 14 % dejstie mah elliestijjen jallh bielietijjen båatsosne berkieh eah sijsebaalhkah båatsoste utnied.

4.4 Illedahkh

4.4.1 Fysiske maajsoeh

Fokusedåehkine båatsoealmetjh buerkiestin magkerh tsiehkieh barkosne jih jieliedisnie mah psykiske napkemem vedtieg. Unnebelåhkojne jieledh, tsiehkie byjngetje aktööride, byögkeles åejvieladjide jih meedijasse, ålkoestamme årrodh sjæjsalimmieprosessijste mah leah jijtse jieleden bijre, darjomh dajvine jih jeatjah darjomh eatnamisnie lin dej vihkielommes teemaj gaskem. Fysiske maajsoeh jih daerpies astoeajkiem utnedh eah lin tjertestamme båatsoealmetji bieleste. Gihtjemegoeresne läjhkan dah tsiehkieh meatan vaaltasovvin, dan åvteste dah leah barkoetsiehkiej bijre mejtie daajra lea vihkeles akten hijven healsose.

Barkoe aalkoejelieminie sajhta jiehtedh ovmessie fysiske maajsoeh dan åvteste barkoetsiehkieh leah tsavtseme eatnemefamojste jih dan åvteste healsoe- byjrese jih jarsoesvoete barkoeliedisnie eah leah seamma dræktesne jáhteme goh dihte teknologeles evtiedimmie. Tabelle 4.4. vuesehete man stoerre lâhkoem båatsoealmetjjistie mah fysiske/kråahpeles maajsoeh åehpies healsoevaahrne dååjroeh.

**Tabelle 4.4 Prosentelåhkoe båatsoealmetijistie mah fysiske maajsoeh
barkosne dååjroe**

Såarhts fysiske eksponeradimmie	Låhkoe båatsoealmetijistie	
Gijjie	Ij naan	42,6 %
	Såemiesmearan	34,6 %
	Jaavoe	22,8 %
Gaassh, ibje	Ij naan	32,6 %
	Såemiesmearan	31,8 %
	Jaavoe	35,6 %
Tjåetskeme	Ij naan	24,6 %
	Såemiesmearan	33,6 %
	Jaavoe	41,8 %
Leevles kråahpebarkoe	Ij naan	15,2 %
	Såemiesmearan	38,2 %
	Jaavoe	46,6 %
Barka gosse skiemtjine jallh haeviem åådtjeme	Ij naan	22,1 %
	Såemiesmearan	37,4 %
	Jaavoe	40,5 %

Gijjie akte åehpies barkoebjresedåeriesmoere. Jijnjem gjijjem dååjredh maahta fysiologeles jih psykologeles raessiereaksjovnh vedtedh jih vaahram ovlæhkjode lissiehtidh. (Lie, Skogstad, Tynes, Johannessen, et al. 2013). Abpe 57 % båatsoealmetijistie jijnjem jallh vaeniem gjijjem barkosne dååjroeh. Goh viertiestimmie 10 – 15 % båantah, göölijh jih vytnesjæjjah tjarke gjijjem dååjroeh (Vrålstad, 2011). Mearan 67 % båatsoealmetijistie ibjem jih/jallh gaassem dååjroeh, ajve 13 % barkijistie Nöörjesne ibjem, gaassem jallh goevem dååjroeh (NOA, 2007). Tjåetskeme dovne tsåatskelesvoetem jih motorihkeles barkoem tsavtsa.

Ij dan jijnjem daajroem utnieh guktie healsoe jih barkoefamoe sjædta gosse guhkiem tjåetskiemisnie jeatjah fysiske maajsoejgumie, v.g. vibrasjovnh vuajastahkjste (Knardahl, Medbø, Strøm, & Jebens, 2010). Årjelsaemien dajvesne 75 % båatsoealmetijistie dååjroeh dah tjarke gåaloeminie gosse bovtsigujmie berkieh. 85 % dejstie mah vaestiedin fysiske leevles barkoem utnieh. Daate lea akteraeresne sveerjen dotkeminie mij vuesehte fysiske vaevievie leevles maajsojste båatsoealmetji luvnie leah sagke jienebh goh dejtie mah kråahpine berkieh industrijesne, bigkemisnie, skovhtesne jih laanteburresne. (Södra Lapplands forskningsenhet, 2009). Vaahra fysiske maajsojse lea stööremes sijtebielen aajteri luvnie.

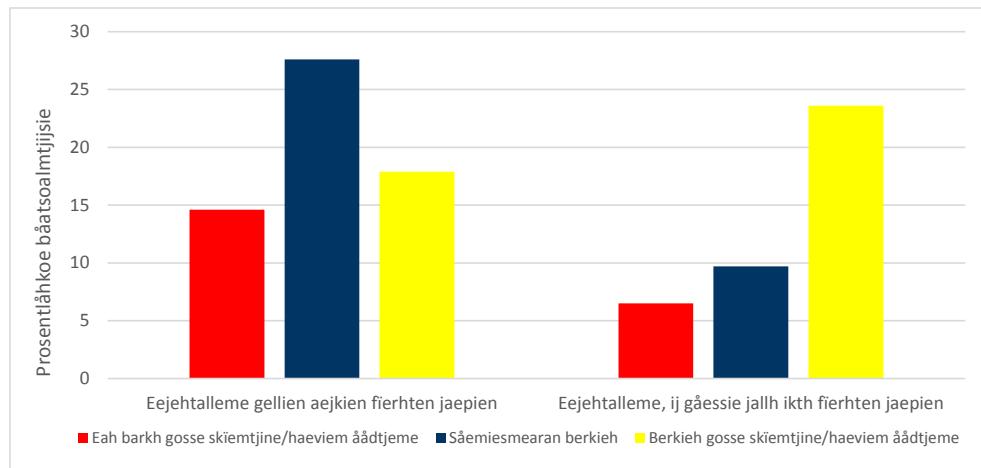
Abpe 61 %, jih jeenjemes dejstie mah kråevvesne berkieh²⁹, vaestiedieh dah gellien aejkien haevievie åådtjeme gosse bovtsigujmie barkeme, jih gosse dîrregh jih vuajastahkh nuhtjeme. Daate akte guvvie mij lea akteraeresne aarebi goerehimmiegumie dovne sveerjen jih såevmien båatsoste (Södra Lapplands forskningsenhet, 2009). 48,8 % eah leah gåessie gennah buektiehtamme sæjjasadtjem skåaffedh gosse daerpies orreme barkosne, jih 39 % båatsoealmetijistie åarjeldajvesne eah leah eejehtalleme, jallh ajve eejehtalleme ikth dej minngemes 3 jaepiej³⁰. Dah mah daamtajommes berkieh gosse skiemtjine/haeviem åådtjeme

²⁹ Daate åajvahkommes ålmah.

³⁰ Eejehtalleme sæjhta jiehtedh vaenie jallh gellie frijgebiejjeh.

vaenemes eejehtellieh – ovjearohke magkeres barkoste jallh magkeres ekonomeles jearohkevoetem dah båatsoste utnieh. (Figuvre 4.2)

Figuvre 4.2 Ektiedimmie eejehtallemen jih barkoen gaskem gosse skiemtjine

Illedahkh aktem guvviem vedtie aktede barkoetsiehkesti gaertjies nuepiejgujmie daerpies liegkedimmien vaeltedh juktie näake healsoektiedamme konsekvensh maajsojste, napkemistie, haevijste jih skiemtjelassijste giehpiedidh. Krëevije krähahpebarkoem darjodh gosse fysiske skiemtjelassem/haeviem åtna maahta starndehtemem giehpiedidh, jih vaahram liszte orre haevieh åadtjodh akten giehpiedamme reaksjovnemahtoen jih tsåatskelesvoeten gaavhtan.

4.4.2 Raessie jih krïevenassh barkosne

Gosse krïevenassi uvte tjåådtje mah sinsitnien vööste strijrieh, jallh krïevenassh åtna mah leah stuerebe goh dejtie vierhlide mej bijjelen reerie, dellie vaahra lässene akten raessienjeaptjan mij lea skaarine healsose. Krïevenassh mah sinsitnien vööste strijrieh maehtieh vuesiehtimmien gaavhtan årrohd gosse mieriekrievenassh jih stillemh ov-vaantosne båetieh krïevenassigujmie bovtsi tråjiesvoetese (juvrh, ruevieraajroe). Krïevenassh mah leah sagke stuerebe vierhijste maehtieh njoelkedassh årrohd mah barkoefamoem, tijjem, dalhketjh jih faatoes maahtoem tsihkestehtieh, jih mah dan åvteste tjooperdimmiem jih däriesmoerem sjugnidieh, jih ahkedh jueriedisnie årrohd gosse lea konsekvensen bijre ij maehtedh krïevenasside illedh.

Tabelle 4.5 vuesehte guktie båatsoealmetjh tijjedadtoem, tjooperdimmiem jih njoelkedasseleavloem reektieh sijjen barkosne. Uvtemes njoelkedassh jih stillemh åejvieladtijste mah leah raessiefaktovre båatsoealmetjidie (88 %) vaastoedåehkesne. Ij naan joekehstsem vuejnieh älmaj jih gujni gaskem, jallh aalteredåehkiej, råallaj jallh barkoelaavenjassi gaskem lea raessien jih njoelkedasseleavloen bijre.

Tabelle 4.5 Raessie jih njoelkedasseleavloe

Saarhts raessie	Låhkoe båatsoalmetijstie	
Im nuekies astoem utnieh laavenjasside darjodh	Sïemes	17,1 %
	Säemiesmearan sïemes	58,1 %
	Ovsïemes	24,8 %
Raessesne sjidtem gosse barkose ussjedem	Sïemes	20,6 %
	Säemiesmearan sïemes	47,3 %
	Ovsïemes	32,1 %
Njoelkedassh barkoem geerve darjoh, heerredieh dåeriesmoerh loetedh	Sïemes	51,5 %
	Säemiesmearan sïemes	36,2 %
	Ovsïemes	12,3 %

4.4.3 Tsiehkie åejvieladtjide

Tabelle 4.6 vuesiehtimmieh vadta guktie båatsoalmetjh tuhtjeh byögkelesvoete båatsose vuartesje. Tabellesne väajnoes medtie 2 % båatsoalmetijstie vienhtieh byögkelesvoete/staate hiven daajroem båatsoen bijre åtna, båatsoem vuartesje goh vihkeles daan beajjetje siebriedahkese, jih båatsose aktem reaktoe gjetedimmiem vadta viertiestamme jeatjah jielemigujmie. Stoerre joekehtse leajhtadimmesne dan staateles jih voenges båatsoereeremassee. Goerehimmie dorjesovvi åvtelen staateles åejvieladtjh aktem jarkelimmie tñirrehtin dennie voenges båatsoereeremisnie 2014. Båatsoe disse gürri, gaskem jeatjah dan åvteste dellie båatsoedaajroe sijhti näakebe sjidtedh, gosse dajvekontovri/dajveståvroej funksjovnh sertiestamme sjidtin Fylkenålmese.

Tabelle 4.6 Tsiehkie staatese, tjieltese jih båatsoereeremassee

Dååjrehtimmie åejvieladtjigujmie/Vuajnoe åejvieladtjide	Låhkoe båatsoalmetijstie	
Byögkelesvoete daajroem båatsoen bijre åtna	Sïemes	1,7 %
	Säemiesmearan sïemes	37,5 %
	Ovsïemes	60,8 %
Båatsoe seamma dårjoem jih vaarjelimmie åådtje goh jeatjah jielemh	Sïemes	2,5 %
	Säemiesmearan sïemes	30,8 %
	Ovsïemes	66,7 %
Staate båatsoem åtna goh vihkeles siebriedahkese	Sïemes	2,5 %
	Säemiesmearan sïemes	45,0 %
	Ovsïemes	52,5 %
Doh jeanatjommes tjelth båatsoem sijhtieh	Sïemes	16,7 %
	Säemiesmearan sïemes	60,0 %
	Ovsïemes	23,3 %
Leajhtadimmiem åtna staateles båatsoeståvrose	Sïemes	18,6 %
	Säemiesmearan sïemes	57,6 %
	Ovsïemes	23,7 %
Voenges båatsoereereme daajroem båatsoen bijre åtna	Sïemes	40,2 %
	Säemiesmearan sïemes	53,3 %
	Ovsïemes	6,8 %

Leajhtadimmie lea jearohke dejstie veanhtadimmijste mejtie åtna ihke systeeme dov daerpiesvoeth guarkoe, mah dååjrehtimmieh mejtie systeemen vuajnoejgujmie åtna daejtie daerpiesvoetide, jih guktie systeeme daejtie daerpiesvoetide gorrede, lihkesvoete jih tsevtsemefaamöe sjæjsjalimmieprosesside. Numhtie joekoen faamosne desnie gusnie aalkoelisnie aktene näake jih prååsehke tsiehkesne (Grosse, 2012). Båatsoealmetjh åarjelsaemien dajvesne leah aktene onne aalkoelmetjedåehkesne mij leah eevre jearohke åevieladtjh daajroem båatsoen haestemi bijre utnieh juktie maehtedh jielemem jih jieledevuekiem krööhkestidh gosse politihkem jih njoelkedassh hammoedieh mah leah båatsoealmetji bijre.

Illedahkh goerehimmeste tjarkelaakan daejrieh tieh doh nöörjen åejvieladtjh eah leah buektiehtamme däemiedidh naemtie guktie båatsoealmetjh åarjeldajvesne leajhtadieh numhtie lea. Goerehimmine jienebelåhkoen årroejjstie gaavna doh almetjh jollebe ööhpehtimmine stööremes leajhtadimmiem åejvieladtjide utnieh, nov sån dan åvteste daajroen gaavhtan systeemese dellie aelhkebe jijtjemse identifiseradidh dejgujmie mah sjæjsjalimmieh vaeltieh siebriedahkesne (Grosse, 2012). Båatsoealmetji luvnie lea båastode, leajhtadimmie åejvieladtjide lea vueliehkommes dennie däehkesne mah jollemes ööhpehtimmiem åtna. Maahta vååjnedh goh *nåake dååjrehtimmieh sjæjsjalimmieprosessigujmie* daajroen bijjelen stuvrie systeemese. Lahtestimmieh båatsoete jih gihtjehtimmieh byråkraatigujmie jeatjah ektiedimmie aaj vuesiehtieh åejvieladtji daajroe lea faatoes, dagke dan åvteste båatsoe ij leah dan våajnoes siebriedahkesne jih vaallah vuajnelgh goh ekonomeles vihkeles (Jernsletten 2002).

4.4.4 Ålkoestimmie, sierredimmie jih miedteles dahkoh

Tabelle 4.7 Ålkoestimmie jih sierredimmie

Vuajnoeh jih dahkoh byjreskistie	Låhkoe båatsoealmetjijstie	
Almetjh daajroem båatsoen bijre utnieh	Sïemes	3,3 %
	Såemiesmearan sïemes	22,1 %
	Ovsïemes	74,6 %
Almetjh båatsoem jih båatsoesaemide sohtehtieh	Sïemes	47,9 %
	Såemiesmearan sïemes	44,6 %
	Ovsïemes	7,4 %
Tjooperde meedijan ållermaehteste båatsoste	Sïemes	67,8 %
	Såemiesmearan sïemes	30,6 %
	Ovsïemes	1,7 %
Ållermaehteme meedigesne lea nåake tsiehkieh/tsagkesh vadteme	Sïemes	41,2 %
	Såemiesmearan sïemes	37,8 %
	Ovsïemes	21,0 %
Triegkenasse dan åvteste båatsosne	Sïemes	33,3 %
	Såemiesmearan sïemes	35,8 %
	Ovsïemes	30,8 %
Håvhtadimmieh, vædtsoesvoete, skaarah dorjeme almetjijstie båatsoen ålkolen	Sïemes	25,0 %
	Såemiesmearan sïemes	24,2 %
	Ovsïemes	50,8 %

Båatsoealmetjh jiehtieh almetjh vaenie båatsoen bijre daejrieh jih båatsoem jih båatsoesaemide sohtehtieh. (Tabelle 4.7). 99 % tjooperdieh ållermaetiemistie båatsoste meedigesne, jih 79 % daam dääjreme goh akte ryöktesth leavloe. Akte goerehmittimie mij vuesiehti guktie nöörjen plaeleh saemien aamhtesi bijre tjaelieh vuesiehti meedijah aktem ellies näake guvviem båatsoste guvviedin, mearan jeatjah saemien teemah aktem vielie jeereldihkie ållermaetemem äadtjoelin. Meedija bïevnesh jih vuajnoeh buktieh dovne byögkelesvoeteste jih sïejhme almetijstie, jih vuajnoeh jih faaktah mah näake daajroste jih goerkesistie båetieh, vihtiestimmie jih nænnoestehtemem äadtjoeh. (Berg, 2001).

69 % soptsestieh dah jïjtjh jih/jallh fuelhkie leah trëgkenassem dääjreme dan åvteste dah leah båatsosne. 49 % leah hâvhtadimmieh, skaarah jallh vædtsoesvoetem dääjreme almetijstie båatsoen ålkolen. Taalh eah maam jiehtieh man itjmies dihte fysiske trëgkenasse lea, men daejriehieh dääjrehtimmie sierredimmine jih miedteles hatsves dahkoejgujmie byjreskistie lea iškeres jolle. Akte aarebi nöörjen goerehmittimie sierredimmeste saemiej jih daaroej gaskem vuesiehti 35 % saemijste lin sierredimmie dääjreme, mearan 3,5 % dejstie daarojste lin sierredimmie dääjreme (Hansen & Sørlie, 2012). Mijjen illedahkh dan åvteste daejriehieh doh båatsoesaemien årrojh sierreden dahkoh gaajh jïjnem dääjroeh. Dääjrehtimmieh åkoestimmine jih sierredimmine leah naa jïebnelaakan joekedamme tjoeli, aalteredåehkiej, råallaj jih barkoektiedimmien gaskem båatsose.

4.4.5 Juvrh jih jeatjah byjngetje darjomh eatnamisnie

Tabellesne 4.8 mijjieh dagkerh sårhts darjomh eatnamisnie äehpiedahteme mah dejtie stööremes näake konsekvenside sjugniedieh gosse lea tehpemen bijre gâatoemistie, ekonomeles tehpeme, vieliebarkoe jih raessie. Akte sårhts bigkemedarjome maahta gellie aktegs bigkemedarjomh årodh. Vuesiehtimmien gaavhtan el-faamoebigkeme jallh gruvagiethetimmie maahta jienebh tseegkeldahkh tseegkedh seamma båatsoesijtesne, lissine geajnoeh. Hæhtjoesijjieh jih turisme maehtieh jieniebinie bieline gâatomelaanteste årodh ovmessie darjomigujmie abpe jaepien.

Tabellen mietie maahta vuejnedh juvrh leah dihte fäantoe mij stööremes tjooperdimmiem båatsose vadta åarjeldajvesne. Doh ellen jeanatjommes båatsoealmetjh tjuerieh dovne ekonomeles tehpemem, vieliebarkoem jih raessiem töölledh hâvhtadimmie jih juvri gaavhtan. Viertiestamme saemien båatsojne noerhtedajvesne dellie jáartaburrie, eatnemevaarjelimmie jih ruevtieraajroe dagkerh darjomh mah hævvi stuerebe konsekvensh utnieh åarjelsaemien båatsose. Hæhtjoebigkeme jih el-faamoebarkoe leah fíereguhrtelaakan gâatomedaqvide mahte 80 % båatsoealmetjidie giehpiedamme. Maahta hov ierielimmesne mâtajidh hæhtjoeh, turisme, jih laajroeh eatnamisnie mah edtjieg liegkediimmie, raessiem nähketidh jih almetjehealsoem eevtjedh jienebelâhkoen årroejidie, båatsoesaemide healsoevaahram vedtiek vieliebarkoen jih psykiske raessien tjirrh.

Maahta aaj ierielimmesne mâtajidh eatnemevaarjelimmie mij edtja eatnemem vaarjelidh darjomi vööste mah hearaldehtieh jih mejtie ij gâaredh båästede darjodh, vuestiebieline båetieh båatsoesaemien åtnose dajvijste.

Tabelle 4.8 Prosentelåhkoe båatsoesaemijste mah leah nåakelaakan tsavtseme vaeljehke sårhts byjngetje darjoemijstie eatnamisnie

Sårhts darjome	Ellies låhkoe mah dam dååjroeh	Konsekvense darjoemijstie, jih låhkoe båatsoealmetijstie mah dam dååjroeh			
		Teepheme gåatoemistie	Vieliebarkoe	Ekonomelis teepheme, lissiemaaksoe	Raessie, tjooperdimmie
Vaarjelamme juvrh	100,0 %	19,6 %	75,5 %	94,1 %	74,5 %
Hæhtjoeh	95,2 %	79,2 %	69,3 %	14,9 %	41,6 %
Geajnoeh, valkese	93,1 %	55,9 %	63,7 %	33,3 %	53,9 %
El-faamoe-tseegkeldahkh	91,2 %	79,4 %	56,9 %	37,3 %	50,0 %
Turisme	90,2 %	24,5 %	73,5 %	13,7 %	47,1 %
Jåartaburrie	86,3 %	51,0 %	52,0 %	25,5 %	46,1 %
Eatnemevaarjelimmie, nasjonaalesåafoe	80,4 %	19,6 %	42,2 %	13,7 %	45,1 %
Laajroeh miehtjesne	79,5 %	25,5 %	56,9 %	13,7 %	50,0 %
NSB, ruevtieraajroe	79,4 %	33,3 %	48,0 %	54,9 %	42,2 %
Reakta-aamhtesh	77,5 %	16,7 %	25,5 %	46,1 %	58,8 %
Gruvagiehtelimmie, mineraaleohtsedimmie	65,7 %	43,1 %	32,4 %	20,6 %	37,3 %

Jalhts tabelle ij gaajhke sårhts darjomh feermh dihre tjielkelaakan vuesehte doh jeanatjommes båatsoealmetjh ov messie sårhts darjomh seamma tijjen dååjroeh. Darjomi gaavtban båatsoealmetje tjuara båatsoem sjiehtesjidh dan gellielaaketje ektiespielen sjise bovtseeatneme-båatsoealmetje. Dihre mij maahta akte maereles vuekie årrodh aktem sårhts sjiehtedimmien tjirrehtidh, maahta varke ov-vaantose båetedh sjiehtedimmie-krievenassigujmie jeatjah sårhts bigkemedarjoemijstie. Sjiehtedimmieprosessh lissie barkoem krievieh jih daamtaj jueriedisnie guktie illedahke sjædta (Kalstad & Brantenbergh, 1987).

Tabelle 4.9 Prosentelåhkoe båatsoealmetijstie mah ahkedh stuerebe darjomesåarhtigujmie jielieminie mestie vielie barkoe jih raessie sjædta

Konsekvensh darjoemijstie	Låhkoe ov messie sårhts darjoemijstie *			
	Ij naan	1 – 3	4 – 6	Vielie goh 7
Darjomh mah raessiem vedtieh	4,9 %	28,4 %	32,5 %	34,3 %
Bigkemedarjomh mah vieliebarkoem vedtieh	5,0 %	23,5 %	28,5 %	42,8 %

* Fierhte sårhts darjome maahta jienebh sårhts aktegsdarjomh utnedh

Tabelle 4.9 vuesehte 95 % båatsoalmetijjstie darjomigujmie jielieminie mah raessiem jih vieliebarkoem vedtieg, jih fiereguhte 67 % jih 71 % jielieminie unnemes 4 ovmessie sårhts bigkemedarjomigujmie mah raessiem jih vieliebarkoem vedtieg. Gosse stoerre sjiehtedimmiekrievenassh båetieg dellie vaahra læssene raessiem jih skiemtjelassh åadtjodh mah skaarine sjidtieh (Gerrig & Zimbardo, 2002, Mark & Smith, 2008). 92 % båatsoalmetijjstie leah bigkemedaarjomti bijre soptsestamme mah gåatometeephemem jih ekonomijeles tehpemem vedtieg. Maahta ekonomeles tehpemem jih tehpemem gåatomelaanteste mööledh jih vihtiestidh, jih såemiesmearan dej åvteste maeksedh guktie akt. Geerve raessiem jih vieliebarkoem vihtiestidh. Teehpeme jieledekvaliteeteste, barkoefaaamoste jih healsoste evtiesuvvieh tijje doekoe, jih ij leah iktesth aelhkie fääntojde gaavnedh. Gosse abpe fuelhkien barkoefaaamo lea nähkeme, gosse lissieviehkiem jallh lïegkedimmiem daarpesje, dellie jeenjesh däeriesmoerh utnieh sæjjasadtjem gaavnedh mij båatsoefaaageles maahtoem åtna (jvnf. s. 11). Dejnie boelhkine gusnie ij leah dan jijnje barkoe, lea aerpiuekien mietie nuepie orreme ånnetji lïegkedidh, men dah äenebe sjidtieh jallh vieliebarkosne gaarvanieh dej ahkedh stuerebe krievenassi gaavhtan sjiehtedimmiej bijre.

4.4.6 Jieledekvaliteete jih psykiske healsoe

4.4.6.1 Tråsse båatsoebarkojne

Båatsoalmetjh åarjelsaemien dajvesne stoerre tråjjem utnieh (98 %) jih barkoefaaomoem (95 %), jahls jeenjesh (74 %) aaj jiehtieh muvhtine barkoe-aavoe maahta gaarvanidh. Dan gähkese mijjeh daam dåâjrehtamme lea ajve seamma stoerre tråjjen bijre reekteme aktene jeatjah jieliemisnie daennie laantesne, gïdtjh göölji luvnie (Amundsen, 2015) Goh viertiestimmie dle 90 % dejstie mah Nöörjesne barkeminie soptsestieh sijjieg leah madtjeles barkojne (STAMI, 2011), jih 79 % dejstie barkijjstie privaate suerkesne leah vielie jih vaenebe madtjeles sijjen barkoebiejjine. (NTBinfo, 2014).

Tabelle 4.10 Tråsse båatsoebarkojne

Tråjfaktovrh barkosne		Låhkoe båatsoalmetijjstie
Tråjjede barkojne	Siemes	79,9 %
	Såemiesmearan siemes	18,7 %
	Ovsiemies	1,5 %
Jijtjenænnoestimmie åtna	Siemes	38,9 %
	Såemiesmearan siemes	51,9 %
	Ovsiemies	9,2 %
Nuekies maahtoem åtna	Siemes	50,7 %
	Såemiesmearan siemes	43,3 %
	Ovsiemies	6,0 %
Orreleara	Siemes	50,7 %
	Såemiesmearan siemes	43,3 %
	Ovsiemies	6,0 %
Muvhten aejkien barkoe-aavoe nähka	Siemes	36,9 %
	Såemiesmearan siemes	36,9 %
	Ovsiemies	26,2 %

Mahte gaajhkesh (94 %) soptsestieh dah nuekies maahtoem utnieh sijjen barkose, dah ahkedh orre aath lierieh (94 %) jih frijjevoetem utnieh nænnoestidh guktie edtja barkoem darjodh (91

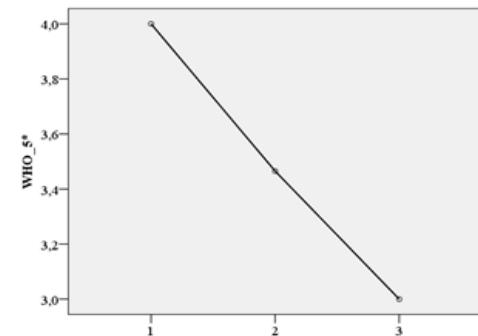
%). Daate lea kvaliteeth aktene barkosne jih barkoesijjesne mij barkoefamoem nænnoestahta haestemh, dæriesmoerh jih jolle kriveauassh haalvedh, jih mah tööllemeraastem raassan liissiehtieh mij lea skaarne healsose (Karasek & Theorell, 1990) Dej barkije årroji luvnie Nöörjesne lea 63 % mah jïjtjenænnoestimmiem barkosne neebnieh (Vrålstad, 2011).

4.4.6.2. Jieledekvaliteete, tražje jieliedinie

Jieledekvaliteete lea lustesvoeten, eadtiljohkevoeten jih darjomi bijre aarkebiejjien, jih möolesovvi gihtjemegoerine WHO-5. Jolle skåarah sijhtieh jiehtedh jolle jieledekvaliteete. Vaestidassh vuesiehtieh doh jeanatjommesh aktem naa hijven – hijven jieledekvaliteetem utnich, men 5 % almetijjistie aktem dan vuelege skaårem utnich guktie díhte maahta aktem näakebe psykiske healsoem daejriehtidh. Jieledekvaliteete lea jiebnelaakan joekedamme tjoeli, aalteredæhkjej, ööpehtimmiedaltesen, rållaj jih barkoelaavenjassi gaskem. Fysiske maajsoeh barkosne eah vaahram giehpiedamme jieledekvaliteetese lissehth. Læjhkan vuejnebe jieledekvaliteete lea vueliehkåbpoe dej luvinie mah tijjedadtoven nuelesne berkieh, dah mah däriesmoerh åtneme meedijaällermaehtemen gaavhtan båatsoste, mah sierreden daaresjimmieh dåjjreme almetijjistie båatsoen ålkolen, jih dah mah näakemes dåjjresh åtneme näake vuajnoejgumie byögkeles äejvieladtijste.

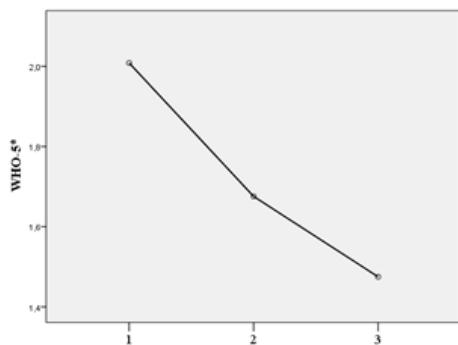
Figvure 4.3 jih 4.4. vuesiehtieb guktie skåâre jieledekvaliteetese svæhtja negatijve dââjrehtimmieb mietie byögkeles æjvieladttjigujmie, jih dââjrehtimmieb mah vuesiehtieb meedijâllermaehetele bââatsoste lea dââriesmoerh vadteme. Viertiestamme dejnie gaajh jolle barkoetrâjjine dellie siejhme jieledekvaliteete sagke vueliehkâbpoe. Meatan ârrodh bââatsosne sâejhta dejtie jeanatjommesidie jiehtedh dah tjuerih sosijaale eksklusjovnine, narrahimmine, âlkoestimmine jih sierredimmine jieledh. Jââhkesjimmiefaatoe bââtsose goh jielede jih jieleme, doh tjehpiesvoeth jih barkoe mah leah vihkeles juktie bovtsigujmie giehtelidh, bââatsoealmetjen identieetem hââsoeh jih jijtjehke jieledevâaromem hââvtadieb. Vuajnoeh saemien bââatsoen bijre politihkeles prioriteradimmine gaavna gusnie bââatsoen reaktavâârrome, gââatomelaante jih juhemegeajnoeh tjuerih jeatjah siebriedahkeiedtijste antanadtedh (v. e. tabelle 4.8). Vielie goh akte lehkie vaastoedâehkeste (57 %) jiehtieb dah aaj strerkiestieb dah tjuerih bââatsoem laehpedh.

Figuvre 4.3 Jieledekvaliteete (WHO-5) jih byögkeles äejvieladtji daajroe dåeriesmoeri jih daerpiesvoeti bijre båatsosne gaavhtan

Byögkelesvoete daajroem åtna båatsoen bürje: 1 = jaavoe, 2 = såemiesmearan, 3 = ijje

Figuvre 4.4. Jieledekvaliteete (WHO-5) jih dåeriesmoerh meedija- ållermaehtemen

Meedijaållermaehteme lea tsagkesh vadteme: 1 = ijje, 2 = såemiesmearan, 3 = jaavoe

Note: *Jolle aarvoeh skaalesne jieledekvaliteetes, WHO-5, hijven jieledekvaliteetem vuesiehtieh.

4.4.6.3 Psykiske healsoe

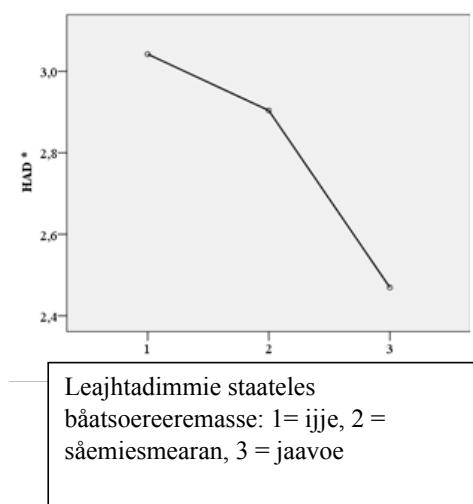
Psykiske healsoe möölesovvi möölegeintstrumeentine HADS³¹ mij reaksjovnh jih symptomh registrerede asvese jih depresjovnese. Jolle skaârah sjighthie jiehtedh giehpiedamme psykiske healsoe. Illedahkh vuesiehtieh 27,2 % båatsoealmetijstie åarjeldajvesne psykiske symptomigujmie/reaksjovnigujmie tjabremine mah maehtieh giehpiedamme sosijaale, barkoektiedamme jallh personveles fungeradimmiem vedtedh. Psykiske napkeme lea seammalaakan juakeme gaskem gujnh jih ålmah, ovmessie aalteredâehkieh jih ovmessie ööhpehimmiedaltesh. Dîhte psykiske napkeme lea gaskemedtien jollebe dej luvnie mah leah sjötebieliaajhterh, goh dej luvnie mah eah sjötebieliem utnieh. Dej gaskem mah dâârheittimiem utnieh eksklusjovnine jih sierredimmine byögkeles äejvieladtjjste, meedijeste jallh almetijstie båatsoen ålkolen³², stuerebh nuepieh utnieh psykiske napkemem dâârredh, goh dej gaskem mah unnebe jallh ij naan näake vuajnoeh byjreskistie reektieh.

Dejtie mah tjooperdeminie dah tjuerieh jielemem laehpedh, dîhte psykiske napkeme hævvi jollebe goh dejtie mah eah destie tjooperdh. Ij leah naan ierielimmie dîhte psykiske healsoe båatsoealmetjide åarjelsaemien dajvesne seamma möönsterem dâerede goh jieledekvaliteete, gosse lea jieledenuepiej bijre mah healsoevaahrine våâjnoeh, ryöktsth jallh ovryöktsth. Taalematerijaale mijjen goerehimmesne daejrehte jeenjemasth dle åajvahkommes sierreden vuajnoeh jih dahkoeh, mejtie äejvieladtjh, meedijah jih almetjh båatsoen ålkolen åtnose vaeltieh gosse båatsoealmetjigujmie gaskesedtieh, mah psykiske napkemem sjugniedieh.

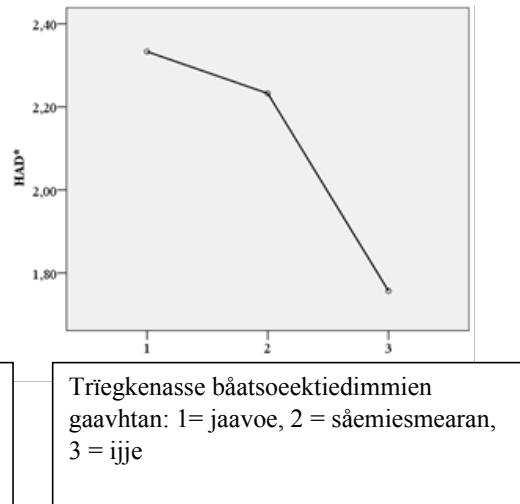
³¹ Hopkins Anxiety and Depression Scales

³² Näake dâârheittimiem äejvieladtjjigujmie, reeremesysteemine, meedijinie jih alemtjigujmie båatsoen ålkolen leah 37 % dejtie joekehtsidie HAD-skåâresne.

Figuvre 4.5 Psykiske ovhealsoe (HADS) jih leajhtadimmie staateles båatsoereeremasse

Figuvre 4.6 Psykiske ovhealsoe (HADS) jih dååjrehtimmie triegkenassine

Note: * Jolle aarvoeh skaalesne psykiske healsoe, HADS, hijven psykiske healsoem vuesiehtieh.

Gaajhkesh dovnesh hov leah sïemes sierredimmie, jis dihte daamtaj jih guhkiem sjugniehtåvva, jih joekoen jis aareh jieliedisnie aalka, healsoem napkoe mij maahta psykiske jih fysiske skiemtjelassem vedtedh mænnan jieliedisnie (Shepherd, 2017; Pascoe & Richman, 2009). Daate aa akteraresne dej hypoteesigujmie mejtie båatsoealmetjh fokusedæhkine åehpiedehtin, gïdtjh akte jieledeguhkies unnebelåhkoestatuse ov-vaantoejgujmie ektine byögkeles jih jeatjah aktöori iedtjigujmie gäatomedajvine, joekehtsgüetedimmie jih degraderadimmie båatsoedaajroste sjæsjalimmieprosessine dååjreme leah tsiehkieh mah psykiske healsoem tjarkelaakan tsevtsieh.

4.4.6.4 Åtnoe geeruvevierhtijste

Fer jijnjem alkohovlem jovkedh joekoen näake konsekvensh åtna aktene barkosne gusnie dïedtem åtna bovtsi tråjjesvoeten åvteste, vuajastahkh movtovrine nuhtjie jih gusnie barkoelaavenjassh krïevenassh tsåtskelesvoetese biejieh jih gusnie tjuara maehtedh reageradidh jih mubpiejgujmie barkedh hijvenlaakan.

Tabelle 4.11 aktem bijjieguvviem vadta guktie alkohovleåtnoe lea åarjelsaemien båatsoealmetji luvnie, viertiestamme jeatjah årrojigujmie Nöörjesne, jih vuesehte man daamtaj alkohovlem jåvka jih man daamtaj stuerebe veahkah alkohovlesté jåvka. Tabelle vuesehte alkohovleåtnoe båatsoealmetji luvnie åarjelsaemien dajvesne lea naa seamma goh alkohovleåtnoe jeatjah almetji luvnie laantesne gosse lea man daamtaj alkohovle jovkesåvva. Gosse lea stuerebe veahkaj bijre alkohovlesté dellie båatsoealmetjh eah dan daamtaj alkohovlem jovkh.

**Tabelle 4.11 Man daamtaj alkohovle jovkesåvva jih man daamtaj stuerebh
veahkah alkohovlest leste jovkesuvvieh båatsoealmetji luvnie
åarjelsaemien dajvesne jih jeatjah årroji luvnie Nöörjesne***

Årrojh	Man daamtaj alkohovle jovkesåvva					Man daamtaj unnemes 6 alkohovleektievoeth jovkesuvvieh ³³		
	Ij gåessie	Fierhten asken, sveekes- åbpoe	2 – 4 aejkies asken	2 - 3 aejkies våhkoon	4 aejkies våhkoon jih vielie	Ij gåessie / fierhten asken	2-4 aejkies asken	Jienebh aejkies våhkoon
Båatsoe- almetjh åarjene	8,9 %	40,7 %	40,7 %	8,1 %	1,3 %	87,0 %	11,4 %	1,6 %
Årrojh Nöörjesne	13,1%	33,2 %	39,4 %	13,2%	1,1 %	79,6 %	15,3 %	5,1 %

Note: * Gåabpegh taalematerijaalh vuesiehtieh årroejidie mah leah båarasåbpoe goh 16 jaepieh

Nasjonaale årroji luvnie alkohovleåtnoe lea stööremes ålmide jih nuerebe aalteredåehkesne. Mijen vaastoedåehkesne lij ajve 2 % dejstie mah lin tseegkemeboelhkesne mah alkohovlem jovkin fierhten våhkoon jallh daamtajåbpoe, mearan fiereguhete 3 % jih 16 % vaastoealmetjjistie barkoeboelhkesne jih seniorboelhkesne daam jovkememöönsterem utnin. Åtnoe alkohovlest tjoeline jeerehte, men ij råällajgujmie jallh barkoelaavenjassigujmie båatsosne, jallh fysiske leavloejgujmie, jieledekvaliteetine jih psykiske healsojne. Dah gille (5,7 %) mah leah jeatjah geeruveovoetevierthieh nuhtjeme, seamma tijjen aktem jolle alkohovleåtnoem utnieh.

Ij leah naan fåantoe aerviedidh åarjelsaemien båatsoealmetjh stuerebe alkohovleåtnoem utnieh goh jeatjah årrojh laantesne. Læjhkan, barkoevukien gaavtan jih dan åvteste dah leah sinsitnide jearohks sijten sisnjelen, maahta sån aerviedidh jis akte almetje fer jijnjem alkohovlem jávka dellie vielie barkoe sjædta barkoeloelpide jih dah asvem demtieh bovtsh jih almetjh stuerebe vaahram utnieh haevieh åadtjodh, jih naemhtie alkohovleåtnoe maahta stoerre konsekvensh utnedh akten sijtese.

4.5 Haestemh

WHO:n mietie (Ottawacharteret, 1986) healsoe-eevtjije barkoe lea dejtie mieride sjugniedidh mah nuepiem vedtih dan aktegs almetjasse jijtse healsoen bijjelen reeredh. Sosjaale joekehtsvoete jih joekehtsgjetedimmie lea raessiefaktovrh mah healsoevaahram sjugniedieh. Læjhkan, sosjaale joekehtsvoete (klaasse, etnisiteete, nuepie tsevtsedh jih vielie) daamtaj buajhkoesvoetine vaaltasåvva, dovne dejstie mah joekehtsvoetem dååjroeh jih dah mah eah dam dååjrh. Daamtaj sjaevehts joekehtsgjetedimmien bijre jallh dam tjielkesti jijtsevoetigujmie dan dåehkien luvnie mij dam nåakelaakan dååjroe. Daate viehkehte dejtie struktuvride mah joekehts gjetedimmiem dåehkijste siebriedahkesne tjåadtjoehthieh jäerhkieh tjeakoes jih ov-våajnoes årodh.

³³ Govhte drinkah jallh vielie

Man jijnjem almetjh tööllieh dejstie leavlojste lea ektiespieleste tsavtseme dej krïevenassi gaskem mah bïjesuvvieg, maam tsevtsemefamojde almetjh utnieh veeljemen bijre raerisje, jih mejtie sosiaale dâarjoem âadtje haestiemidie haalvedh (Karasek & Theorell, 1990). Maahta jollebe raessiem tõlledd gosse aktem maereles dahkoesijiem âadtje jih sosijaale dâarjoem âadtje haalvemeprossessesne. Jis veantede barkoe bueriedimmie vadta dellie aaj tõöllemaraaste lässene. Seamma tijjen tõöllemaraaste näakebe sjædta gosse gâhkoe, stoeredahke jih ahkedh stuerebe leevles krïevenassh lässanieh, dan åvteste lissiebarkoe gaarkh nähkehte jih liegkedimmienuepieh gaertjede.

Båatsoealmetjh âarjelsaemien dajvesne leah akte onne unnebelâhkoe dovne nasjonaale, saemien jih båatsoesaemien ektiedimmesne. Dihle histovrijes væktøe jih dihle tjelke unnebelâhkoeposisjovne leah nuepide gaertjedamme jijtsh jieledevuekieh tsevtsedh. Båatsoe Nöörjesne lea jarkelamme aktede fuelhkiebaseradamme jieledevuekeste jih jielistemstie stuvreme saemien provhkesti jih vuekijste, akten laakestuvreme produksjovnesieltese öörnedamme privaaterikteles prinsipi mietie dan daajbaletje nöörjen siebriedahken sisnjelen. Njoelkedassh jih byjngetje darjomh leah dam monnkehke mekanismem gaertjedamme mij lea båatsosne: dihle fleksijbele ektiespiele bovtse- eatneme-almetje.

Daate tjaalege lea, våaroeminie årroji jijtsh dââjrehtimmesne jih daajrosne psykiske leevles jieledehsiehkiej bijre, æhpiedahteme såemies dejstie jielede- jih barkoetsiehkieste mah mieriekrievenassh biejeh fierhten båatsoealmetjen nuepide jijtsh healsoem gorredidh. Lissine gellide fysiske maajsojde, goerehimmie vuesehte båatsoealmetjh âarjelsaemien dajvesne leah tjarke sierredamme, jih æjvieladth eah leah buektiehtamme goerkesem vuesiehtidh jih kröhkestidh dejtie dâeriesmoeride, daerpiesvoetide jih haestiemidie båatsoealmetjh sijjen jielidisnie jih barkosne utnieh. Vaahra akten giehpiedamme psykiske healsose jih jieledekvaliteetes lässene seammalaakan goh näake vuajnoh jih dakhoh æjvieladthjiste, meedijeste jih dejstie sosijaale byreskjistie. Daej gaavnoej gaavhtan maahta sân tjelkelaakan aerviedidh raessiedaltese båatsoealmetji luvnie âarjelsaemien dajvesne lea akte stoerre healsoevaahra dovne daan beajjetje geerve almetjidie jih dan boelvese mij byjeneminie.

Healsoestandarde årroji luvnie Nöörjesne lea jolle, jih heerreden healsoe-, byjrese- jih jarsoesvoetebarkoe barkoetjelidispnie leah jarngesne orreme gellie luhkiejaepieh. Healsoedirektoraate (2010) tjerteste man vihkeles lea dejtie dâehkide bæjjese fulkedh siebriedahkesne mah daamtaj jallh gellie vaahrafaktovrh dââjroeh. Daate maahta dorjesovvedh jis fâantoem healsoeleavlose bâarhte vaalta jallh dam giehpede, jallh vierhtieh vadta jallh daaletje vierhtieh nænnoestahta. Stoerredigkien almetjehealsoebïevnese tjerteste man daerpies lea laavenjostoem utnedh suerkiej dâaresth siebriedahkesne, jih tjerteste man vihkeles lea sierredimmien jih ålkoestimmien/sosijaale eksklusjovnen vööste gämhpodh, joekoen dan psykiske healsoen gaavhtan. (HOD, 2015).

Nasjonaale bïhkedassh leah dan åvteste hijvenlaakan stïeresne juktie fokusem biejedh healsoeektiedamme jielede- jih barkoetsiehkode båatsoealmetjide âarjeldajvesne. Gosses tsâatskelesvoete lâjhkan lea naa onne orreme, dihle maahta dej struktuvri gaavhtan âroodh mah sosijaale joekhtsvoetem jih joekhtsgïetedimmie ov-vâajnoes darjoh jih tjâadtjoehtieh. Bigkeminie jih jeatjah darjoeminie, jih aaj gosse njoelkedassh hammode jih politihkeles nænnoestimmieh dorje, dellie konsekvensesalkehtimmieh fâatesieh guktie jieledekvaliteete jih healsoe båatsoesaemide güetedamme sjædta. Biegkefaamoebigkemisnie vuarjesje vuesiehtimmien gaavhtan healsoeektiedamme konsekvensh teehpemen bijre rekreasjovnedajviste jih gjijnenjeptjeste lihkemes dajvesne, men ij leah naan vuarjasjimmieh mah vuesiehtieh guktie båatsoealmetji healsoe lea tsavtseme.

Leajhtadimmie bigkie dejtie veanhtadimmide almetje åtna ihke systeeme guarkoe Sov daerpiesvoeth, mah dââjrehtimmieh almetjh åtna systeemen vuajnojde jih daejtie daerpiesvoetide gorredidh, jih mejtie lîhkesvoetem jih tsevtsemefamoem sjæjsjalimmieprosesside åtna (Grosse, 2012). Båatsoesaemieh eah doh staateles äejvieladtjh dâarjoehøjine vuejnieh. Doh almetjeljige jih materijelle maaksoeh mejtie båatsoe äâdtje kríevenassine sjéhetedimmiej bijre eah leah krööhkestamme, guarke me jallh vuarjasjamme goh vihkeles. Vuajnoeh jih dahkoeh staateles äejvieladtjjste njoelkedash biejieh disse mij lea sosijaale jáâhkesjamme siebriedahkesne, naakede mij våâjnesasse båata dennie laavsiye ållermaetiemistie meedigesne, jih nåake vuajnoeh jih hatsves dahkoeh almetjjistie båatsoen alkolen.

Laake mîrrestallemenen bijre jih nihteme sierreddimmien vööste (Maana- jih mîrrestallemedepartemeente, 2017) stillieh byögkeles äejvieladtjh daerpies daajroem vejtiestidh utnijedâehkjej haestemi, daerpiesvoeti jih vuajnoej bijre, jih dîenesjh/faalenassh/njoelkedash hammoedidh juktit daejtie haestiemidie jih daerpiesvoetide dâastodh. Akte guhkiebasse barkoe daejnie laakestillemme äeliedimmine båatsoealmetji bijre åarjelsaemien dajvesne sæjhta viehkietidh guktie daajroe dej materijelle, praktihkeles jih sosijaale mieriekrievanassi bijre mah healsoem båatsoesaemide tsevtsieh, akte bielie sjædta premissevåaroemistie reeremeektiedamme jih politihkeles nænnoestimmine mah leah båatsoesaemiej bijre. Illedahkh vuesiehtieh stoerre barkoektiedamme fysiske maajsoeh jih jolle haevie-/ovlæhkoeffrekvensem mij sæjhta jiehtedh vielie veele daajroe daerpies vaahratsiehkiej jih râajvarimmiej bijre mah haevieh giehpiedieh jallh viehkiedirregi bijre mah leah båatsose sjéhetedamme.

Aerpievuekien mietie dle raeffies barkoeboelkh båatsoealmetjasuepiem vadteme liegkedidh, men ahkedh jienebh kríevenassh sjéhetedimmiej bijre vieliebarkoem vedtieh mah liegkedimmieboelhlide hearaldehtieh. Byöroe öörnegh aktine stièresne jih maehtelis båatsoesæjjasadtjine salkehtidh. Gaajhkh almetjh aktem raastem utnich man stoerre maajsoeh sijjeh töölieh, akte sijjie gusnie kríevenasse barkoefamoen jih haalvemen bijre lea stuerebe barkoefamoste jih vierhtijste mah gââvniesieh. Siebriedahke aktem dîedtem åtna sjéhetedadeth guktie jieled- jih barkoetsiehkieh, aaj båatsoesaemide åarjelsaemien dajvesne, leah akteraresne aktine hijven healsojne.

Referansh

Amundsen, B. (2015). De har Norges triveligste arbeidsplass. Forskning.no. Norges Forskningsråd. [vålese leeseme suehpeden 2015] www.forskning.no/fiskerifag-arbeid/2015/06/de-har-norges-triveligste-arbeidsplass.

Maana- jih Mirrestallemeddepartemeente ,MMD. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering.

Benjaminsen, T. A. (2018), i Store norske leksikon. <https://snl.no/pastoralisme>

Berg, B. A. (2001). Holdninger til samer og samiske forhold 1996 – 2000 En undersøkelse av avisene Aftenposten, Nordlys, Finnmarks Dagblad, Altaposten og Finnmarken for perioden 1.1.1996 – 31.12.1999, Senter for samiske studier, Skriftserie nr. 11.

Bergstøl, J., & Reitan, G. (2008. Samer på Dovrefjell i vikingtiden. Et bidrag til debatten om samenes sørgrense i forhistorisk tid. Historisk tidsskrift, bind 87, s. 9 – 27.

Bostedt, G. (2001). Pastoralist Economic Behavior: Empirical results from reindeer herders in Northern Sweden. Journal of Agricultural and Resource Economics.

Braseth, L. (2014). *Samer sør for midnattssola, sør-samenes historie, kultur og levemåte*. Bergen: Fagbokforlaget. ISBN 978-82-450-1718-2.

Canadian Institutes of Health Research, CIHR. (2007). CIHR Guidelines for health research involving aboriginal people (2007 – 2010). Ottawa (ON).

Eira, M. (2014). Reindrift i Finnmark. En studie av prosessen om reintallstilpasningen. Masteroppgave, UiT, Norges Arktiske Universitet.

Grosse, J. (2012). Kommer tid kommer tillit? Unge vuxnas och medelålders erfarenheter. Rapport i socialt arbete, nr. 139, Stockholms Universitet.

Halkjelsvik, T. & Storvoll, E. E. (2014). Andel av befolkningen i Norge med et risikofylt alkoholkonsum målt gjennom Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT). Nordic studies on Alcohol and Drugs, 31.

Hansen, K. L. & Sørlie, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway”, Transcultural Psychiatry 2012 49:26 - <http://tps.sagepub.com/content/49/1/26>

Healsoedirektoraate (2010). Folkehelsearbeidet – veien til god helse for alle, kapittel 8, Rekkefølge.

Healsoe- jih hoksedepartemeente HHD. (1995). Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge. Kap.10, Arbeidsmiljøtiltak i reindriftsnæringen, NOU 1995: 6, Oslo.

Helsoe- jih hoksedepartemeente HHD. (2015). Folkehelsemeldingen — Mestring og muligheter, Meld. St. 19 (2014-2015).

Jernsletten, J-L. L. & Klokov, K. (2000 – 2002). Sustainable reindeer husbandry, Report. Arctic Council.

Jonassen, J., & Kalstad, A. (2003). Internrettslige betrakninger om reindriften. Reindriften i skjæringspunktet mellom intern organisering og norsk rett. Reektehtse. Røros/Karasjok.

Kalstad, J. A. & Brantenberg, O. T. (1987). Reindrift, Samisk samfunn og kultur på Saltfjellet. Vassdragsutbygging i Saltfjellet-Svartisenområdet. Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.

Karasek, R. A. Jr., & Theorell, T. (1990). Healthy work: stress, productivity, and the reconstruction of working life. New York: Basic Books.

Knardahl, S., Medbø, J., Strøm, V. & Jebens, E. (2010). Utredning om virkninger av arbeid i kalde omgivelser. STAMI- reektehtse 11, 8.

Kuperus, K. (2001) Kartlegging av behovet for tilrettelagte helse- og sosialtjenester for det samiske folket på Helgeland, Sjiti Jarnge.

Laksoo, A. M. (2008). The shadow field of reindeer management: A case study from Finland. Acta Borealia, 25, 138 – 159.

Laanteburrie- jih Beapmoedepartemeente LBD, 2007, Laake Båatsoen bijre

Laanteburredirektoraate. (2012) Ressursregnskapet for reindriftsnæringen

(Ållesth reeknehlåhkoe, vuartesjh s. 11 ?????)

Laanteburredirektoraate. (2017)a. Ressursregnskap for reindriftsnæringen. For reindriftsåret 1.april 2016 – 31. Njoktjen 2017. Reektehtse NR. 29/2017

Laanteburredirektoraate. (2017)b. Totalregnskap for reindriftsnæringen. Regnskap 2016 og budsjett 2017. Reektehtse NR. 33/2017.

LaVeaux, D. & Christopher, S. (2009). Contextualizing CBPR: Key Principles of CBPR meet the Indigenous Research Context. Pimatisiwin: A Journal of Aboriginal and Indigenous Community Health, 7(1), 1 – 26.

Lie, A., Skogstad, M., Tynes, T., Johannessen, H. A., et. al. (2013). Støy i arbeidslivet og helse. Statens Arbeidsmiljøinstitutt, nr. 10, årgang, 14.

Mirrestalleme- jih sierredimmietjirkije. (2018). Unngå å diskriminere- offentlige tjenester, våålese leesseme 25.07.2018. <http://www.ldo.no/forebygg/offentlige-tjenester/>

Mulder MB, Fazzio I, Irons W, McElreath RL, Bowles S, Bell A, et al. (2010). Pastoralism and wealth inequality. Revisiting an old question. *Curr Anthropol*, 51 (1):35–48. doi: 10.1086/648561.

Møllersen, S., Stordahl, V., Tørres, G. & Eira-Åhrén, I. M. (2016). Reindriftas hverdag, - interne og eksterne faktorer som kan påvirke psykisk helse, Bieliereektehtse 1, SANKS-NRL.

Møllersen, S. (2018). Physical strain, external demands, and work pleasure in a mobile pastoral population of the Arctic. A study of the Sámi reindeer-herder population in Norway. *Medical Research Archives*, vol. 6, issue 3, 4 – 23.

National Institute of Mental Health, NIMH. 5 Things You Should Know About Stress, NIH Publication No. OM 16-4310, lastet ned 25.07.2018.

<https://www.nimh.nih.gov/health/publications/stress/index.shtml>

Nasjonal overvåkning av arbeidsmiljø og helse. NOA. (2007). Faktabok om arbeidsmiljø og helse 2007. Status og utviklingstrekk. STAMI-reaktehtse.

NTBinfo. (2014). Ny undersøkelse: Norge har de mest fornøyde ansatte i verden. <https://www.ntbinfo.no/pressroom/randstad?publisherid=89965>.

Pascoe, E. A. & Richman, L. S. (2009). Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychol Bull*, 135 (4); 531-554. Doi:10.1037/a0016059.

Pekkarinen A. (2006). Changes in reindeer herding work and their effect on occupational accidents. *Int J Circumpolar Health*. 65(4):357–64.

Riseth, J. Å. (2014). Ei bærekraftig reindrift? I Samiske tall forteller 7. Kommentert samisk statistikk. Samisk høgskole, reektehtse 1/2014, s 52 – 100.

Sara, M. S. (2003). Reindriftssamiske verdier. I Eriksen, E. H. (red) Arvvut Arvo Vierhtie Samiske verdier, s. 245 – 249. Karasjok: Davvi Girji OS.

Shepherd, C. C. J., Li, J., Cooper, M.N., Hopkins, K.D. & Farrant, B.M. (2017) . The impact of racial Discrimination on the health of Australian Indigenous children aged 5 – 10 years: analysis of national longitudinal data. *International Journal for Equity in Health*, 16: 116, doi: 10.1186/s12939-017-0612-0.

STAMI, Statens Arbeidsmiljøinstitutt. (2011). Faktabok om arbeidsmiljø og helse 2011. Status og utviklingstrekk. http://www.regjeringen.nocontentassets/5d4d28864e9147269a068e1445d7ad90/faktabok_2011

Statistisk sentralbyrå, SSB. (2011). Folke- og boligtellingen i 2011.

Statistisk sentralbyrå, SSB. (2014). Gaaltijetabelle 07585.

Statistisk sentralbyrå, SSB. (2015). Gaaltijetabell 08921.

Södra Lapplands Forskningsenhet. (2009). Samernas hälsosituastion i Sverige – en kunskapsöversikt. City trykkeri: Saemiedigkie

Thoits, P. A. (2010). Stress and Health. Major Findings and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51, 41-53.

Vrålstad, S. (2011). SSB, Samfunnsspeilet , 5/6, <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/utfordrende-jobbhverdag-i-mange-yrker>.

Ekonomeløs mønsteret (2012). Totalregnskapet for reindriftsnæringen.

5 Oahppočuoggáid buvttadeapmi sámegielas

Kevin Johansen, cand.polit. UiT / Universidad de Granada. Seniorráðdeaddi Nordlándda Fylkkamánnis

Čoahkkáigeassu:

Máilmvis, gos daðistaga eambbo spesialiserejuvvo, de lea servvodatdárbbu mielde eambbo dárbu ahte sámegielas lea alla gelbbolašvuoda. Lea hui dárbu fágaolbmuide, geain lea gelbbolašvuohta sámegielas alit dásis, go galgat sihkkarastit gokčat sámegielas gelbbolašvuoda servodaga dárbbu mielde, muhto das lea maid mearkkašupmi giella ovdáneapmái.

Sámegielas oahppoprogrammat alit dásis leat mielde nanneme sámegielas árvodási sihke sámi servodagas ja maiddái stuora servodagas. Artihkkalis guorahalan movt sámegielas lea ovdánan alit oahpahusas dan logi manjemuus jagis, sihke lullisámegielas, julevsámegielas ja davvisámegielas. Sámegielas eksámenat leat čáddahuvvon Sámi allaskuvillas, Romssa universitehtas ja Davvi universitehtas, ja maiddái dat ovddeš ásahusat mat leat ovttastuhhton dáidda ásahusaide.

Dán artihkkala bokte gehčo movt oahppočuoggáid buvttadeapmi lea ovdánan ja galgá leat veahkkin sidjiide geat galget mearridit doaibmabijuid suorgái, vai sis lea máhttu sámegielas alit oahpahusa hárrái.

5.1 Álggahus

Lea jahkeviissaid mielde leamaš olu beroštupmi sámegielas ohppiidlohkui skuvllas ja movt dat lassánit dahje njidjet. Sámegielas alit giellaoahpahussii lea leamaš unnit fuomášupmi.

Jus sámegielas galgá leat ealli servodatgiella iige dušše fierpmádatgiella, de ferte dat gullot eanas servodat arenain ja sámegielagat fertejit atnít giela dain arenain. Terminologijaovdáneapmi ja sámegielas atnu alit oahpahusas ja dutkamis leat guovddáš momeanttat go galgá sihkkarastit ahte sámegielas adno juohke sajis ja alit dásis.

Danne lea márssolaš go lea ipmárdus sámegielas oahppočuoggáid buvttadeamis ja beassá oaidnit movt dat guhkit áiggi badjel ovdána. Dat sáhttá leat veahkkin go galgá mearridit ulbmillaš doaibmabijuid vai nannet sámegielas anu alit dásis ja go galgá árvvoštallat gosa lea dárbu earuheaddji váikkuhangaskaomiid.

Artihkal válldahallá oahppočuoggáid buvttadeami alit oahpahusásahusain Norggas, gos fálllet sámegielas oahpahusa alit dásis. Áigeoperspektiiva lea dan logi manjemuus oahppojagi. Sámi logut

muitalit 6 geahčaimet oahppočuoggáid buvttadeamis 2008 gitta 2012. Dán artihkkalis guorahallo áigeráiddu ektui, mas geahčalit guorahallat movt ovdáneapmi lea dáhpáhuvvan guhkit áiggi ektui. Geahčat sámegiela giellakurssaid main *oazžu oahppočuoggáid*. Dat mearkkaša ahte čadaha eksámena alit oahppoásahusas ja oažžu oahppočuoggáid bargomeari ovddas mii lea kurssas. Dát artihkal geahčá čađahuvvon kurssaid sámegielas

5.2 Sámegiela alit oahpahus historjálaš geahčastagas

Oslo universitehta lei vuosttaš ásahus mii fálai sámegiel alit oahpahusa Norggas. Sis lea leamaš professor sámegielas juo 1870-logus. Dadistaga ovddiduvvojedje sámegiel kurssat Romssa universitehtas maid. Ovtta gaskka lei sámegiel oahpahus earret eará oahpaheaddjeoahpus Álttás maiddái.

Sámi allaskuvla ásahuvvui 1989. Ulbmil lei gokčat sámegiela servodatdárbbu ja nannet sámegiela gelbbolašvuoda, ja sámegiel kurssat ledje lunddolaš oassin oahppofálaldagain.

Go Romssa universitehta ásahedje 1972, de čujuhuvvui ahte ásahusas ledje ollu fuolahan barggut Davvi-Norggas, mii guoskkai viidát riikkaoasi servodatdárbbuide. Earenoamážiid deattuhedje sámi álbmoga dárbbuide³⁴. Go Stuoradiggi meannudii St.died. nr. 34 (2001-2001) *Kvaliteahettaðastus Alit sámi oahpu ja dutkama birra*, de biddjui universitehtii našuvnnalaš ovddasvástádus sámi ja eamiálbmot guoski dutkamiidda, oahpahussii ja gaskkusteapmái. Sámegiela nannen šattai okta dain mágsooleamos doaibmabijuin go galge duohtrandahkat universitehta iežas sámi strategijaplána. Romssa universitehta ovttastahtui Finnmarkku allaskuvllain 2013 ja šattai UiT Norgga árktaš universitehtan, mii fas ovttastahtui Narviikka allaskuvllain ja Hárštá allaskuvllain 2016.

Sámi allaskuvla ja Romssa universitehta váldofálaldat lei davvisámegiela kurssa³⁵. Studeanttat geat áigo alit oahpahusa julevsámegielas ja lullisámegielas manne dávjá Ruota universitehtaide čadahit giellaoahpahusaid doppe.

1980 váldii Lærerutdanningsrådet (oahpahedjiid oahpahusráddi) oktavuoda Levanger oahpaheaddjeallaskuvllain (mii šattai oassin Davvi-Trøndelága allaskuvllain manjil allaskuvlaðastusa 1994 ja mii manjil ovttastahtui Davvi universitehtain) dainna sávaldagain ahte oahpaheaddjeallaskuvla galgaše váldit ovddasvástádusa álggahit jahkebeale oahpahusa lullisámegielas. Oahpahus álggahuvvui čakčat 1981 ja 1988 virgáduvvui stipendiáhtta lullisámegielas.

Bådåddjo oahpaheaddjeallaskuvla (mii manjil šattai Bådåddjo allaskuvlan ja de Nordlándda universitehtan, mii manjil fas ovttastahtui Davvi universitehtain) álggahii artiumkurssa julevsámegielas álggu geahčen 1980-logu. 1985 álggahuvvui julevsámegiella 1 mas ledje 30

³⁴ NAČ 2000:3

³⁵ Goappaš ásahusat leat dahje ain fátmastit lullisámegiela alit oahpahusas, mii boahtá ovdán manjelis artihkkalis. Kurssain dás oaivvilduvvo oahppofáddán dahje oahppu alit oahpahusásahusain main oažžu oahppočuoggáid, iige dan obbaláš doahpaga *kursa*, mii mearkkaša buot lágan gelbbolašvuodaloktema.

oahppočuoggá.³⁶ Allaskuvlalektor lei konkrehtalaš boadus stipendiáhttavirggis danne go son lei vuosstaš gii čađahii válđofágaeksámena julevsámegielas 1999.

2000 virgáduvvui julevsámegiela professor II. 2012 gerge vuosttáš julevsámegiela bachelor studeanttat Nordlánđda universitehtas.

Oddajagimánu 1.beaivvi 2016 ovttastahttojedje Nordlánđda Universitehta, Nesna allaskuvla ja Davvi-Trøndelága allaskuvla. Dat mielddisbuktá ahte seamma ásahusas – Davvi universitehtas lea dál našuvnnalaš ovddasvástádus sihke julevsámegielas ja lullisámegielas oahpaheaddjeohpuin, ja sáhtta bidjat doaibmabijuid johtui goappaš suopmaniidda, main leat olu dain seamma hástalusain.

5.3 Sámegiela mearkkašupmi universitehtain ja allaskuvllain

Jus sámegiella galgá leat ealli servodatgiella, de lea dárbbašlaš ahte dat sáhttet adnot eanas arenain servodagas. Danne lea márssolaš ahte soapmasiin lea alit formálagelbbolašvuohta sámegielas. Alit oahpahusfálaldat sámegielas lea mielde lokteme sámegiela árvvu sihke sápmelaččain, ja maiddái stuoraservodagas. Mánggat dutkamušat leat čájehan ahte *váldit ruovttoluotta giela* lea márssolaš oassi eamiálbmot ja unnitlogučearddaid iešmearrideapmái.

Servodagas lea dađistaga lassánan jearru kandidáhtaide geain lea alit sámegiela gelbbolašvuohta, sihke oahpahusas, byrâkratiijas, giellabargin ja medias, namuhan dihte muhtin ásahusaid. Alit oahppofálaldat sámegielas lea maiddái mearrideaddjin dasa ahte sámegiela galgá sáhttit atnit *dutkangiellan*.

5.4 Ohppiidlogu ja studeantalogu fuomášupmi ja áŋgiruššan

Mánggas sis geat barget nannemiin ja ovdánahttimiin sámegiela giellakurssaid alit dásis – fuolastuvvet go politihkkárat unnán beroštit ja ruhtadir giellaánŋgiruššama giellakurssaid hárrái, main lea vejolaš oažžut oahppočuoggáid. Dat lea vuostálasvuohta sámegiela ohppiidlogu ektui vuodđooahpahusas ja earenoamážiid vuodđoskuvllas. Tabealla vuollelis čájeha artihkalčálli iežas árvvoštallamiid skoválaš erohusas gaskal sámegiela ohppiidlogu ja studeantalogu universitehtain ja allaskuvladásis:

---

³⁶Dalle gohčoduvvui čuokkisin. Okta čuokkis lea seamma go golbma oahppočuoggá.

Tabealla 5.1 Buohasteaddji oktavuohta eavttuin sámegielas skuvllas ja alit oahpahusas.

Dássi	Mediafokus	Politihkalaš beroštupmi	Ekonomiija
Vuođdoskuvla	Ollu beroštupmi	Ollu	Stáhta refušuvdnaortnet
Alit oahpahus	Unnán beroštupmi	Unnán/gaskamearálaš	Oahppočuoggáid indikáhtor

Tabealla čájeha ahte lea stuora erohus eavttuin sámegielan ángiruššamis skuvllas ja alit oahpahusas. Media berošta hui ollu sámegielan ohppiidlogu ovdáneamis, muhto ii bájlo obanassiige beroš man ollu kandidáhta čádahit sámegielan kurssaid alit oahpahusas. Politihkalaš beroštumi lea veahá váddásit meroštallat, ja váikkuha hui olu dan ektui movt media berošta ášsis. Politihkkárat kommenterejít áinnas dan maid media jearrá.

Goitge sáhttá rievtti mielde čuočehuit ahte politihkkárat beroštit ohppiidlogus, ja unnit beroštit oahppočuoggáid buvttadeamis ja kandidáhttabuvttadeamis sámegielas. Sámedikki rávisolbmuid oahpahusprogramma mas olaha oahppočuoggáid, namalassii dušše kurssain alit oahpahusas, čájeha vaikko lea unnit fuomášupmi dán dásis, de sáhttet politihkkárat mearridit dárbbashaš doaibmabijuid vai lassánit oahppočuoggáidbuvttadeapmi. Dan bokte de sihkkarastit ahte eambbo kandidáhtat ožžot sámegielan gelbbolašvuoda alit dásis³⁷.

Ekonomalaš dilli lea maid iešguđetlágan. Vuodđooahpahusas (vuodđoskuvllas ja joatkuskuvllas) lea sierra stáhtadoarja suohkaniidda gos leat oahppit geat ožžot oahpahusa sámegielas. Dát lea sierradoarja dan mielde man ollu čadahuvvojít joavkodiimmo suohkanis, ja dál lea dat badjelaš 500 ruvnno juohke joavkodiimmo ovddas. Universitehtaide ja allaskuvllaide eai leat dakkár sierradoarjagat. Dáppe ožžot buot UA-ásahusat doarjagiid juohke oahppočuoggáid ovddas mat buvttaduvvojít oahppočuoggáid indikáhtora mielde ja kandidáhttaindikáhtora mielde. Dát leat guokte máŋgga elemeanttas boadusindikáhtoris mas goappašagat leaba rabas rámmiad siskkobealde, mii mearkkaša ahte ruhtasupmi mearriduvvo dan mielde man ollu oahppočuoggáid ja man galle kandidáhta ásahus buvttada jahkásačat.

Madi eambbo oahppočuoggáid ja kandidáhta okta UA-ásahus buvttada, dađi eambbo ruhtada departemeanta ásahusa. Kandidáhttaindikáhtor ásahuvvui maid dan dihte vai galggai bálkkašit daid geat fállit guhkit grádaaoahpahusaid iige dušše ovttaskas kurssa³⁸. Ain dál lea dušše bealli studeanttain geat eai čádat oahpuideaset normerejuvvon áigái našuvnnalaš plánaid mielde.

Boadusindikáhtorat rabas rámmain leat movttiideaddjin dasa vai sihkkarastá UA-ásahusaid ángirušsat oažžut eanemus lági mielde studeanttaid čádahit eksámeniid ja ahte nu eatnagat go vejolaš gergehít oahpuid. Goitge lea hástalus sámegielas, ja dat guoská buot sámegielalide, go dávjá leat nu unnán kandidáhtat ahte oahppočuoggáid buvttadeapmi ja kandidáhtta buvttadeapmi leat áibbas unnán. Praktihkalaččat mearkkaša dan ahte ásahusat gillájít ruđalaččat go fállit sámegiel giellakurssaid ja oahppofálaldagaid. Danne leat unnán

³⁷ <http://www.giella.no/artikkel.aspx?MId=996&AId=2898>

³⁸ «Framtidig rammefordelingsmodell RFM». Höringsnotat 2, NTNU 24.10.2016

movttiidahttindoaimma ángirušsat garrisit oažžut sámegiel giellakurssaid UA-ásahusaide. Gáibiduvvo ahte oidnet ávkki fállat sámegiel giellakurssaid beroškeahttá ekonomijia.

Boađusindikáhtoriin ii leat sámeigela sierradoarjja, muhto fállo buot kurssaide main oažžu oahppočuoggáid. Dat ii sihkkarastá sámeigela giellaángiruššama alit oahpahusas guhkitáiggí ja oadjebasvuoda ektui. Dan birra čállo eambbo rávvagiid vuolde.

5.5 Sámeigela alit oahpahusa ovddasvástádus juohku:

Sámi allaskuvla lea earenoamáš dilis dan ektui go sis lea sámeigella sihke oahpahus-, dutkan- ja hálddahusgiellan. Sis lea maid bajimuš ovddasvástádus buot sámi alit oahpahusas Norggas. Seaválaga UiT Norgga árktaš universitehtain lea sis eanemus oahppočuoggáid buvttadeapmi sámeigelas, ja dat lea eanas davvisámeigelas.

Levanger Oahpaheaddjeallaskuvla oačui formálalaš ovddasvástádusa lullisámeigela alit oahpahusas 1986. Oahpahus- ja dutkandepartemeanta attii Bådåddjo allaskuvlii ovddasvástádusa julevsámeigela alit oahpahusas 1989. Nugo lean čájehan ovdalis, de ledje alit giellaoahpahusat Nordlánddas ja Davvi-Trøndelágas maiddái ovdal go ásahusat ožžo dan formálalaš ovddasvástádusa Departemeanttas. Ovtastupmi 2016 mielddisbuvttii, nugo namuhuvvon, ahte lullisámeigela ja julevsámeigela ovddasvástádus lea dál seamma ásahusas, namalassii Davvi universitehtas.

Muhtomin leat kurssat ovdánan go máŋga alit oahpahusásahusa lea ovttasbargan. Ovdamearkka dihte álggahuvvui lullisámeigella 3 go Davvi-Trøndelága allaskuvla ja Romssa universitehta ovttasbarge³⁹. Sámedikki rávisolbmuid sámeigela oahpahusprográmma mielddisbuvttii ahte ovta áigodaga fálai Sámi allaskuvla kurssaid rávisolbmuid oahpahusprográmmaid bokte máŋgga sámegiel suopmanis. Lullisámeigelas lea leamaš oahppafálaldat seaválaga Aajegein-lullisámi giella- ja gelbbolašvuodaguovddážiin Plassjes.

5.5.1 Oahppočuoggáid buvttadeapmi lullisámeigelas

Nugo namuhuvvon ovdalis de lea Davvi universitehtas ovddasvástádus lullisámeigela alit oahpahusas, muhto leat maiddái fállon kurssat seaválaga UiT Norgga árktaš universitehtain ja Sámi allaskuvllain.

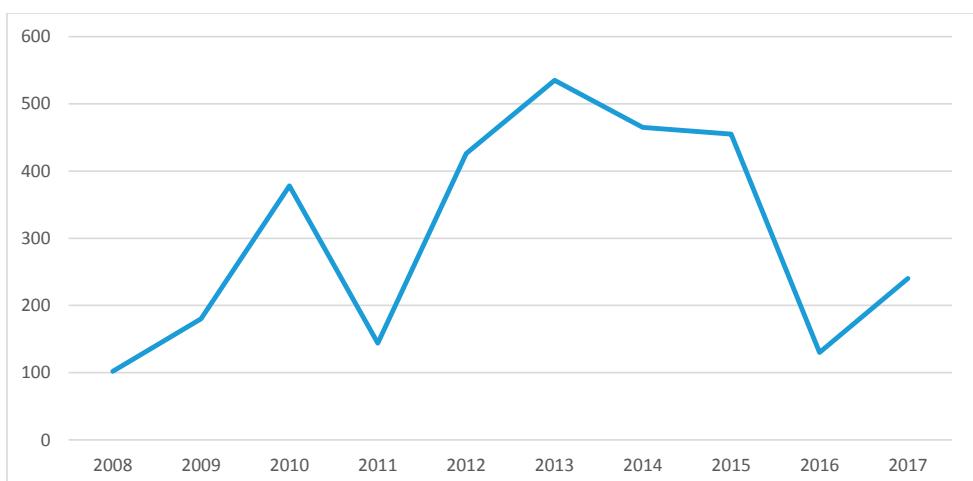
---

³⁹ Lullisámeigela 3 lea kursa 2000-dásis mii gealbuda beassat materii sisa. Oahppočuoggát dán kursii gullet Romssa universitehtii.

Tabealla 5.2⁴⁰ Oahppočuoggáid buvttadeapmi lullisámegielas:

Jahki	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Lullisámegiella 1	102									
Lullisámegiella álgooaahpahus					90		165	165		
Lullisámegiela álgooaahpahus 2						75		105		
Lullisámegiella 2		180	60		150		210			
Lullisámegiela girijálašvuohta ja kultuvira					42	6				15
Lullisámegiela giellamáhttu					102	60	220			60
Luohti vuolggasadjin			138		120					
Lullisámegiela fágadidaktihkka						55				10
Lullisámegiella praktikhkalaš diliin (Sámi allaskuvla)			180			50	90	185	45	240
Lullisámegiela gaskafágasáhus (UiT)						135				
Oktiibuoit	102	180	378	144	426	535	465	455	130	240

Govus 5.1 Lullisámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi maŋemus 10 jagi

Lullisámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi čájehii čielga ovdáneami proseanttaid mielde, 418 proseanta vída vuosttaš jagis. Seammás lei álgu sonas, go de ledje dušše 102 oahppočuoggá 2008. 2009 lassánit čadahuvvon oahppočuoggát ollu ja 2010 lassánit vel veahá. 2011 fas unnot, dassá go 2012 šaddá olahusjahki olles 426 oahppočuoggáin. 2013 lea dán rádjái leamaš

⁴⁰ Ollesáiggi oahppu ovttá jagis lea seamma go 60 oahppočuoggá.

olahušjahkin ja dan rájes leat logut njiedjan fas. Goitge lea lohku majemus viða jagis arvat eambbo go dan viða ovddit jagis, namalassii 1825 oahppočuoggá 1050 oahppočuoggá ektui dan guovtti ovddit viða jagi áigodagas. Leat buvttaduvvon 74 proseanta eambbo oahppočuoggá dan viða majemus jagis go dan viða ovddit jagis, vaikko vel lea ge njiedjan ollu dan guovtti majemus jagis.

2016 čađahuvvui eksámen njealji iešguđet lágan kurssas, 2012 čađahuvvo eksámenat viða iešguđetlágan lullisámegielat fágas, ja 2008 čađahuvvui dušše ovta kurssas eksámen. Dat čájeha ahte go lea stuorit máŋggabealatuohota oahppofálaldagain, de maid beroštit eambbogat lohkat sámegiela. Tabealla čájeha maid dan ahte lea rievddadeaddji jotkkolašvuohota kursafálaldagain. Seammás go leat buvttaduvvon oahppočuoggát lullisámegiela 2 njealji jagis logi lagi ektui, de lea dušše okta eksámen čađahuvvun lullisámegiela 1.

2012 čujuheimmet ahte lei hirpmahuhti go oktiibuot buvttaduvvo dušše 90 oahppočuoggá lullisámegiela álgooahpahusas. Dát kursa ii gáibit ovdagihii máhttit sámegielas seamma ládje go lullisámegiella 1 ja lullisámegiella 2 dakhá. Eará sajjiin leat oaidnán arvat eambbo beroštumi sámegielkurssaide álggahalliide, sihke UiT Norgga árktaļaš universitehta amasgielat sámegielkurssas, Sámi allaskuvlla davvisámegiela álgokurssas ja vel Davvi universitehta julevsámegiela álgokurssas. 2014 ja 2015 lassáni lullisámegiela oahppočuoggáiđ buvttadeapmi 165 oahppočuoggái goappaš lagiid. Goitge lea potensiála fállat eambbo álgokurssaid lullisámegielas.

Jáhkkimis eambbo jotkkolašvuohota sahtáše sihkkarastit stuorit studeantajoavkkuid lullisámegielas. Seammás čájehit unnán oahpahannávccat ja ráddjejuvvon rekrutterenvuodđu ahte ii dáiddáše ávki fállat buot kurssaid jahkásáččat, jus vel livčče ge praktikhkalaččat vejolaš. 535 oahppočuoggá olahušagi 2012 lea seamma go ovci ekvivaleanta dahje studeantaovttadaga, nu ahte lea ain oba unnán studeanttaid birra sáhka. Mearkkaša hui ollu lullisámegiela gielalaš gelbbolašvuodahukssemii go buvttaduvvojít eambbo oahppočuoggát gielas.

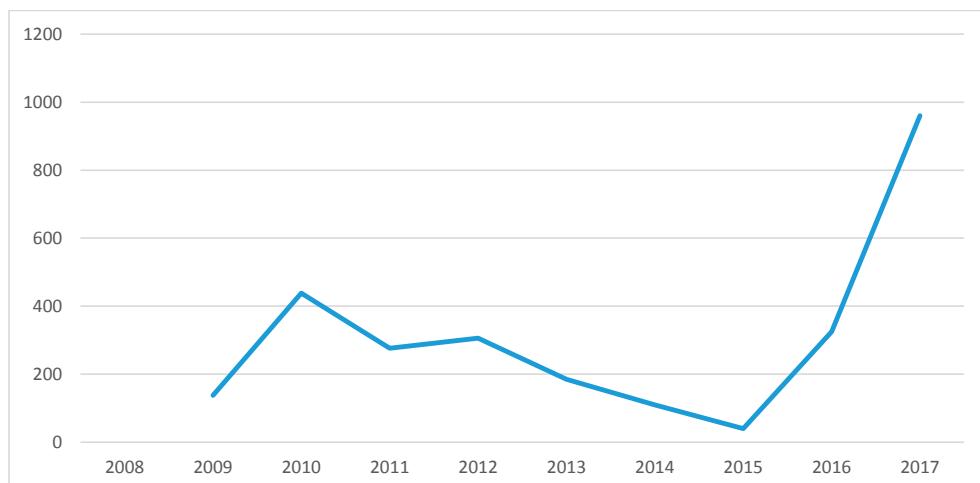
5.5.2 Oahppočuoggáiđ buvttadeapmi julevsámegielas

Davvi universitehtas lea ovddasvástádus julevsámegielas seamma ládje go lullisámegielas alit oahpahusas Norggas. Kurssat fállojuvvoyit čoaganemiid bokte Árran julevsámi guovddážis Ájluovttas ja campusis Bådåddjos.

Tabealla 5.3 Oahppočuoggáid buvttadeapmi julevsámegielas

Jahki	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Julevsámegiella 1		138	288	18			40			330
Julevsámegiella 2			150	258				30		
Julevsámegiella 3						80			70	
Vudolaš fáttat julevsámegielas										630
Sámi girjjálašvuohta							10		10	
Sámi girjjálašvuohta ja giella							45			
Sámi giellaerohusat								20		
Bachelorgráda julevsámegielas					306					
Oktiibuoit		138	438	276	306	185 ⁴¹	110	40	325 ⁴²	960

Govus 5.2 Julevsámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi mañemus logi jagi

Julevsámegielas oaidnit positiiva ovdáneami oahppočuoggáid buvttadeamis. 2008 ii buvttaduvvon oktage oahppočuokkis julevsámegielas. 2009 bohte johtui 138 oahppočuoggái. Dan njealji jagis 2009 rájes gitta 2012 rádjái leat oahppočuoggát lassánan 222 proseanttain. 2010 lei julevsámegiella 1 mas eanemus buvttaduvvui, 288 oahppočuoggá, ja julevsámegiella 2 buvttaduvvo measta seamma ollu oahppočuoggá jagi mañjil. Dat sáhtta čájehit ahte lei stuora studeantajoavku geat čuvvo dan guokte kurssa ja geat de álge julevsámegiela bachelor ohppui

⁴¹ Sámi allaskuvla lea fállan ovta kurssa julev- ja lullisámegielas. 100 oahppočuoggá leat čádahuvvon 2013 ja 2015 dán kurssas. Dat leat mielde dán obbalástatistikas julevsámegielas ja lullisámegielas main 50 oahppočuoggá leat goappašagain.

⁴² Seamma go badjelis.

go dat oahppofálaldat álggahuvvui. 2017 šattai odđa olahus go de buvttaduvvo 990 oahppočuoggá julevsámegielas.

Nuppe dáfus sáhttá ballat ahte julevsámegiella lea juo golahan dan potensiála mii lea go dát joavku gearggai bachelor oahpuin, go de ledje unnán odđa studeanttat rekrutteret. Goitge ii mearkkaš dan ahte 2012 eai leat studeanttat beroštan julevsámegiella 1 ja julevsámegiella 2, go eai leat buvttaduvvon oahppočuoggát dalle, muhto dat lea dan dihte go kursa ii fállon dan jagi. Go kurssat eai fállojuvvo jahkásáččat, de ii sáhte sihkkarit dadjat jus jearru lassána dahje njiedjá.

Oahppofálaldat lea muhtin jagiid leamaš eambbo ráddjejuvvon go lullisámegielas, eanemus leat fállon golbma iešguđetlágan julevsámi giellakurssa seamma jagis. Seamma ládje go lullisámegielas de leat maiddái julevsámegielas áibbas unnán kandidáhtat kurssaide, maidda gáibiduvvo julevsámegiella dahje lullisámegiella vuosttaš dahje nubbingiellan joatkkaskuvillas. Danne lea buorre ja dárbbašlaš ahte fálló álgokursa. Dat sihkkarastá lasi válljenvári sámi giellaoahpuide ja sáhttá leat veahkkin oahpahit eambbo sámegielat oahpaheddjiid ja kandidáhtaid geat válljejít eará bargguid maidda lea dárbu alit sámegiel gelbbolašvuoda.

5.5.3 Oahppočuoggáid buvttadeapmi davvisámegielas

Sámi allaskuvillas leat buot kurssat sámegillii. Dán tabellii leat válljejuvvon dušše kurssat sámegielas eai ge kurssat sámegillii dahje kurssat main lea sámi sisdoallu⁴³. Go guoská kursafálldagaide sámegielas, de lea Sámi allaskuvla earenoomáš dan dáfus go sii fállet birrasiid 100 kurssa sámegillii⁴⁴. Dat lea birrasiid golbma njealjádasoasi buot kurssain mat fállojuvvojít sámegillii alit oahposajiin Norggas.

⁴³ Sámi allaskuvillas čadahuvvojít nugo namuhuvvon eanas oahput sámegillii. Oahpaheaddjeoahpuin leat maid sierra fáttat sámegielas. Dat eai leat lohkkon mielede dása.

⁴⁴ Langs lange spor –om samisk forskning og høyere utdanning (Butenschön-lávdegotti raporta 2012).

Tabealla 5.4 Oahppočuoggáid buvttadeapmi Sámi allaskuvllas

Jahki	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Davvisámegiela lohkänbadjeahppu ja álgokursa	342	252	300	300	30	120	300	300	270	360
Davvisámegiela morphologija ja cealkkaoahppa				78		80	260	100	140	
Davvisámegiela fonetihkka, fonologija ja čállinvuogit						90	90	80	70	
Davvisámegiela cealkkaoahppa						10	100			
Sámegiella ja sámi girjálášvuohta 1, 2 ja 3	330	522	378	30			120	15		
Sámegiella ja giellaeláškahtin							160	20		80
Sámegiella ja sámi girjálášvuoda bachelorprogramma		18		372	402					910
Sámegiella ja sámi girjálášvuoda masterprogramma										380
Sámegiella ja sámi girjálášvuoda doavttirgrádoahppu										112
Davvisámegiella njálmmálaš ja čálalašgiellan							10	70	90	
Sámegiella praktihkalašdilis, álgokursa 1. Ja 2. Oassi		408	180	390	420	735	795	795	795	915
Sámegiella amasgiellan, journalistaohppu						10				
Duodji ja sámegiella										105
Oktiibuot	672	1200	858	1170	852	1045	1835	1640	1365	2862

Tabealla 5.4 čájeha ahte Sámi allaskuvla lea dat ásahus mii buvttada dán áigodagas eanemus oahppočuoggáid sámegielas, oktiibuot 14 499 oahppočuoggá. Sámi allaskuvlii mearkkaša earenoamáš ollu sihkkarastit kandidáhtaid geain lea alla sámegielgelbbolašvuohta. Go Sámi allaskuvllas leat maiddái eanemus oahppofálaldagat, de oaidnit čielga oktavuoda gaskal oahppofálaldagaid ja oahppočuoggáid buvttadeami. Mađi eambbo oahppofálaldagaid oahppoásahus fällá sámegielas, dađi eambbo buvttaduvvojít oahppočuoggát. Sámegiela álgokursa buvttada unnit oahppočuoggáid Sámi allaskuvllas go eará oahppoásahusain, juoga mii čájeha ahte eanas oassi studeanttain dáppe lea sámegiella eatnigiellan. Sámi allaskuvllas lea maid buorre jotkkolašvuohta sámegiela giellakurssain, mii sáhttá mearkkašit ahte sis leat eambbo fágaolbmot geat sáhttet fállat kurssaid.

Tabealla čájeha maid ahte 2017 lei Sámi allaskuvllas olahsjahki buvttadeames oahppočuoggáid áigodagas, go olahedje oktiibuot 2862 oahppočuoggá. Dat čájeha maid ahte logut leat lassánan ja njiedjan áigodagas. Dan vída majemus jagis leat Sámi allaskuvllas buvttaduvvon oktiibuot 8747 oahppočuoggá, seammás go dan vihtta ovddit jagi ledje 4752 oahppočuoggá. Dat lea 74 proseanta lassáneapmi ja dat čájeha ahte vaikko logut mannet vulos bajás, de guhkit áiggí ektui lea čielga lassáneapmi oahppočuoggáid buvttadeamis.

Tabealla 5.5 Oahppočuoggáid buvttadeapmi UiT Norgga árktalaš universitehtas

Jahki	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Davvisámegiella amasgiellan ⁴⁵	170	535	620	785	830	650	440	50	1100
Sámi gielladiedá	90	140	100	160	100	50	100		110
Sámi girjjálašvuodadiedá	60	80	40	100	60	100	130		110
Sámi giellageavahus		10		40		30			
Sámi dialektologija					20	30			
Sámegiela masteroahppu			120		60				
Sámi girjjálašvuoda masteroahppu						60	120		120
Oktiibuot	320	765	880	1085	1070	920	790	50	1440

UiT Norgga árktalaš universitehta nagodii maid olahusa go buvttadii oahppočuoggáid sámegielas 2017, ja sis maid lassánit oahppočuoggáidbuvttadeames jahkásacčat. 2009 rájes gitta 2010 rádjái buvttadedje doppe badjel beali eambbo oahppočuoggáid. Maŋgil 2012 njiedjá oahppočuoggáid buvttadeapmi jahkásacčat dassá go 2017 lea sis olahsjahki.

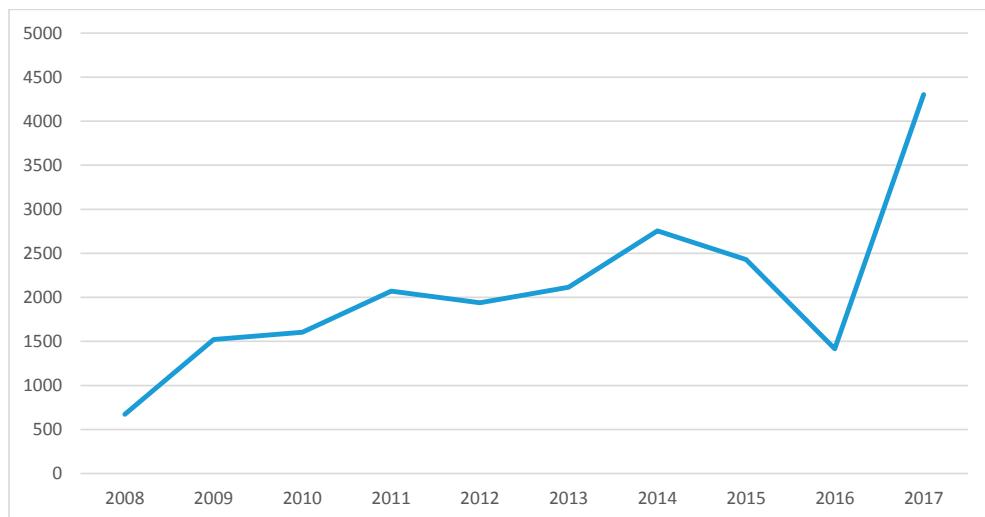
Jus geahčet lagabui makkár sámegiel kurssain buvttaduvvojít eanemus oahppočuoggát UiT Norgga árktalaš universitehtas, de lea davvisámegiella amasgiellan liige stuorámus. Dat iešguđet lágan davvisámegiela amasgiella kurssat leat eambbo go bealli dan obbaláš oahppočuoggáid buvttadeamis UiT árktalaš universitehtas jahkásacčat. Sis lea maid leamaš dihtomielalaš strategalaš sámegiela álgooahpahusa ángirušsan. UA-ásahusat mat leat gávpogiin orru leamen earenoamáš buorre potensiála sámegiela álgokurssaide.

Tabealla 5.6 Oahppočuoggáid buvttadeapmi davvisámegielas obbalaččat:

Jahki	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Sámi allaskuvla	672	1200	858	1170	852	1045	1835	1640	1365	2862
UiT Norgga árktalaš universitehta		320	765	880	1085	1070	920	790	50	1440
Oktiibuot	672	1520	1623	2050	1937	2115	2755	2430	1415	4302

⁴⁵ Dát siskilda oallut ovttaskas oahpuid mat leat biddjon oktii tabeallas. Dat guoská maid sámegiela gielladiehtagii ja sámi girjjálašvuodadiettagii.

Govus 5.3 Davvisámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi manjmus logi lagi

Nugo oaidnit de lassánii oahppočuoggáidbuvttadeapmi davvisámegielas 2008 rájes gitta 2011 rádjái mearkkašahti ollu. Manjil dan lassána ja njiedjá juohke nuppi lagi.

Nugo Jon Todál lea čájehan «Sámi logut muitalit 4», de lea daid manjmus lagiid vuodđoskuvlla sámegiela nubbingielat ohppiid lohku njiedjan, manjil go vuos lei mearkkašahti ollu lassánan dat seamma ohppiidlohu⁴⁶. Danne sáhttá árvvoštallat ahte dát váikkuhii sámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmái.

Goitge čállen Sámi logut muitalit 10 ahte sámegiela nubbingielat logu njiedjan lea bisánan davvi- ja lullisámegielas, seammás go julevsámegielas lea hui ollu lassánan⁴⁷. Jus buohtastahttit oahppočuoggáid buvttadeami ja ohppiidlogu ovdáneami, de sáhttá lohkat ahte dat eai čuovo nubbi nuppi. Ohppiidlohu orru unnán váikkuheame oahppočuoggáid buvttadeapmái. Dan čájeha maiddái 2017 olahsjahki go davvisámegielas buvttaduvvo eanemus oahppočuoggát goassige.

Mii diehit ahte giellafágat obbalacčat lea duohtavuodas njiedjan máŋga lagi sihke joatkaskuvllas ja alit oahpahusain, gos mánga giellafágá leat heaitihuvvon daid manjmus lagiid. Dat čájeha ahte nuorat unnit válljejit giellafágaid oahppoválljemis. Maiddái dása sáhttet leat mánga siva, muhto go eiseválddit eai šat gáibidan geatnegahton nubbingielat oahpahusa joatkaskuvllas, de gánske seammás čujuhdejde maid ahte giella dattege ii leat mágssolaš? Goitge, jus ovdamearkka dihle spánskkagiela lohket unnit Norgga oahppoásahusain, de sáhttá dat leat heittehussan Norgii, muhto spánskkagiella ii leat vuos áitojuvvon giella. Jus unnit oahppit ja studeanttat válljejit lohkat sámegiela, de sáhttet leat stuora váikkuhusat sámegillii mii duohtavuodas *lea* áitojuvvon. Danne lea illudahti oaidnit go olahusat biddjojít, vaikko vel oahppočuoggáid buvttadeapmi rievddada ge vulos bajás. Sáhttá oalle sihkkarit čuoččuhit ahte

⁴⁶ Jon Todál Sámi logut muitalit 4.

⁴⁷ Kevin Johansen Sámi logut muitalit 10.

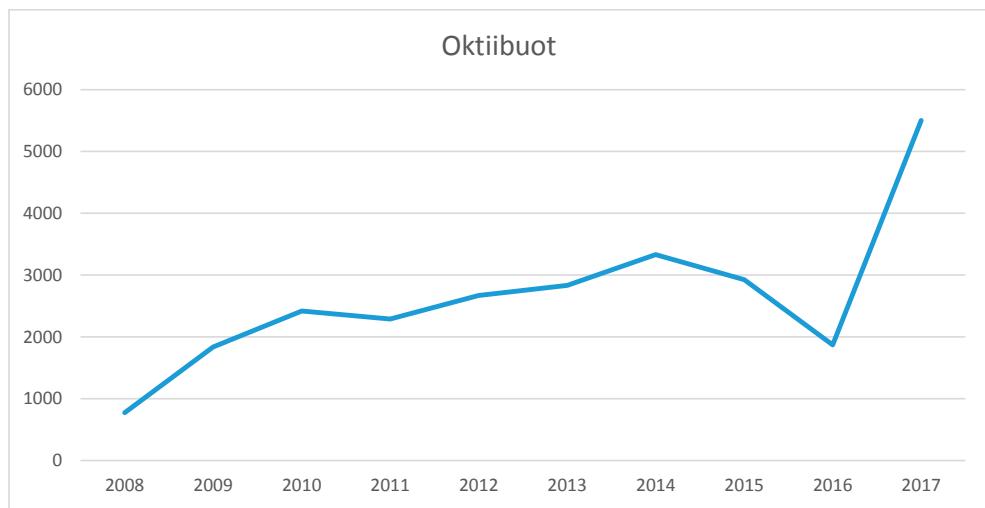
sámeigela giellaoahpuid eambbo válljeit go eará giellaoahpuid, go dat eai leat čada gaskka njiedjan daid mañemus jagiid.

5.5.4 Sámeigela obbalaš oahppočuoggáid buvttadeapmi

Tabealla 5.7 Sámeigela oahppočuoggáid buvttadeapmi obbalaččat

Jahki	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Lullisámeigella	102	180	378	144	426	535	465	455	130	240
Julevsámeigella		138	438	276	306	185	110	40	325	960
Davvisámeigella	672	1520	1623	2050	1937	2115	2755	2430	1415	4302
Oktiibuot	774	1838	2439	2470	2669	2835	3330	2925	1870	5502

Govus 5.4 Sámeigela obbalaš oahppočuoggáid buvttadeapmi mañemus logi jagi

Tabealla 5.3 ja govus 4 čájeha sámeigela oahppočuoggáid buvttadeapmi lassánii 2008 rájes dássázii. 2017 lei olahusjahki, muhto 2013 ja 2014 buvttaduvvo maid ollu oahppočuoggát.

Sámeigela oahppočuoggáid buvttadeapmi obbalaččat lea lassánan olles 611 proseanttain dan logi mañemus jagis ja 94 proseanta dan viða mañemus jagis. Dat mearkkaša ahte eambbo studeanttat lohket sámeigela ja eambbogat čađahit eksámena sámeigielat oahpuin. Dat lea earenoamáš buorre ja lea juoga maid Sámediggi ja stáhta eiseválldit leat sávvan. Ii hirpmástuhtte go davvisámeigelas buvttaduvvojit ollu eambbo oahppočuoggát go julev- ja lullisámeigelas, muhto jus geahččá dan ektui man ollu giellageavaheaddjít leat dain iešguđet sámeigielain, de ii leat oahppočuoggáid buvttadeapmi unnit julev- ja lullisámeigelas.

Go dat obbalaš oahppočuoggáid buvttadeapmi sámegielas lassána, de mielddisbuktá dat ahte sámi servodat lea vuotti, beroškeahttá makkár ásahuas oahppočuoggát buvttaduvvojit. Dat nanne sámi servodaga ja sámi studeanttaid go sáhttet válljet lohkat sámegiela májgga ásahuas ja ferte maid jáhkkit ahte lea kvalitatiiva nanusvuhta go eambbo ásahuas fállet sámegiel kurssaid.

5.6 Ráven

Dát artihkal lea geahčan oahppočuoggáid buvttadeami sámegielas alit oahppoásahuasain Norggas. Golbma ásahusa fállet dakkár kurssaid⁴⁸, Sámi allaskuvla, UiT Norgga árktaš universitehta ja Davvi universitehta. Nugo statistikhka čájeha de lea oahppočuoggáid buvttadeapmi lassánan sámegielas, seammás go eará giellafágain leat unnit ohccit ja unnit oahppočuoggáid buvttadeapmi go vihtta ja logi lagi áigi. Dien dáfus sáhttá dadjat ahte sámegiela oahppočuoggáid buvttadeapmi lea veahkkin dasa ahte sámegiella sáhttá adnot álelassii eambbo arenain servodagas. Go sámegielas galgá gokčat alit gelbbolašvuoda dárbbu mii lassána dađistaga, de lea dárbu doalahit oahppočuoggáid buvttadeami buot sámegielain. Butenchon-lávdegoddi čujuhii ahte sámegiela rekruteren alit oahpahussii álgá juo mánáidgárddis. Danne ferte rekruteret sámegielat fáladagaid sihke mánáidgárdái, vuodđoskuvlii, joatkaskuvlii ja universitehtii ja allaskuvlii. Lea maid dárbu rekruterenvirggiide alit oahpahusas. Stipendiáhtat ja post-doc.virggit berrejít eambbo adnot go dat maid dál dahket.

Lea dárbbašlaš ahte ásahuasain lea válđoovdasvástádus daid iešguđet sámegiel kurssaid, muhto ii berre mielddisbuktit ahte eará ásahuas eai sáhte leat veahkkin buvttadeame oahppočuoggáid fágas. Dán oktavuodas lea mívssolaš ahte ásahuas ovttasbarget. Dan dihte berre ealáskahittit SAK 7-ovttasbarggu⁴⁹.

Vaikko vel oažju ge lohkat buorren oahppočuoggáid buvttadeapmi dan golmma sámegielas, de leat goitge logut eará gielaid ektui ain oalle unnit. Dat mearkkaša ahte máŋga kurssa sáhttet heittihuvvot go eai leat veahkkin dineme oahppoásahussii. Sivas go sámegielat leat UNESCO mielde definerejuvvon leat *čielgasit áitojuvvon ja hui garrasit áitojuvvon*, de ferte daid geahčat sierradillin. UiT Norgga árktaš universitehta lea mearridan suddjet sámegiel oahpuid, vai unnit ohcciidlohu ii galgga mielddisbuktit ahte sámegiel kurssat heittihuvvovit. Dát lea ovdamearka maid UA-ásahuas maid berrejít árvvoštallat dahkat. Boađusindikáhtorat berrejít eambbo go dál bálkkašit ásahuasid mat fállet sámegiel kurssaid unnán studeanttaquin.

Statistikka čájeha maiddái ahte lea čielga oktavuohta gaskal sámegiel kurssaid logu maid ásahuus fállá ja dan obbalaš oahppočuoggáid buvttadeami sámegielas. Danne berrejít guovddáš eiseválddit árvvoštallat movttiidahttindoaimmaid, vai ásahuas movttáskit fállat eambbo

⁴⁸ Sámi dutkan ja alit oahpahusa kárten dáčča birrasiin: viidodat, rekruteren, ruhtadeapmi, giella ja ovttasbargu. Notáhtta NIFUs – Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (Davvirrikkalaš innovašuvdna, dutkan ja oahpahus instituhtta).

⁴⁹ SAK – samarbeids, arbeidsdeling og konsentrasjon (ovttasbargu, bargojuohku ja čoahkáideapmi) ja lei doaibmabidju mii galggai nannet ovttasdoaibmama UA-suorggis ja instituhtasuorggis. SAK 7 lei sámi oahpaheaddjeoahpahusguovllus ja fátmastii Sámi allaskuvlla, UiT Norgga árktaš universitehta ja Davvi universitehta.

sámegielkurssaid. Dán oktavuodas ii leat oahppočuoggáidindikáhtor ja kandidáhttaindikáhtor doarvái.

NOKUT⁵⁰ gáibida kvantitatiiva ja kvalitatiivvalaš gáibádusaid ásahusain mat galget fállat alit oahpahusa, maiddái sámegielas. Kvalitatiivvalaš gáibádusat fertejít leat seamma sámegielas go eará fágain. Sámegiel oahpahus galgá doallat alla dási. Goitge dagahit kvantitatiiva gáibádusat ahte muhtin ásahusat eai álggat kurssaid go eai deavdde daid formálalaš kvantitehtagáibádusaid. Mángá dain kvantitatiiva gáibádusain boahtte áiggis šaddá veajemeahttun olahit sámegiel kurssaguin⁵¹. Dán ektui berre Sámediggi oddasit gulahallat NOKUTain ja Oahpahusdepartemeanttain vai gávnnahit ávkkálaš čovdosiid dillái⁵².

Mediadilli sámegiel oahpahusa ja oahpu ektui lea dávjá báinnahallan negatiiva soaittahat dáhpáhusaide ja einnostaide ahte sámeigella lea oalát jápmime. Go galgá sihkkarastit buriid ohppiidlogu sámegielas ja buori oahppočuoggáid buvttadeami gielain, de lea dárbašlaš ovdanbuktit sámeigela ávkkálažjan ja dárbašlažjan. Buorre ja beaktilis rekruterenstrategiija lea mávssolaš go galgá sihkkarastit ahte sámeigela oahppočuoggáid buvttadeamis lea alla dássi boahtteáiggis. Dan ektui lea dárbu ahte heivehuvvo nuoraide ja kandidáhtaide vai movttáskit alit oahpahussii. Heivehanmunni, geažuhit buriid bargovejolašvuodaid ja vejolašvuohta oahppogalleapmái olgoriikkas sáhttet leat veahkkin dasa vai nuorat válljejit lohkat sámeigela.

Go váilot sámegiel oahpaheaddjit, de mielddisbuktá dat ahte oahppoásahusat eai sáhte fállat daid seamma kurssaid juohke skuvlajagi. De lea hui dárbašlaš ahte leat vuorddehahti ortnegat mat dagahit ahte studeanttat sáhttet plánet oahpu go lea álki gávdnat dieđuid goas dat iešgudet sámeigielat oahppofálaldagat álggahuvvoj. Oahppoásahusat berrejít ráhkadit diekkár plánaid mágga oahppojahkái ovddos guvlui. Dakkár plánat berrejít leat bures dieđihuvvon ja berre leat álki gávdnat interneahdas.

Beroštahti gažaldat go guoská oahppočuoggáid buvttadeapmái lea jus ovdáneapmi lea doaimmahuvvon fálaldagaid dahje jearu vuodul. Mii leat ovdal duodaštan ahte kurssaid lohku váïkuha dasa man ollu oahppočuoggát buvttaduvvoj. Orru leamen nu ahte leat oallugat geat ohcalit sámeigiel kurssaid main oažju oahppočuoggáid, ja dat mii ferte leat sajis vai buvttadeapmi galgá ain lassánit lea ahte ovddiduvvoj ja fállojít ain eambbo sámeigiel kurssat.

Oanehis geahčastagas čájehit sámeigiel oahppoprográmmat ahte mággas eai geargga oahpuin normerejuvvon áigái. Mágga dilálašvuodas váilu kandidáhtain unnán vel vai čadahit gráda. Akademalaččat sii gohčoduvvoj «vuollin heaŋájeaddji šaddun» ja de berrejít UA-suorggis áŋgiruššat čuovvulit daid kandidáhtaid vai gergehít oahpu. NAČ 2016:18 Váibmogiella digaštallá maid rekruteren doaibmabijuid.

Sámeigela oahppočuoggáid buvttadeapmi boahtá ain leat dehálaš indikáhtor gokčat servodatdárbbuid ja nannet sámeigela gielladili.

⁵⁰ Nationála orgána vai lea kvalitehta oahpahusas.

⁵¹ Dás jurddašuvvo vuostazettiin ovdamemarkka dihte man galle fágoalbmo ásahus dárbaša fágasuorggis vai galgá sáhttit álggahit oahppoprográmma.

⁵² Butenschøn-lávdegoddi suokkardalle dán čuolmma kapihtta 8 iežaset raporttas.

Gáldut

Database for statistikk om høgre utdanning (www.dbh.nsd.uit.no)

Framtidig rammefordelingsmodell RFM, høringsnotat 2, NTNU 24.10.2016

Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alitoahpahusa birra

(Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning)

Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning (Butenschøn-utvalget). Avlevert Kunnskapsdepartementet 20.6.2012

Hjertespråket. Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. NOU 2016:18

Johansen, Kevin: «Samisk som andrespråk», i: Samiske tall forteller 10. Sámi allaskuvla 2017

Johansen, Kevin: «Studiepoengproduksjon i samisk høgere utdanning», i: Samiske tall forteller 6. Sámi allaskuvla 2013

Langfeldt, Liv og Inge Ramberg (u.d.): Kartlegging av norske miljøer innen samisk forskning og høyere utdanning: omfang, rekruttering, finansiering, språk og samarbeid. Notat fra NIFU

Sametingets voksenopplæringsprogram:
<http://www.giella.no/artikkel.aspx?MId=996&AId=2898>

Samiske tall forteller 4. Sámi allaskuvla 2011

Samisk lærerutdanning –mellan ulike kunnskapstradisjoner. NOU 2000:3. Avgitt september 1999

St.meld. 34 (2001-2002). Kvalitetsreformen. Om samisk høyere utdanning og forskning

Todal, Jon: «Alvorleg nedgang for faget samisk som andrespråk» i: Samiske tall forteller 4, Sámi allaskuvla 2011

Todal, Jon: «Samisk språk i barnehage og skule 2011/12» i: Samiske tall forteller 5. Sámi allaskuvla 2012

6 Sámi filbmabárru láidesta

Monica Mecsei, stipendiáhtta/ universitehtalektor Dáidda- ja mediadiehtaga instituhtas, NTNU

Čoahkkáigeassu

Sámi filbma lea daid manjemuš jagiid mearkkašahti ovdánan, earenoamážiid mayyil go Sámi filbmaguovddáš ásahuvvui Guovdageidnui 2007. Leat earenoamážiid filbmabuvttadeamit ja nisson rešiszevrat mat leat lassánan. Go buvttadeami lohku lea nu ollu lassánan, de lea maid šaddan variašuvdna filbmamuitalusain.

Filmamedia beaggin, leavvan ja nákca mainna fátmasta gehččiid, dagaha ahte filbmamuitalusain lea earenoamáš fápmu ráhkadir, bisuhit ja rievadat kultuvrralaš identitehta čájáhusaid. Sámi filbma lea dan dihte máŋgga bealát fápmu mii čatná, dokumentere, nanne ja ráhkada odđa oaivila sámi kultuvras ja identitehtas.

Sámi filbma nugó temán gokčá máyga iešgudetlágan dimenšuvnna; sámi kultuvrra ja sámi identitehta. Kultuvrralaš jođu ja ovttasdoaibman gaskal báikkálaš kultuvrra (sámi) ja globaliseren (filmamedia, eamiálbmotfierpmádat) lea earenoamáš relevánta.⁵³ Ii leat vejolasz ovdanbuktit ollisláš gova sámi filmma ektui. Dán artihkkalis guorahalan sámi filmmaid Norggas, mas earenoamážiid čujuhan áigodahkii mayyil Ofelačča (Nils Gaup, 1987). Guorahalan man ollu leat buvttaduvvon jahkásacécat ja juohke logi lagi áigodagas, makkár formáhtaide filmmat juohkásit ja makkár sohkabealjuohkáseapmi lea rešiszevrarollas.

Artihkkala vuodđudu loguide sámi filmmaid birra mat leat Nationálabibliotehkas 1988 rájes gitta 2017 rádjái. Oktiibuot leat 76 filmma ráhkaduvvon áigodagas, mas badjel beallí lea ráhkaduvvon áigodagas 2010-2017. Internašunála Sámi Filbmainstituhtta (ISFI) čájeha mearkkašahti doaimmalašvuoda, odasmáhhti ja árjjalaš aktevrra go guoská sámi filbmakultuvrra ovdánahttimii, ii duše guovllu ektui, muhto maiddái sisriikkalaččat, riikkaidgaskasaččat ja máilmimi viidosacécat.

Go fokus lea Davvi-Norga, de deavdá ja viiddida Nordnorsk filmsenter dahje Davvi-Norgga filbmaguovddáš (DNFG) maid sámi filmmaid buvttadeami, ovdamearkka dihte go ii leat gáibádus ahte giella lea sámeigiella.

Čájehuvvo ahte sámi filbma lea ovdáneame ja sámi filbmakultuvra lea dynámalaš, odasmáhhti ja kultuvrralaččat ceavzil. Sámi filbma geasuha, das lea váikkuhanfápmu ja rahpá čiekjalis olmmošlaš vásáhusaid ja ipmárdusa danne go filmmat leat daid stuora servodathástalusaid birra min áiggis, earenoamážiid go guoská ovttaiduhttimii ja dálkkádat/biras rievdamidda.⁵⁴

⁵³ Ovttasdoaibman gaskal báikkálaš ja máilmiviidosasaš kultuvrra lea dávjá gohčoduvvon “glokaliseren” brihtalaš sosiologa Roland Robertsena mielde, «Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity», 1995.

⁵⁴ Davviguovlluidstrategijja – gaskal geopolitička ja servodatovdáneami, 2017. Stuoradiggediedáhus 25 (2016-2017) *Humaniora i Norge*.

Rávven deattuha dan dihte sámi filmmaid ja filbmakultuvrra dásseedisvuodja, ovdánahttima ja lassáneami demokráhtalaš, strategalaš ja máhttoovdánahttima prinsihpaid ja rivttiid vuodul⁵⁵

6.1 Mii lea sámi filbma?

Sámi filmmat leat dávjijimusat definerejuvvon leat filmmat main leat čielga sámi čanastagat go guoská guovddáš rollaide nugo rešishevrraide, mánusčálliide, neavttáriidda, ja maiddái dan ovttaskas filmma inspirašuvdnagáldui, fáddái, filbmenbáikái ja gillii. Sámi filbma bavttaduvvo Sámis, mii lea sámi guovllus nugo Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Lea váttis defineret ja ráddjet dan mii lea sámi filbma. Sámi kultuvra ja sámi filmmat, filbmabargit ja neavttárat rasttidit riikarájiid viidát. Sámi filmmaid ruhtadeapmi dáhpáhuvvá mángga riikkas ja leat transnašunála ovttasbargošiehtadusat. Sámi filmmaid registeren ii leat systemáhtalaš dahje konsekveanta. Dat dagaha ahte sámi filmmaid lea váttis diehitit mii lea gávdnamis ja daid lea váttis gávdnat. Danne lea sámi filbma fáddán sihke váttis ja transnašunálalaš. Dasa váikkuhit guokte ášši:

- 1) **Ii makkár ge oktasaš dahje oktiiheivehuvvon listtu sámi filmmain.** Sámi filmmat leat registrerejuvvon mángga iešgudetlágan ásahusaide buot njealji riikkas, ovdamearkka dihte Nationalabibliotekki, NRK Sápmái, NRK, TV2, Davvi-Norgga filbmuovddážii, Internašunála Sámi filbmainstituhtta, našuvnnalaš, regionála ja báikkálaš museat. Muhtin filmmat leat registrerejuvvon mángga arkiivii. Muhtin filmmat ges leat registrerejuvvon Norgga filbman.
- 2) **Ruhtadeapmi lea hággan.** Sámi filmmaid infrastruktuvra lea eahpečielggas ja čuovvu iešgudet lágan našuvnnalaš njuolggadusaid oktanaga.

Ovdamearkkat:

- *Bázo* (Lars-Göran Pettersson, 2003) lea Ruota-Norgga-Dánska ovttasbargu, mii lea registrerejuvvon Ruotas, Norggas ja Dánmárkkus. Vaikko Dánmárku lea olggobealde Sámi, de lea filbma registrerejuvvon dánska filbmaarkiivii, danne go Lars von Triers bavttadanfitnodat Zentropa lea ruhtadan dan.
- *Sameblod* (2017) lea registrerejuvvon Ruota filbman ja ii leat Nationalabiblioteka arkiivvas. Sivvan dasa lea go rešishevra Amanda Kernal lea Ruotabeale sápmelaš. Goitge daddjo filbma leat maiddái Norgga beale sámi, go váldoneavttár lea Norgga beale sápmelaš, Lene Cecilia Sparrok.
- Filmmat main rešishevras lea seaguhuvvon kultuvrralaš duogáš dávjá definerejuvvo iešgudet čearddalašvuodain, nugo Kanadalaš-Blackfoot-sápmelaš Elle-Máijá Tailfeathera filmmat
- TV bavttademiid registeren dáhpáhuvvá eahpesystemáhtalaččat ja soaittáhagas. NRK Sámi arkiiva lea hui váddása duohken ja doppe ii leat álki gávdnat.
- NRK Sápmi, NRK, TV2 ja Nationálabiblioteka eai leat oktiiheivehuvvon.
- Muhtin filmmat/bavttadeamit ja rešishevrrat mat eai leat mielde listtus: *Ella fiskerjente* (Stine Sand Eira/NRK, 2007), *Åtte årstider* (Eva Laukøy/NRK Trøndelag, 2012), *Laara & Leisa* (Bjørn Tore Hallem/NRK, 2014), *Bergtatt* (Sverre Krüger/NRK, 2015) ja ii unnimusat journalistia Johs/Johannes Kalvemo oallut bavttadeamit NRK Sámi ovddsas.

⁵⁵ Veiviseren. for det norske filmløftet, (Ofelaš Norgga filbmaloktemii) St.died. nr. 22 (2006-2007), 2007, En framtidssrettet filmpolitikk (Boahtteággi filbmapolitikhka), St.died. nr. 30 (2014-2015), 2015, Kulturpolitikk fram mot 2014 (Kulturpolitikhka 2014 rádjái) St.died.. nr. 48 (2002-2003) 2003, Sámedikki bušeahttadárbu 2019-2022, Sámeláhka 1989, Sámepolitikhka 2008, Davviguovlluid strategiija – gaskal geopolitikhka ja servodatovdáneami 2017, Humaniora i Norge, St.died.nr. 25 (2016-2017), 2017.

6.2 Vásáhusvuoddu ja vuohki

Sámi filmmaid váilevaš listu lea dan sivas go registreren dáhpáhuvvá soaittáhagas ja dušše duollet dálle. Dat mielldisbuktá ahte go sámi filmmaid logu galgá čohkket, de gáibida systemáhtalaččat guorahallat juohke áidna filmma mánŋga arkiivvas, seammás go koordinere jahkeraporttaid mánŋga ásahusas. Dat lea áddjás bargu ja gáibida ollu resurssaid.

Danne lean dán artihkkalis guorahallan dušše filmmaid mat leat registrerejuvvon sámi filbman Norgga Nationálabibliotekha arkiivii maŋŋil 1987. Dain filmmain lea sámi gullevašvuohta rešissemraaid, mánusčálliid, neavttáriid, giela, filbmenbáikkiid dahje fáttá dihte. Historjjálaš ruovttoluottageahčastagas áigodagas ovdal *Ojelačča* (Nils Gaup, 1987) lea goitge ávkkálaš, go dat čájeha mearkkašahti rievdamia mii lea dáhpáhuvvan.

6.3 Sámi filbmahistorjá, 1917-1989

Historjjálaš ruovttoluottageahčastagas filmmain, mat leat sápmelaččaid birra dahje main leat sápmelaččat mielde, čájeha ahte lea veahážiid mielde rievdan olggobealperspektiivvas siskkobealperspektiivii. Dat mielldisbuktá ahte sámi aktevrrat leat dadistaga lassanan buvttadanráhkkanemiin, fáttáin ja ovddabealde ja manjábealde kámera. Perspektiiva molsašupmi gávdná ſuoja kulturhistorjjás ja almmolaš diđolašvuodas, mas stádas lea ovddasvástádus unnitlogučearddain ja sápmelaččain nugo sierra álbmogiin, geain lea sierra kulturhistorjá, mii fas vuhtto bures Álttá-Guovdageainnu eanu dulvadeami riiddus 1970-logus.

Norgga oktavuođas gávdnojit 20 guhkes kinofilmma mat guoskkahit sámi kultuvrra 1917 gitta 1989 rádjái.⁵⁶ Dat mearkkaš ahte filmmain leat sápmelaččat váldoneavttáriin dahje eará neavttáriin ja/dahje dain lea sámi dilálašvuodat fáddán. Dat ii mearkkaš ahte filmmat dárbašit speadjalastit sámi kultuvrra, muhto ahte čájehit sámi kultuvrra ja identitehta visuálalaččat dahje filbmamuitalusa bokte.

Go 1917-1989 áigodaga filmmaid juohká roavvát, de čájehit dat golbma váldotendeanssa mat eai čuovo sámi diskurssa bálgáid⁵⁷:

- 1) Dáruiduhttin/assimileren (1917-1949).
- 2) Servodatáigeguovdilvuohta ja paradigmarevdan (1950-1980).
- 3) Odasmahttin ja ásahuslaš ásahanmuddu (1980-1990).

Ferte vel namuhuvvot ahte filmmat iešalddis čájehit viidát ja eambbo mánŋgabéallásáš ovdanbuktimá sámi kultuvrras go dakkár roavvasit juohkin sáhttá čájehit.

⁵⁶ Nu guhkás go diedán, de lea dát dat eanemus ollislaš listu Norgga kinofilmmain mat guoskkahit sámi kultuvrra. Lean doavttirgrádabarggus buohastaattán máŋga gáldu vai oaččun dán listu guhkesfilmmain ja guhkes dokumentárafilmmain. Listu ii leat dievaslaš danne go dakkár listtut sáhttet rievdat go eambbo dieduid háhká, ovdamearkka dihte go ain eambbo arkiivvaid guorahallá. Geahča Mescei, boahttevaš 2018. Christensen 2013, siidu 68-69.

⁵⁷ Gaski 2008.

Govus 6.1 Sámi filmografija, 1917-1989

JAHKI	NAMMA	REGIJA	FORMÁHTA	NAŠ.
1917	<i>Unge hjerter</i>	Peter Lykke-Seest	Guhkesfilbma	No
1921	<i>Markens grøde</i>	Gunnar Sommerfeldt	Guhkesfilbma	No
1928	<i>Viddenes folk</i>	Ragnar Westfelt	Guhkesfilbma	No
1929	<i>Laila</i>	George Schnéévoigt	Guhkesfilbma	No
1937	<i>Lajla</i>	George Schnéévoigt	Guhkesfilbma	Dk-Ruot
1942	<i>Trysil-Knut</i>	Rasmus Breistein	Guhkesfilbma	No
1944	<i>Villmarkens lov</i>	Walter Fyrst	Guhkesfilbma	No
1948	<i>Jørund smed / Dit vindarna bär</i>	Åke Ohlberg	Guhkesfilbma	No-Ruot
1948	<i>Ni liv</i>	Arne Skouen	Guhkesfilbma	No
1957	<i>Same Jakki</i>	Per Høst	Dok.filbma	No
1958	<i>Laila</i>	Rolf Husberg	Guhkesfilbma	Ruot-Du
1964	<i>Operasjon sjøsprøyrt</i>	Knut Bohwim	Guhkesfilbma	No
1971	<i>Same Ællin</i>	Titus Vibe-Müller, Per Høst	Dok.filbma	No
1975	<i>Ante</i>	Arvid Skauge, NRK	TV-ráidu	No
1977	<i>Ante – et år i en samegutts liv</i>	Arvid Skauge	Guhkesfilbma	No
1978	<i>Det andre skifset</i>	Lasse Glomm	Guhkesfilbma	No
1980	<i>La elva leve!</i>	Bredo Greve	Guhkesfilbma	No
1987	<i>Ofelaš / Veiviseren</i>	Nils Gaup	Guhkesfilbma	No-S
1988	<i>Dobbelis ija ja beavvi / Bortom dag og natt</i>	Paul-Anders Simma	Noveallafibma	No-S
1989	<i>Suonjar vaimmus vaibmui / En reise i samisk tankeverden / Voices of Lapland</i>	Nils Johan Porsanger	Dok.filbma	No-S

S = sámi

Dokumentárafilmmat *Same Jakki* (1957) ja *Same Ællin* (1971), ja TV ráidu *Ante* leat mielde listtus go buvttademiin lea mearkkašupmi ja go daid dovdet eamb bogat.

6.3.1 Olggobealleperspektiiva

Vuosttaš sápmelaš rolla filmmas oidnui guhkesfilmmas *Unge hjerter* (1917), maid norgalaš filbmapioneer Peter Lykke-Seest ráhkadii. Dát filbma lea billohuvvan ja mii diehtit unnán movt sámevuhta ja makkář fattáin čájehuvvui.⁵⁸ Dat maid diehtit lea ahte sápmelaš filmmas lea registrerejuvvon «en lapp», maid Robert Sperati nevttii, gii lei norgalaš neavttár ja geas ledje itialalaš fuolkkit áhčis bealde.⁵⁹ Dat ahte earát go sápmelačcat nekte sápmelaš rollaid lei hui dábálaš gitta 1950-lohkui.

Sápmelaš Os-Anders *Markens grøde* filmmas (Gunnar Sommerfeldt, 1921) lea spiehkastat diesa. Os-Andersa nevttii lullisápmelaš Siljusson, gii lei Deartnás eret.

Laila (George Schnéévoigt, 1929) lea earenoamáš dan dáfus go filbma čájeha sihke myhtaid ja stereotippa govvidemiid sámi kultuvrras ja das lea unnán dáhllu ovddidit sámi kultuvrra autenttalaš vuogi mielde.⁶⁰ Dat man stuora golut ja resurssat leat biddjon buvttadeapmái, muitala ahte lea leamaš áigumuš háhkat earenoamáš gova. Filbmahistorikkára Gunnar Iversen mielde «galgá filbma leamaš divraseamos norgga jávohisfilbma, mas bušeahhta lei 400 000 ruvnno».⁶¹

⁵⁸ Mecsei 2015, Christensen 2013, siidu 68.

⁵⁹ Braaten ja earát (red.) 1995.

⁶⁰ Skarðhamar 2008, Christensen 2012, siidu 12, Iversen 2011, siidu 65.

⁶¹ Iversen 2011, siidu 66.

6.3.2 *Ante* jorgalahtii

Per Høst *Same Jakki* (1957) dokumentára filmmain álggahuvvo odda áigodat. Sámi aktevrrat leat eambbo oidnosi. Vaikko sihke *Laila* (Rolf Husberg, 1958) ja *Operasjon sjøsprøyt* (Knut Bohwim, 1964) filmmain lei čielga dominánsa mii ii gullan sámevuhtii, de ii lean šat nu álki hilgut sápmelaš oasálastima ovddabealde ja manjábealde kámera.

Duohta rievdan dáhpáhuvai *Ante* TV-ráidduin ja guhkesfilmmain (Arvid Skauge, NRK 1975 / Arvid Skauge 1977). Lei dárkilis ovttasbargu sámi konsuleanttaiguin sihke ovdal buvttadeami ja buvttadettiin. Dasa lassin ledje neavttárat sápmelačcat, sámegiella hubmojuvvui, teaksta jorgaluvvui sihke sámegiela ja dárogiela ságastallama mielde ja sámi servodatdilálašvuodat čuvgejuvvoyedje. *Ante* dovddusvuhta fuomášuhhti olles buolvva mánáid (ja váhnemiid) Norggas sámi kultuvrii, seammás go lei politihkalaš riidu Álttá ášši dihte.⁶²

6.3.3 *Ofelaš* rievdadii

Nils Gaupa filbma *Ofelaš* (1987) ráhkadii čielga ráji Norgga ja Sámi filbmahistorjjás, mii dál rehkenasto leat klassihkkárin.⁶³ Seammás go lei garra servodatáŋgirušan 1970-logus ja boađus Álttá áššis, de lei *Ofelaš* nanu veahkkin nannet sámi kultuvrra. *Ofelačča* viiddis lihkostuvvan sihke sisriikkalačcat ja riikkaidgaskasačcat, čájehii ahte sámi kultuvra lea resursa, mainna sáhttá leat rámis ja mainna sáhttá hukset boahtteáiggi.

Seammás lei Norgga politihkka sápmelaččaid vuostá rievdamne. Ásahuslaš ja organisašuvnnaid vuodđobargu mii álggahuvvui 1980-logu jagiin lei mángga lágje veahkkin fuomášuhptime ahete sápmelačcain ja sámi kultuvrras lea sihke erohus ja ovttadássásašvuhta dáčča kultuvrrain. Mánggat čielggadeamit ledje dárbašlaš veahkkin ásahit almmolaš sámi oktasašvuoda, nugo earret eará ON konvenšunna artihkal 27, mii lea siviila ja politihkalaš rivttiid birra, Sámeláhka, odda vuodđolágaparagráfa §110a ja Sámediggi. Norgga ratifiseren ILO 169 veahkehii vel eambbo nannet sápmelaččaid borgárvuoda.⁶⁴

Ofelaš lea šaddan čohkjejeaddji mearkan sámi našuvdnii. Dat mánga filbmačájalmasa Tråante Sámeávvudeami oktavuođas 2017, čájehii man alla árvvus lea filbma.

Diagrámma vuollelis čájeha movt sámi ja dáru kinofilmmat leat juohkásan dan vuosttaš 72 jagi sámi filbmahistorjjás.

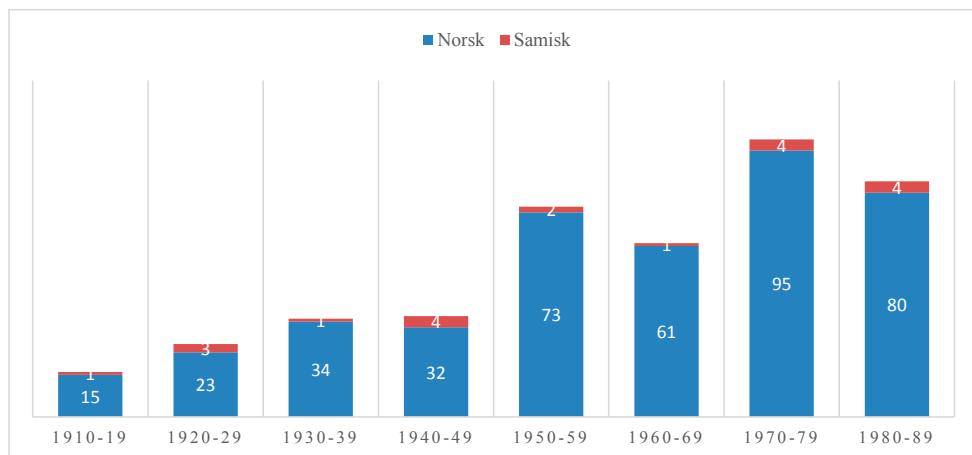
Listu čájeha ahte juohkje logijahki lea filmmain sámi rolla dahje sámi gullevaš fáddá. Oanehisfilmmat eai leat váldon mielde go lea leamaš vátts gávdnat daid. Ráhkadir dakkár listu gáibividčče fysalaš ja systemáhtalaš guorahallama mángga arkiivvas.

⁶² TV-ráidu čájehuvvui vuosttaš geardde mánáid-tv:s dálvet 1975 ja čájehuvvui vel maajjal NRKas 1977-78, 1982 ja 1995. Girji *Ante* (Tor Edvin Dahl) almmuhuvvui 1976 ja guhkesfilbman čájehuvvui kinos 1977.

⁶³ Mecsei 2015, Christensen 2013, siidu 29-33, Christensen 2010.

⁶⁴ Pedersen ja Høgmo 2012, Hansen ja Olsen 2004.

Govus 6.2 Sámi ja dáru kinofilmmat*, 1917-1989

*Logut leat heivehuvvon Iversena listu mielde spillefilmmain 2011 rájes.⁶⁵

6.4 Sámi filbmapolitihkka, 1979-2017

Guokte mágssoleamos Stuoradiggediedáhusa mat ovddidit sámi filmmaid leat 2006-2007 ja 2014-2015. «Veiviseren for det norske filmløftet» dahje «Ofelaš norgga filbmalokten» (St.died.. nr. 22 (2006-2007)) lei olahus mas čuočcui ná:

7.3 Departemeanta konklušuvdna sámi filmmaid birra:

- Norgga filbmapolitihkka galgá leat yeahkkin ja seailluhit ja ovdánahttit sámi kultuvrra.
- Odđa filbmainstituutta galgá maid vára váldit sámi filmma gaskkusteamis ja ovdáneamis.
- Mánáid ja nuoraid galgá vuoruhit ja leat okta oassin go ovdánahttá sámi filmmaid.
- Sámi kultuvra boahktá guorahallot boahttevaš sámepolitihka Stuoradiggediedáhusas.⁶⁶

2014-2015 guorahallui Internašunála Sámi filbmainstituhta rolla «For en framtidstidsrettet filmpolitikk» dahje sámegillii “Boahtteáiggi filbmapolitihka” ektui (Stuoradiggediedáhus nr. 30 (2014-2015)). Guorahallamis daddjo čielgasit ahte «stáhta doarjaruðat galget mannat filbmafágalaš doaibmagijuide ja prošeavittaide», iige doaibmagoluide.⁶⁷ Dat orru leamaš hástalus, juoga masa máhcan ruovttoluotta kapihtal 6.8.

Dás lea listu mii čájeha daid deháleamos mearrádusain sámi filbmapolitihkas.

⁶⁵ Iversen 2011, siidu 331-343.

⁶⁶ St.died. nr. 22 (2006-2007) *Veiviseren for det norske filmløftet* dahje *Ofelaš norgga filbmaloktemii*.

⁶⁷ St.died.nr. 30 (2014-2015) *For en framtidstidsrettet filmpolitikk* dahje sámegillii *Boahtteáiggi filbmapolitihka*, siidu 87.

Govus 6.3 Olahusat sámi filbmapolitikhkas

JAHKI	OLAHUS	ČILGEHUS
1979-80	Davvi-Norgga filbmaguovddáš (DNFG)	Gelbbolašvuodaguovddáš filmmaide ja filbmabargiide Davvi-Norggas, mas lea 1 sámi filbma jahkásacčat §7.3 Sámi filbma, siidu 95-97
2006-07	St.died. nr. 22 Ofelaš. Norgga filbmaloktemii	18.2 Filbma, siidu 183
2007-08	St.died.. nr. 28 Sámapolitikhka	Regionála ja Internašunála filbmaguovddáš. Nannet ja ovdánahttit ceavzilis sámi filbmakultuvra mi galgá oainnusin dahkat sámi kultuvrra
2007-09	Internašunála Sámi filbmaguovddáš (ISF)	
2014	Internašunála Sámi filbmainstituhtta (ISFI)	Oddasit organiseren sisriikkalaš ja Internašunála filbmainstituhtta mas lea transnašunála ovddasvástádus sámi filmmaide. Viiddidit ISFI váldi, vai ISFI maiddái sahttá juolludit stáhtadoarjagis doaibmadoarjaga guhkesfilmmaide ja TV-ráidduide. Kapihttal 10 Internašunála Sámi Filbmainstituhtta, siidu 86-87.
2014-15	St.died. nr. 30 Boahtteáiggi filbmapolitikhka	

Nugo listtu čájeha, de álggahuvvui sámi filbmapolitikhka juo 1979 Davvi-Norgga filbmaguovddážiin (DNFG) (Nordnorsk filmsenter), riikka boarráseamos regionála filbmaguovddáš. Manjil 2 lagi geahčalanáigodaga, de álggahuvvui guovddáš ollásit 1981.⁶⁸ DNFG galggai leat gelbbolašvuodaguovddáš filmmaide ja filbmabargiide Davvi-Norggas ja das lei earenoamáš ovddasvástádus sámi filmmaide. Dat mielddisbuvttii ahte galggai buvtaduvvot unnimusat 1 sámi filbma jahkái. DNFG lei diet ovddasvástádus gitta 2009 rádjái, go Internašunála Sámi Filbmaguovddáš (ISF) Guovdageainnus váldii dan doaimma badjelasas. 2014 rievddai ISF regionála filbmaguovddážis našuvnnalaš ja transnašunála ovddasvástádussii sámi filmmaide. Oddasis organiseren mielddisbuvttii ahte ovddasvástádus suorgi viiddiduvvui gokčat buot sámi filmmaid (ii duše regionála), oktan guhkesfilmmaigin ja TV-ráidduugin, ja namma rievaduvvui maid Internašunála Sámi Filbmainstituhttan (ISFI).

DNFG doarju ain Davvi-Norgga filmmaid ja guovllu kulturárbbi, nugo maiddái buot beliid sámi kultuvras. DNFG gokčá ja dahká sámi filbmakultuvra máŋggabealagin, earenoamážiit go guoská sámi filmmaide main lea unnitčearddalaš-sámi dahje máŋggakultuvrralaš fáddá.

ISFI bargá aktiivvalačat nannet sámi filmmaid go bidjá čielga báikkálaš ja regionála steampila sámi filmmaide. Muhtin márssolaš doaimmat leat ahte geavahit sámegiela, árbvieruid gaskkusteapmi ja dálááiggemuitalusaaid. Vuosttaš jagiid áŋgirušai ISFI garrisit ovdánahttit ja loktet filbmagelbbolašvuoda go leat ulbmillačat oahpahan filbmagelbbolaš vuodu nugo mánuscállima, prošeaktaovdánahttima ja teknihkalaš gelbbolašvuodaovdánahttima. Dasto lea ISFI bures čalmmustahttán sámi filmmaid regionálalačat, našuvnnalačat, riikkaidgaskasačat ja málmmiviidosačcat.

Ovdamearkkat eksplisihtta doaibmabijuin:

⁶⁸ Davvi-Norgga filbmaguovddáš, Jahkediedáhus 2006, siidu 4-5.

Govus 6.4 ISFI doaibmabijuin sámi filmmaide

JAHKI	DOAIBMABIJUT	ČILGEHUS
2011	Indigenous Film Circle	Fierpmádat filbmabargiide geain lea eamiálbmotduogáš.
2015	Arctic Film Circle	Árktalaš fierpmádat eamiálbmogiidda. Ovttasbargu Nunavut Film Development Corporation.
2018	Arctic Indigenous Film Fund	Árktalaš filbmafoanda eamiálbmogiidda. Ovttasbargu gaskal ISFI, Canada Media Fund, Nunavut Film Development Corporation, Greenland Film Makers ja Archy, Ruoššas.
2018	Sapmifilm.com	Sámi rávdinenbálvalus

ISFI lea logijagiáigodagas čájehan ahte leat earenoamáš doaimmalaččat ja geain lea gelbbolašvuohta ovddidit sámi jienaid ja mualusaid filmmain, ja ásahan ceavzilis transnašunála ja málímmiviidosáš fierpmádaga filbmabargiide geain lea eamiálbmotduogás. Doarja *Sameblod* filbmii ja Amanda Kernellai čájeha sihke ambišuvdnadási ja viidodaga sin barggus.

6.5 Sámi filmmat loguiguin, 1988-2017

Logut ja dieđut filmmaid birra dán guorahallamis leat vižžon Nationálabibliotheka vuorkkáin. Nugo digaštallan kap. 6.2 Vásáhusvuodđu ja vuohki, de lea filbmalistu dušše čujuheaddji, iige ollislaš. Goitge čájehit logut Nationálabibliothekas mearkkašahti rievđama áiggi badjel.

Nationálabibliotheka vuorkkáin leat eanas buvttadeamit registrerejuvvon filmma guhkkodat minuhtaiquin. Oanehisfilmmat leat rehkenaston leat filmmat oaneheappot go 35 minuhta ja noveallafilmmat leat dávjá guhkibut go oanehisfilmmat, muhto oaneheappot go 60 minuhta. Animašuvdnafilmmaid buvttadeapmi lea hui áddjái ja lea ollu bargu, ja danne leat dat dávjá oaneheappot. Guhkesfilmmat leat maid hui earenoamážat go jurddaša man ollu lea bargu daiguin ja man divrasat dat leat. Ovdamearkka dihte *Guovdageainnu stuimmit* filmmas lei bušeahutta badjel 50 millijovnna ruvnno. Ovdal go filbmabádden álggii, de ledje golut juo čieža millijovnna ruvnno. Golut gokče earret eará mánusa, auditiona, prošekterema ja kulissaid tevdnema. Danne ii leat hirpmáhuhtti go guhkesfilmmaid lohku ja guhkes dokumentára filmmaid lohku lea unnit go oanehisfilmmaid lohku.

Filmmat juohkásit dokumentára ja fikšuvdna formáhataide. Dokumentárafilmmat leat sihke oanehaččat ja guhkit. Dasa lassin gávdnat vuollekategorijain diehtojuohkin- ja oahpahusfilmmaid, main lea earenoamáš pedagogalaš ulbmil. Fikšuvdnafilmmain leat oanehisfilmmat, noveallafilmmat, animašuvdnafilmmat ja guhkesfilmmat.

6.5.1 Vuosttaš logijahki: 1988-1999

Vuosttaš logijagis leat 17 filmma buvttaduvvón. Dain leat 13 dokumentárafilmma ja 4 fikšuvdnafilmma. Dan 13 dokumentárafilmmas leat 9 oanehisfilmma ja 4 leat guhkibut go 35 minuhta. Dan 4 fikšuvdnafilmma juohkásit ges 1 noveallafilmii, 1 spillefilmii, 1 animašuvdnafilmii ja 1 oanehisfilmii. Sohkabeallejuohkáseapmi čájeha ahte 17,65 proseanta buvttadushivvodagas lea nisson rešishevra, namalassii 3 nisson rešishevra. Dat buvttadeamit leat buohkat vuollel 13 minuhta ja dain leat 2 oanehis dokumentárafilmma ja 1 animašuvdnafilmia.

Eanemus filmmat leat buvttaduvvón 1994 ja 1996, go de leat 3 ja 4 filmma buvttaduvvón.

Paul-Anders Simmas lea earenoamáš go lea ráhkadan olles 7 filmma, main leat 4 guhkes buvttadeami mat leat 82, 81, 50 ja 47 minuhtta guhku.

Govus 6.5 Vuosttaš logijagi: 1988-1999

JAHKI	NAMMA	REGIIJA	MIN.	FORMÁHTTA
1988	Dobbelis ija ja beavvi / Bortom dag og natt	Paul-Anders Simma	47	Novealla filbma
1989	Suonjar vaimmus vaibmu / En reise i samisk tankeverden / Voices of Lapland	Nils John Porsanger	39	Dok.filbma
1990	Himmelrikets tromme / Heaven's Drum: two Views of Sami Tradition	Nils John Porsanger	31	Dok.filbma
1991	Daahntsoen amma! / Let's Dance!	Paul-Anders Simma	18	Oanehisfilbma
1991	Ajagattis	Brynjulf Bjørklid	30	Diehtojuohkin-/oahpahusfilbma
1993	I noaidens fotefar	Roald E. Hansen	29	Diehtojuohkinfilbma
1993	Vasi eatnamat / Vredens marker / Earth of Rage	Paul-Anders Simma	27	Dok.filbma
1994	Duoddara árbi / Viddas testamente	Paul-Anders Simma	82	Dok.filbma
1994	Siida / En fortelling om samisk reindrift gjennom åtte årstider	Jon Jerstad	24	Dok.filbma
1994	Sameland i Norge / Norwegian Lapland	Frode Kristiansen	33	Dok.filbma
1995	Vuolgue mu mielde bassivárrai / Bli med meg til det hellige fjell	Mona J. Hoel	10	Oanehis dok.filbma
1996	Beatnaga eallin / Et hundeliv	Paul-Anders Simma	25	Dok.filbma
1996	Erklært samefri	Anne Kjersti Bjørn	6:34	Oanehis dok.filbma
1996	Lávrasiid áigi / Solens datter / Daughter of the Sun	Anita Killi	13	Oanehis animašuvdnafilbma
1996	Sagojoga minister / Stol på ministeren / The Minister of State	Paul-Anders Simma	81	Guhkesfilbma
1999	Gi oss skjelettene våre! / Give us our Skeletons!	Paul-Anders Simma	50	Dok.filbma
1999	Livstid	Karl Emil Rikardsen	52	Dok.filbma

Komentára

Guokte čuovvovaš jagi maŋŋil *Ofelaš* filmma lea Paul-Anders Simma ja Nils John Porsanger goappás ge filbma. Čájehuvvo ahte Simma ja Porsanger šaddaba eanemus buvttadeaddji rešishevrra áigodagas 1988-2017. Lea mearkkašan veara ahte rešishevrrat geain leat 7+ buvttadeami álge *ovdal* 2007 ja geat leat bargan juo 16 jagi. Simma bargá ain filmmaiguin ja sámi guoskevaš fáttaguin. Son buvttadii guokte sámi dokumentárafilmma 2013, muhto dat leat registrerejuvvon ruota filbmadietovuđdui, iige Nationálabibliotehka arkivii.

Áigodat čájeha čielga lassáneami buvttadusaiguin go 6 filmma 17 filmmas leat badjel 35 minuhta guhku. Muhtin váikkuheaddji faktora sáhttet leat odasmahti ja ásahuslaš álggahanáigodaga váikkahuusat dan ovđdit logijagis (geahča 6.2.3), ja odda ásaheamit kulturdoaibmabijuin ja festiválain, nugo Riddu Riđđu.⁶⁹

Vuosttaš sámi filbma mas lea registrerejuvvon nisson rešishevra lea 1995.

6.5.2 Nubbi logijahki: 2000-2009

2000-logus leat oktiibuo 24 filmma buvttaduvvonen. Dat juohkásit 15 dokumentárafilmii ja 9 fikšuvdnafilmii. Dan 15 dokumentárafilmmas leat 9 oanehisfilmma ja 5 filmma mat leat

⁶⁹ Pedersen ja Høgmo 2012.

guhkibut go 35 minuhta. Dat 9 fikšuvdnafilmma juohkásit 3 guhkesfilbmii, 1 animašuvdnafilmii ja 5 oanehisfilbmii.

Sohkabeallejuohkáseapmi čájeha ahte 28 proseanttas lea nisson rešishevra, mii mearkkaša ahte leat 7 nissonrešishevra. Dat buvttadeamit juohkásit ges 4 dokumentárafilmii, 1 oanehis fikšuvdnafilmii, 1 oanehis animašuvdnafilmii.

Buoremus jagit leat buvttaduvvon 4 filmma (2001, 2008) ja 3 filmma (2003, 2009). Earret 2000 lea buot dain eará jagiin 2 buvttadeami. Jagi 2008 lea earenoamáš go de ilbme 2 eahketbotta guhkkosaš guhkesfilmma.

2000-logus leaba Anstein Mikkelsen ja Nils John Porsanger buvttadan eanemus filmmaid. Anstein Mikkelsen lea ráhkadan 4 dokumentárafilmma (2000, 2005, 2006, 2008), mas buohkat leat guhkibut go 24 minuhta. Nils John Porsanger lea maiddái dokumentárabuvttadeaddji 4 dokumentárafilmmain (2001, 2005), main juohke okta leat 25-30 minuhta guhku.

Govus 6.6 Eará logijagit: 2000-2009

JAHKI	NAMMA, ČILGEHUS	REGIIJA	MIN.	FORMÁHTA
2000	Vinterens ansikter: et møte med mennesker og natur i nord	Anstein Mikkelsen	29	Dok.filbma
2001	Skårungen	Per-Ivar Jensen	14	Oanehisfilbma
2001	Kem e verst, eller e vi ikke så verst?	Nils John Porsanger	27	Dok.filbma
2001	Krigen om vidda	Nils John Porsanger	25	Dok.filbma
2001	Lesbisk i Kautokeino	Nils John Porsanger	25	Dok.filbma
2002	Hurra for mamma	Per-Ivar Jensen	13	Oanehisfilbma
2003	Bázo	Lars Göran Pettersson	100	Guhkesfilbma
2003	Hamlet i is	Brit Jorun Hundsnes	59:49	Dok.filbma
2003	Kidnappet	Nils John Porsanger	29:50	Dok.filbma
2004	Fjortis fatale	Eskil Pedersen	7:30	Oanehisfilbma
2004	Sagan om Isko-Matti och kärleken / The Story of Arctic Love	Paul-Anders Simma	19	Oanehisfilbma
2005	Mun liikon ruoná ivdnái / Jeg liker grønn farge / I like the Green Colour	Nils John Porsanger	28:40	Dok.filbma
2005	Reinjentas dilemma	Anstein Mikkelsen	25	Dok.filbma
2006	Luondu vajálduvvon ovddut / Naturens glemte skatter	Anstein Mikkelsen	24	Dok.filbma
2006	Bieggå savkala duoddara duohken lea soames / Vinden visker det er noe bakom viddene / The Wind whispers there is someone behind the Tundra	Elle Sofe Henriksen	9:30	Oanehisfilbma
2007	Firekeepers	Rosella Ragazzi	57	Dok.filbma
2007	Tidspress i Lyngsalpene	Kate Hilde Nilsen og Beate Fernando Sem	1:04	Dok.filbma
2008	Boazoliikkku / Reinlykke / The Eiras	Geir Hammer, Kåre Johannes Inderberg og Johan Skålvoll		Dok.filbmaráidu
2008	Gávcci jahkodaga	Anstein Mikkelsen	110	Dok.filbma / oahppofilbma
2008	Jernanger	Pål Jackman	96	Guhkesfilbma
2008	Kautokeino-opprøret	Nils Gaup	96	Guhkesfilbma
2009	Eatnán cieguusuohta / Min mors hemmelighet / Suddenly Sami	Ellen-Astri Lundby	51	Dok.filbma
2009	Sáiva	Tuva Synnevåg	8:32	Oanehis animašuvdnafilmbla
2009	Vindenes hus /Biekkaid stophu / House of Winds	Magnar Mikkelsen	28	Dok.filbma

Komentára

Filmbabuvttadeamit lea dovdomassii lassánan. Eanemus lassáneapmi lea fikšuvdnafilmmaid lohku, ja nu maiddái guhkesfilmmaid. Go buvttademiid hivvodat lassána, de maid stuorru filbmamuitalusaid mánggabéalatuhta.

Vaikko vel 9 filmma buvttaduvvo ge áigodagas 2007-2009, de lei goitge 2008-2009 go sámi filmmaid duohtha lassáneami sáhttá oaidnit ISFas. Sivvan dasa sáhttá leat ahte filmmat mat gárvánedje 2007-2008, dat ledje jáhkrimis juo ruhtaduvvon eará ásahusaiguin, ja ahte daid vuosttaš álggahanjagiid ISFa váldobargun lei oahpahit vuodu filbmagelbbolašvuhtii nugo mánusčállima, prošeaktaovdánahtima ja teknikhkalaš gelbbolašvuodánahtima. Dasa lassin lei sámegiella filmmain dehálaš eaktun go galggai oažžut doarjaga ISFas, gáibádus mii dál ii leat šat áibbas dárbbashaš. Dat mearkkašii ahte filmmat nugo *Jernanger* (2008), *Min mors hemmelighet* (2009) ja *Vindenes hus* (2009) eai olahan doarjaga ISF doarjaortnegiin.

Dat guokte nubbin eanemus buvttadeaddji rešisnevras buvttadeigga eanemus áigodagas 2000-2011. 3 rešisnevra leat registrerejuvvon 3-4 buvttademiin ja sin doaibmaágodat lei 2006-2017. Dat cájeha ahte odda buolva filbmabargit leat mearkkašan, earenoamážiid manjil 2007. Livčee imáš jus sii eai lasit buvttadanhivvodaga boahttevaš jagiid.

6.5.3 Goalmmát logijahki: 2010-17

Oktiibuot leat 35 filmma buvttaduvvon áigodagas 2000-2017. Dat juohkásit 19 dokumentárafilmii ja 16 fikšuvdnafilmii. Dan 19 dokumentárafilmmas leat 10 oanehisfilmma ja 9 filmma mat leat guhkibut go 35 minuhta. Dat 14 fikšuvdnafilmma leat juohkásan 12 oanehis fikšuvdnafilmii ja 2 animašuvdnafilmii.

Sohkabealjuohku cájeha ahte 67,57 proseanttas lea nisson rešisnevra, namalassii 25 nisson rešisnevra ja 12 dievdorešisnevra. Buvttadeamit main leat nisson rešisnevra juohkásit 7 guhkes dokumentárafilmii, 9 oanehis fikšuvdnafilmii ja 1 oanehis animašuvdnafilmii. Buvttadeamit main leat dievdorešisnevra juohkásit 3 oanehis ja 3 guhkes dokumentárafilmii, 5 oanehis fikšuvdnafilmii ja 1 animašuvdnafilmii.

Jagi 2012 lea earenoamáš dan dáfus go de ledje 10 buvttadeami, mii oktiibuot lea eanemus mii goassege lea leamaš sámi filbmahistorjjás. Buoremus buvttadanjagiid buvttaduvvo 5 filmma (2011, 2014 ja 2015) ja 4 filmma (2010, 2013). Olles 2000-lohku cájeha jeavddalaš buvttadanhivvodaga, earret dan guokte manjemus lagi (2016, 2017) go de buvttaduvvo 1 dokumentárafilmma ja 1 oanehis animašuvdnafilmma.

2010-logus leat golbma rešisnevra geat buvttadetje liige eanemus. Reni Jasinski Wright lea buvttadan 5 oanehis dokumentárafilmma, maid sáhttá rehkenastit leat oassin seamma ráiddus (2012) ja Egil Pedersen lea fas buvttadan 4 oanehis fikšuvdnafilmma (2011, 2013, 2014, 2017). Dasa lassin leat Márjá Bål Nangos 1 oanehis dokumentárafilmma ja 2 oanehis fikšuvdnafilmma (2011, 2012, 2015).

Govus 6.7 Goalmmát logijahki: 2010-17

JAHKI	NAMMA, ČILGEHUS	REGIIJA	MIN.	FORMÁHTTA
2010	Cujaju	Gunnar Kvaal	2:49	Oanehis animašuvdnafilm
2010	Drommen om elva	Ingeborg Solvang	43	Dok.filbma
2010	Sámi boddu / Samiske øyeblikk / Sami Moments	Ken Are Bongo	5:30	Oanehisfilbma
2010	Fjellfinnhua	Guro Saniola Bjerk	52	Dok.filbma
2011	Eahpáras / The Dead Child Legend	Anne Merete Gaup	8	Oanehisfilbma
2011	Halvt ditt, halvt datt	Marja Bål Nango		Oanehis dok.film
2011	/ Ealli guoddá joavkkus / Et dyr forlater sin flokk / Leaving the Heard	Egil Pedersen	5	Oanehisfilbma
2011	Juoigangiehta / Joikehanda / The yoiking Hand	Elle Sofe Henriksen	5	Oanehis dok.film
2011	Skábma / Mørketid	Anstein Mikkelsen	29	Dok.filbma
2012	Er vi her ennå?	Helle Storvik og Åslaug Krokann Berg	50	Dok.filbma
2012	Mu verdde / Min verdde / My verdde	Reni Jasinski Wright	14	Dok.filbma
2012	Biekka Fábmu - Wind Power	Stein Bjørn	51	Dok.filbma
2012	Hjerterått	Nils Gaup	8 á 22	TV filbma 8 oasis
2012	Hoavda ja Skoarihátt / Hoavda og skárungene / Learing Hoavda's Seascapes	Reni Jasinski Wright	10:30	Oanehis Dok.filbma
2012	Olivia lynnit / Olivias farger / The Colours of Olivia	Reni Jasinski Wright	14:10	
2012	Riddu Nuorat / Ungdomscampen / Riddu Youth Camp	Reni Jasinski Wright	14:16	Oanehis dok.filbma
2012	Alit Boazu / Blue Reindeer	Reni Jasinski Wright	9:5	Oanehis dok.filbma
2012	Familiebildet	Yvonne Thomassen	58	Dok.filbma
2012	Før hun kom, etter han dro	Marja Bål Nango	22	Oanehisfilbma
2013	Den magiske tiden / The Magic Time	Kine Aune	9:16	Oanehis animašuvdnafilm
2013	Den siste nomaden?	Alf Johansen	49:8	Dok.filbma
2013	Joikefeber	Ellen-Astri Lundby	57	Dok.filbma
2013	Portretter fra Varangerfjorden	Egil Pedersen		Oanehisfilbma
2014	Aile ja Áhkku / Aile og hennes bestemor / Aile and her grandmother	Siljá Somby	12	Oanehisfilbma
2014	Bonki	Siljá Somby	19	Oanehisfilbma
2014	Edith & Ajlosja	Ann Holmgren	8:31	Oanehisfilbma
2014	Giksašuvvon ealli / Det syke dyret / The Afflicted Animal	Egil Pedersen	14:57	Oanehisfilbma
2014	Iöitsilba / Burning Sun	Elle Márvá Eira	11	Oanehisfilbma
2015	Guovssahas oaidná du / Nordlyset ser deg / Aurora keeps an Eye on you	Sara Margrethe Oskal	12	Oanehisfilbma
2015	Hilbes biigá/O.M.G. (Oh Máigón Girl)	Marja Bål Nango	19	Oanehisfilbma
2015	Sámi bojá / Sámi boy	Elle Sofe Henriksen	9	Oanehisfilbma
2015	Sound of the Sámi plains / Lyden av de samiske viddene	Brit Jorun Hundsnes	58	Dok.filbma
2015	Várdobáiki	Kurt Stormo og Bente Eilertsen	20	Dok.filbma
2016	Arktisk superstjerne / Arctic Superstar	Simen Braathen	72	Dok.filbma
2017	Gos leat don?	Egil Pedersen	8	Oanehisfilbma

Kommentára

2000-logu buvttadanhvivdagas leat 46,05 proseanta dan obbalaš sámi filmabuvttadeamis 1988 rájes. Lea mearkkašahtti ollu lassánan filmmaid lohku ja nissonrešsievrrat. Eanas buvttademiid sahttá guorrat iešguđetlágan ISF/ISFI doaimmaide ja juolludemiiide. Sámi filbma lea eahpitkeahttá nannejuvvon ja viidánan ISF/ISFI vehkiin.

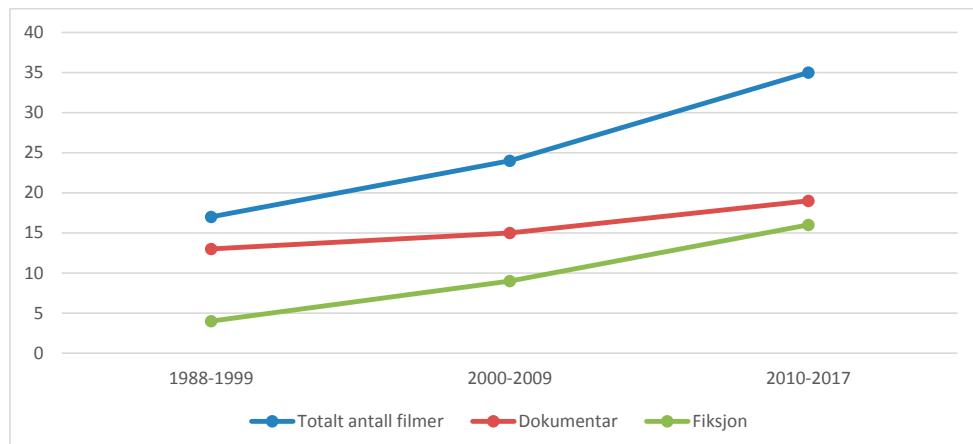
Go buvttadanahivvodat lea lassánan, de čájehit filmmat eambbo viidát gaskkusteami muiatalusaiguin ja šájnjeriiguin. Árbevirolaš dokumentárafilmmat leat ain ollu, muhto leat maiddái eambbo eksperimentealla muiatalusat nugo historjjálaš drámát, dáláágge fáttát, balddonasfilmmat, komedijat, čearggusvuodafilmmat (spenningsfilm) ja drámá.

6.5.4 Ovdáneapmi: dokumentára- ja fikšuvdnafilmfa, formáhta ja sohkabealli

Diagrámmat vuollelis čájehit movt leat áiggi badjel ovdánan 1988-2017.

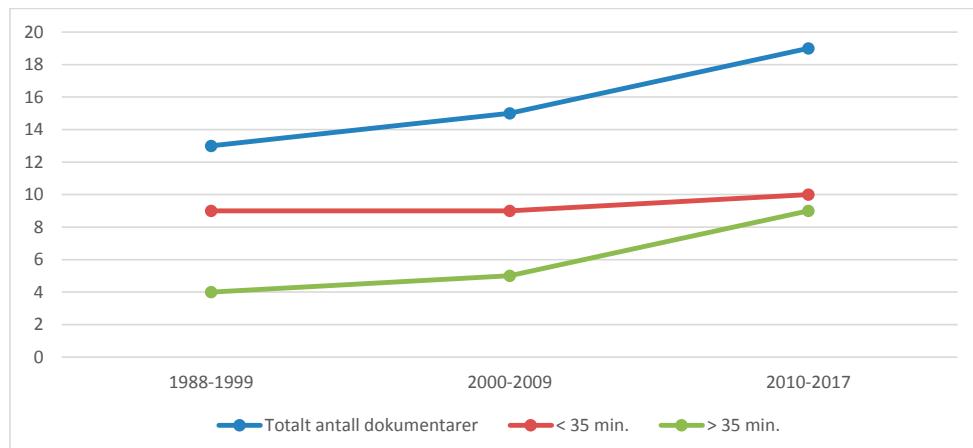
Gráfa čájeha ahte leat earenoamážiid fikšuvdnafilmmat ovdánan.

Govus 6.8 Dokumentára- ja fikšuvdnafilmmaid lohku, 1988 - 2017

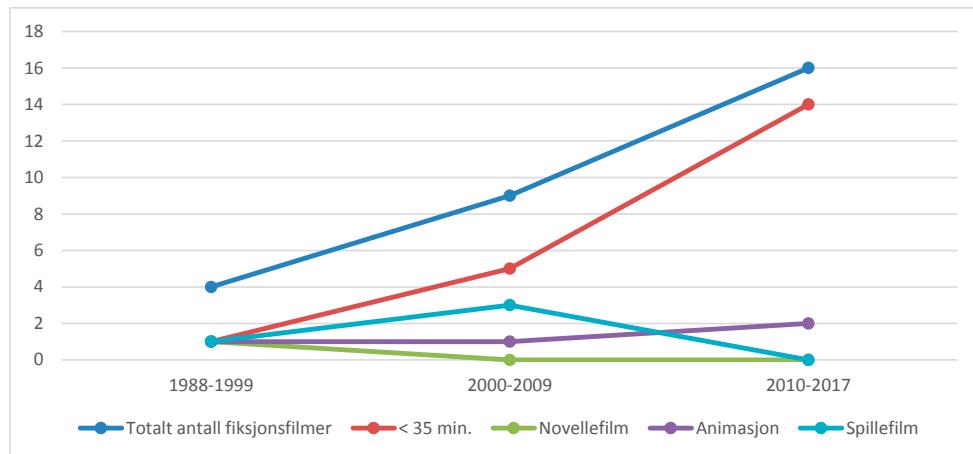
Dokumentárafilmmat oaneheappot go 35 minuhta lea bisson dássedin 1990-logu rájes, seammás go dat guhkit dokumentárafilmmat, oktan kinodokumentáraiguin leat lassánan maajjal 2010.

Govus 6.9 Dokumentárafilmmat: juohkáseapmi oanehis ja guhkes buvttademiiguin

Čielgaseamos lassáneapmi guoská oanehis fikšuvdnafilmmaid lohkui. Eará formáhtat leat bisson dássedin 0-2 filbmii. Guhkesfilmmaid lohku ii čájet duohtagova go *Sameblod* ii leat mielde loguin. Rešissevra Amanda Kennell lea ruottelaš, ja vaikko váldorolla neaktá ge Norgga sápmelaš Lene-Cecilie Sparrok, ja filbmen dáhpáhuvvá Lulli-Sámis ja ISFI lea ruhtadan filmma, de filbma ii leat goitge mielde Nationálabibliotehka loguin.

Govus 6.10 Fikšuvdnafilbma: formáhtaid mielde juohkáseapmi

Sohkabeal juohkáseapmi regijjarollas, juhkkojuvvon buvttademiid mielde

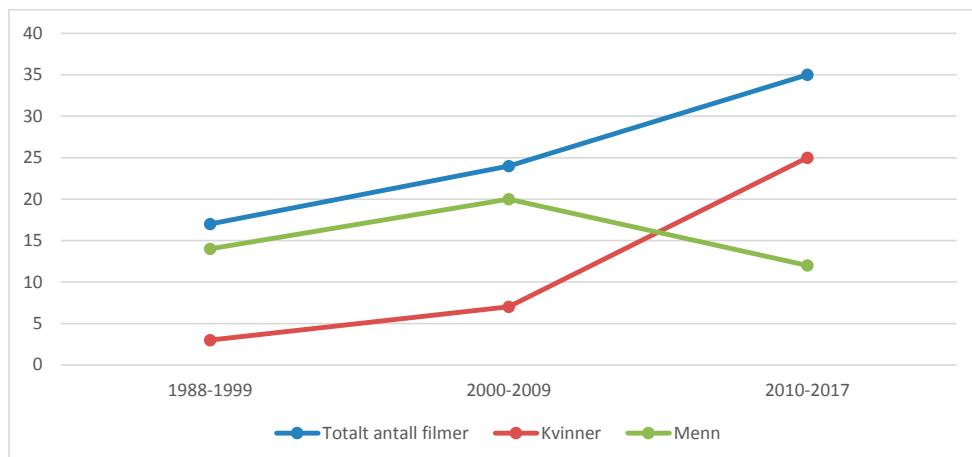
1917-1994: 100% dievdoolbmot (31).

1995-2009: 70,59% dievdoolbmot (34), 29,34% nissonolbmot (10).

2010-2017: 32,43% dievdoolbmot (12), 67,57% nissonolbmot (25).

Lea mearkkašahti rievdan ja mat oktii gullet ISFI. Makkár faktorat leat mat váikkuhit dan mearkkašahti lassáneapmái, dasa gal dárbbasa eambbo dutkama. Vejolaš čilgehusat sáhttet leat ahte eambbo nissonolbmot ohcet filbmaruđaid, eambbo nissonolbmot sáhttet čájehit prošeavtaide main lea buorre kvalitehta (dáiddalaččat dahje gávppálaččat), dahje eará.

Govus 6.11 Nissoniidjuohkáseapmi regiijas, 1988 - 2017

6.6 Ruhtadeapmi: Sámediggi ja eará gáldut

Filibma sistisdoallá buvtadeami, jorgaleami ja veršuvnna/dubbema, distribušuvnna ja gaskkusteami, ja ferte ohccot ruhtadeapmi májgga gáldus. Gáldut leat earret eará:

- Stáda, fylkkasuohkana ja suohkaniiid ásahusain
- Vuodđudusat, searvvit ja organisašuvnnat
- Priváhta ealáhusdoaimmat
- Priváhta aktevrrat
- Davviriikkalaš ja bajit mearräduseiseválddiid doarjjaortnegat

Lea váttis addit ollslaš listu vejolaš ruhtadangálduin. Dá leat goit muhtumat:

Regionála filbmafoanddat (Filmfond Nord, Filminvest3), regionála filbmaguovddážat (Gaska-Norgga filbmaguovddáš, Davvi-Norgga filbmaguovddáš (Nordnorsk filmsenter)), FilmCamp, Kulturráddi (Jietna ja govva foanda, Hukkalaš Norga/Innovašuvdna Norga), Barentsruđat, Fritt ord, filbmainstituhtas Norggas, Ruotas ja Suomas, Interregrudat, Filmpool Nord, Film i Västerbotten, Nordisk Film ja TV-foanda, Davviriikkalaš kulturráddi, Davviriikkalaš ministarráddi, Davviriikkalaš kulturoktavuohta, Sámeráddi, Sámedikkit Norggas, Ruotas ja Suomas, Olgoriikkadepartemeanttat, Eurimages EO MEDIA-prográmma, UNESCO.

6.6.1 Sámedikki juolludeamit

Sámediggi doarju filmmaid ja filbmabargguid ja lea lasihan juolludemiiid jahkásáčcat. Jorgaleapmi ja veršuvdna/dubben ja buvtadeamit mánáide ja nuoraide lea sierra namuhuvvon 2014 rájes. Ollslaš juolludemiiid filmmaide ja filbmabargguide lea váttis guorrat go dat eai leat earenoamážiid namuhuvvon bušeahttaposttain.

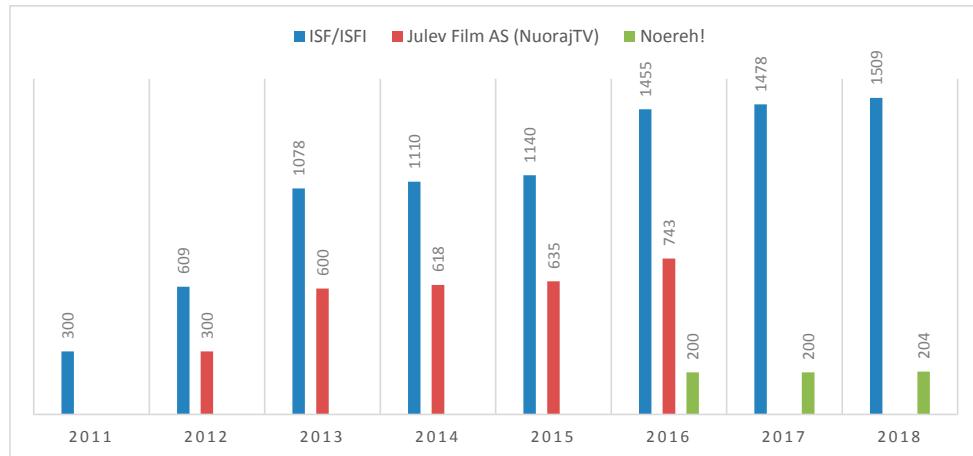
Juolludeamit leat daid majemus jagiid leamaš badjelaš 1,5 millijovnna jahkásáčcat. Filbma lea divrras media ja meroštallon golut boahttevaš dárbbuide ii leat álgít ge badjelmearálaš. Norgga almmolaš ásahusaíd obbalaš filbmajuolludemii, juolluduvvo ISFI dušše 1 proseanta.⁷⁰

⁷⁰ Holst, 2018.

Mearkkaš ahte Davvi-Norgga filbmaguovddás ii gula Sámedikki vuollái, vaikko vel merkejuvvon doarjja sámi filbmii sáhtáše addit sámi filbmafálaldahkii variašuvnna ja mángeabealatuoda.

Julev Film AS lei julevsámi buvttadanfitnodat mii viiddidii doaimma lullisámi guvlui searválaga Noreh! organisašuvnnain. Julev Film AS ángirušai filmmaide ja web-TV mánáide ja nuoraide. ISF veahkehii ovdánahttin doarjagiin.

Govus 6.12 Sámedikki juolludeamit (i 1000 kr.)

6.7 Čájehanarenat: kringkasting, rávdnjén ja festiválat

Norggas ja Davviriikkain čájehuvvojut filmmat kinos ja TV (NRK, TV2, SVT, YLE, DR), muho maiddái go oasálastet filbma- ja kulturfestiválain. Dat aitto ásahuvvon rávdnjénbálvalus sapmifilm.no veahkeha vel eambbo viiddidit sámi filmmaid.

Oažžut listu dán suoggis lea hui áddjás bargu ja góibida ahte juohke filmma ferte guorahallat sierra. Ovdamearka: Sámi filbmaprogramma *7 Sámi Stories*, maid ISFI lea buvttadan. Das lei vuosttaš čájálmasho oððajagimánu 2015 Tromssas Internašunála Filbafestiválas. Ovdal go jahki nogai, de ledje leamaš lagabui 30 Internašunála festivála, oktan Seattlein USAs ja Katmanduin Nepalas.⁷¹ Festiválat leat móvssolaš deaivvadanbáikkit go galgá filmmaid oainnusin dahkat, fierpmágagaid hukset, vásáhusaid lonohallat ja gelbbolašvuoda hukset. Mángga festivála fállet čájáhusaid, bargobájjid, plenumdigaštallamiid ja dutkangaskkusteami guoskevaš fáttáin sámi filmmaid ja filbmakultuvrraid birra.

Muhtin festiválat mat čájehit sámi filmmaid leat:

Norggas: Tromssa Internašunála Filbma Festivála, Sámi Filbma Festivála (Guovdageainnus), Arctic Moving Image and Film Festival (Háštak), Davvinjárgga filbafestivála (Honnesváhki), Bergen Internasjonale Film Festival, Kosmorama (Tråante), Minimalen kortfilmfestival

⁷¹ Jan Gunnar Furuly, "Nå er4 den samiske filmbølgen her", i: *Aftenposten*, 8.8.2015. <http://www.aftenposten.no/kultur/Na-er-den-samiske-filmbolgen-her-8119035.html>

(Tråante), Grimstad kortfilmfestival, Den norske dokumentarfilmfestivalen (Volda), Riddu Riđdu (Olmmáiváaggi, Gáivuotna), Márkomeannu (Evenášši), Raasten rastah (Plassje), Tjaktjen Tjåanghkoe (Snoasa), Álttá Sámi festivála, Julevsáme vahkko (Moski, Divttasvuotna).

Eurohpas: Skábmagovat (Suomas), Tampere Film Festival (Suomas), Göteborg International Film Festival (Ruotas), Nordisk Panorama (Ruotas), CPH:DOX (Dánmárkkus), The Big Little Film Festival (Dánmárkkus), Berlinale NATIVE (Duiskkas), International Short Film Festival (Duiskkas), Festival international de films de femmes (Fránskkas), Luxembourg City Film Festival (Luxemburgas), Venice Film Festival (Italias), Riviera International Film Festival (Italias), Zlin Film Festival (Tsjekkias), International Young Audience Film Festival Ale Kino (Polskas), Thessaloniki International Film Festival (Hellasis).

Davvi-Amerihka: imagineNATIVE Film + Media Arts Festival (Canadas), Sundance (USAs), Santa Barbara International Film Festival (USAs), Newport Beach Film Festival (USAs), Minneapolis St. Paul International Film Festival (USAs), Seattle International Film Festival (USAs), Native Reel Cinema (USAs),

Eará: Maoriland Film Festival (Ođđa Zealand), Tokyo International Film Festival (Japanas), Taipei Film Festival (Taiwanas), Duhok International Film Festival (Irakas), FIDBA Festival Internacional de Cine Documental (Argentinas), Ponte Nordica (Brasilas).

6.8 Gávnus, mearkkašupmi ja hástalusat

Ovdal go rávven maidige, de áiggun muittuhit ahte filbmamedia lea earenoamás ja móvssolaš ángirušsan suorgi mii deavdá servodatdoaimma 1) bisuhit ja ovdánahttit buot beliid sámi kultuvras, identitehtas ja servodagas nugo lea demokráhtalaš prinsihpain, 2) Davviguovllut, mii lea ráddehusa móvssoleamos strategalaš ángirušsan suorgi ja 3) máhttogaskkusteapmi ja - ovdánahttin sámi, davviguovlluid ja árktaš filmmaid birra.

Eanemus mearkkašahtti gávdnosat leat:

- Buvttadanhvivdat sámi filmmain lea lassánan
- Nissonrešsevrat lohku lea lassánan
- eambbo leat oidnysis riikkaidgaskasaš festiválain, fierpmádagain ja rávdnjnenbálvalusain

Gávdnosat čájehit ahte sámi filmmat ja filbmakultuvras lea fápmu báikkálačcat, regionálalačcat, riikaviidosačcat, transnašunalalačcat ja móilmiviidosačcat. Filmmat ja filbmakultuvra guoskkahit, giedahallet ja ovdánahttet máŋga hástalusa mat sámi kultuvras ja identitehtas leat go guoská vássánáigái, dálaáigái ja boahtteáigái. Sámi filbma lea dynamalaš ja ealli filbmakultuvra mii rievvadada, odasmáháttá ja čájeha áigeguovdilis goväid sámi kultuvras ja identitehtas.

Hástalusat

- Obbalaš fálldat sámi filbmii lea unni go guoská jerrui ja servodatdárbbuide.
- Lea hui dárbu sámegielat filmmaide mánáide ja nuoraide miehtá Sámi.
- Eahpedássedis ja unnán doaibmadoarja ISFIai hehtte guhkesáiggi ángirušsamii.
- Buvttadandoarjja sámi filmmaide ii leat seamma dásis go golut mat čatnasit guhkes filmmaide ja TV-ráidduide.
- Sámi filbma dárbaša transnašunála gelbbolašvuodaguovddáža filbmabuvttadeapmáj ja filbmabargiide, distribušuvnna, oktan registeremiin ja vurkemiin.
- Sámi filmmain ja TV buvttademiin ii leat čielga listu ja daid lea hui váttis gávdnat.

- Sámi filbma ja filbmakultuvra lea unnán dutkojuvvon suorgi. Sámi filmmain ja filbmakultuvras lea dárbu guorahallat historjjálaš ja kultuvrralaš viidodaga ja čieŋalvuoda, jus galgat ipmirdit daid stuora servodatrievdamiid mat dáhpáhuvvet.

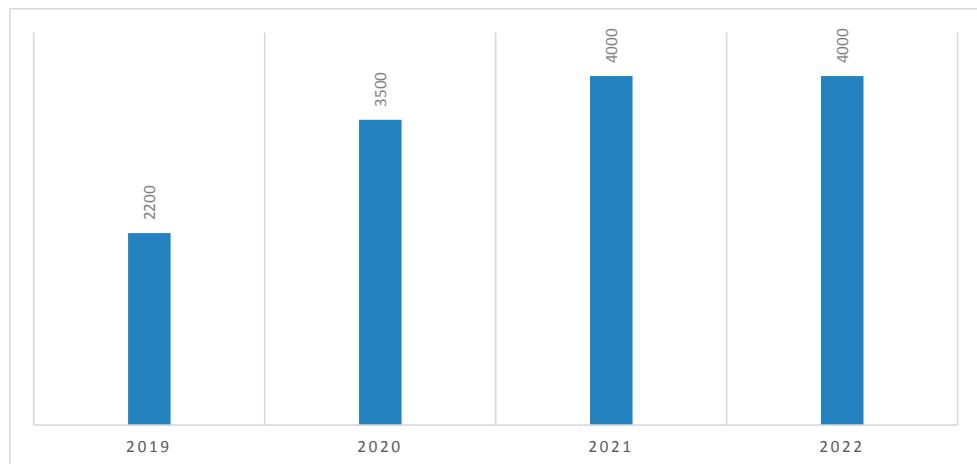
6.9 Rávven

Jus ulbmil lea ásahit nanu ja eambbo ceavzilis sámi filbmakultuvrra, mas lea rievddadeaddji fálldat ja buorre kvalitehta ja mii lea olámmuttus álbmogii ja dutkiide, de ávžžuhan čuovvoleami manjil dan rávvema.

Dat lea dan dihte vai sahttá ovdánahttit ja nannet sámi kultuvrra ja identitehta, ja vai obbalaš máhtru sámi kultuvrra birra lassána dáčča servodagas.

Govus čájeha Sámedikki meroštallon bušeahttadárbbu filmmaide ja filbmabargguide boahttevaš jagid 2019-2022. Mearkkaš ahte meroštallon bušeahhta ii govčča dan ahte filmmat leat olámmuttus, filmmaid gaskkusteami ja dutkama ektui.

Govus 6.13 Sámedikki jurddašuvvon bušeahttadárbu (1000 ruvnnuin.)

Go galgá olahit dakkár ulbmila, de berrejít čuovvovaš doaibmabijut čáðahuvvot golmma doaibmasuoggis 1) filbmakultuvras, 2) filbmafálaldagain ja 3) filmmaid olamuttosvuhta, gaskkusteapmi ja dutkan.

1) Sámi filbmakultuvra

- Viidásetfievredit gelbbolašvuodaovdánahttima ja -loktema filbmabargiin, oktan doaibmabijuiguin mánáid ja nuoraid ektui.
- Ovdánahttit, nannet ja oktiuheivehit ovttasbarggu gaskal daid iešgudet regionála, našuvnalaš ja davvirikkalaš filbmainstituhtain Sámis.

2) *Filmafálaldat*

- Lasihit ruhtajuolludemaid buvttadit sámi guhkesfilmmaid ja TV-buvttademaid.
- Eambbo buvttadit filmmaid mánáide ja nuoraide.
- Eambbo lasihit muiatalusaid main lea unnitlogučearddaid-sámi ja máŋggakultuvrralaš fáttain.

3) *Olámmuttosvuohta, gaskkusteapmi ja dutkan*

- Viidásetfievredit, viiddidit ja nannet gaskkusteami ja sámi filmmaid dahkat oainnusin tekstema, veršuvnna/dubbema, rávdnjebálvalus ja diehtojuohkki oahpahusdoaimmaid bokte.
- Viidásetfievredit ja nannet sámi filbmadoaibmabijuid kulturlágidemiin ja festiválain.
- Ásahit álkis čohkkejuvvon registreren- ja arkiverenbálvalusa olles Sápmái, mii fátmmasta NRK Sámi arkiivva. Galgá maid leat olámmuttos dutkamii.
- Eambbo dutkat sámi filmmaid vai dustet sámi, unnitlogučeardda-sámi ja máŋggakultuvrralaš servodathástalusaid humaniorafágaid analyhtalaš ja dulkojeaddji dovdomearkkaid vuodul.⁷²

Filmmas lea stuora fápmu rievdadit vuolituodaárvvuid, hukset searvevuoda ja loktet máŋggabealatuoda. Diktit gehčiid njuorrasit, čuvgejuvvot ja beroštit odda sámi filbmabáruguin.

Referánnsat

Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Samepolitikken*, St.meld. nr. 28 (2007-2008), 2008.

Braaten, Lars Thomas, m.fl. (red.), *Filmen i Norge. Norske kinofilmer gjennom 100 år*. Oslo: A, side d Notam Gyldendal 1995

Christensen, Cato, «Religion i *Veiviseren*. En analyse av samisk religiøs revitalisering.», i: *DIN* 1-2, 2010.

Christensen, Cato, «“Overtroen er stor blant viddenes folk”: om religion og koloniale relasjoner i samisk filmhistorie», i: *Tidsskrift for kulturforskning*, vol 11, nr. 2, 2012.

Christensen, Cato, *Religion som samisk identitetmarkør. Fire studier av film*. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Institutt for historie og religionsvitenskap, 2013.

Furuly, Jan Gunnar, “Nå er den samiske filmbølgen her”, i: *Aftenposten*, 08.08.2015. Sist oppdatert 09.08.2015, 6:22. <http://www.aftenposten.no/kultur/Na-er-den-samiske-filmbolgen-her-8119035.html>

⁷² St.died.nr. 25 (2016-2017) *Humaniora i Norge*.

- Gaski, Lina, «[Sami identity as a discursive formation: essentialism and ambivalence](#)», i: Henry Minde, Svein Jentoft, Harald Gaski and Georges Midré, *Indigenous peoples: self-determination, knowledge, indigeneity*. Delft: Eburn, 2008, side 219-236.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2004.
- Holst, Jan Erik, «— Vi får fremdels bare 1% av filmbevilningene», *Rushprint*, 12.032018.
- Iversen, Gunnar, *Norsk filmhistorie. Spillefilmen 1911-2011*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Kulturdepartementet, *Veiviseren. for det norske filmløftet*, St.meld. nr. 22 (2006-2007), 2007.
- Kulturdepartementet, *En framtidsrettet filmpolitikk*, Meld. St. 30 (2014-2015), 2015.
- Kultur- og kirkedepartementet, *Kulturpolitikk fram mot 2014*, St.meld. nr. 48 (2002-2003), 2003.
- Kunnskapsdepartementet, *Humaniora i Norge*, Meld. St. 25 (2016-2017), 2017.
- Kommunal- og moderniseringssdepartementet, LOV-1987-06-12-56, *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)*, 1989.
- Mecsei, Monica, «Cultural Stereotypes and Negotiations in Sámi Cinema», i: Scott MacKenzie og Anna Westerståhl Stenport (red.), *Films on Ice. Cinemas of the Arctic*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2015.
- Mecsei, Monica, Fra film om samer til samisk film. *Veiviseren, Stol på ministeren, Bázo og Kautokeino-oppgjøret*. PhD-avhandling ved Institutt for kunst- og medievitenskap, NTNU, kommende 2018.
- Nordnorsk filmsenter, Årsmelding for 2006.
- Pedersen, Paul og Asle Høgmo, *Sápmi slår tilbake. Samiske revitaliserings- og moderniseringss prosesser i siste generasjon*. Kárásjohka: ČálliidLágádus, 2012.
- Robertson, Roland, «Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity», i: Mike Featherstone, Scott Lash og Roland Robertson (red.), *Global modernities*. London: Sage Publications. 1995, Side 25-45.
- Sametingets budsjett 2011-2018.
- Sametingets budsjettbehov 2019-2022.
- Skarðhamar, Anne Kari, «Changes in Film Representations of Sami Culture and Identity», i: *Norlit: Tidsskrift i litteratur og kultur* 12, nr 1, 2008.
- Utenriksdepartementet og Kommunal- og moderniseringssdepartementet, *Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling*. Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, 2017.

7 Sámi logut

7.1 Álgaheapmi

Dán kapihtalis ovdanbuktojit muhtin guovddáš tabeallat mat govvidit muhtin dehálaš surrgiid sámi duohtadilis. Dát leat bissovaš tabeallat mat dihttojit dán almmuhusa juohke odda gáhppálagas, ja mat dainna lágiin addet ipmárdusa das movt iešguđetlágán dilálašvuodat ovdánit áiggi mielde. Dán gáhppálaga kapihtal sistisdoallá 16 tabealla ja vihtta govadaga, juhkkojuvvon čieža guvlui. Buot dát čuvgehit dehálaš fáttáid sámi servodaga siskkobealde. Nu guhkas go vejolaš lea dilli sámi guovlluin buohtastahttojuvvon eará guovlluid ektui mat leat davábealde Sáltoduoddara, ja Norggain obbalaččat. Statistikka lea geográfalaččat vuoduštuvvon, ja sámi guovllut leat dán oktavuodas definerejuvvon Sámedikki ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguovlun (SED).

Álbtmot lea vuosttaš fáddán, mas lea deattuhuvvon vuosihit movt álbmothivvodat ovdána ja makkár dilálašvuodat váikkuhit álbtomtovdáneapmái (riegádeamit/jápmimat /sisafárremat /eretfárremat). Čoahkkádus agi ja sohkabeali vuodul čájehuvvo ja dilli čuvgehuvvo iešguđet geográfalaš dásis, SED-guovllus, suohkaniin ja riikkas ollislaččat.

Nubbi fáddá lea oaħppu. Statistikka addá loguid oahppodásis, mas SED-guovlu buohtastahttojuvvvo eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara ja Norggain. Dás vuosihuvvo maiddái tabealla mii addá dieđuid ohppiid heitimiiin joatkkaskuvllas. Sámegiela atnu skuvvlain ja mánaidgárddiin lea goalmmát fáddá. Dás leat golbma tabealla mat buktet dieđuid das movt sámegiela geavaheapmi ovdána mánaidgárddiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvvlain.

Dienas ja barggolašvuhta dahket njealját ja viđat fáttáid, ja leat čuvgehuvvon guovtti tabeallain, olbmuid gaskamearalaš dietnasis ja vearus, ja barggolašvuhta sohkabeali ja ealáhusa hárrai. Guđat fáddá lea ealáhusovdáneapmi. Dás leat guokte ealáhustabealla, main okta vuosiha fitnodagaid ealáhusváldosuorggi vuodul ja nubbi guovdilastá boazoealáhusa erenoamážit.

Čihčet ja manjemuš fáddá lea Sámediggeválga. Guokte válgatabealla vuosihuvvojít, maid vuodđun lea manjemuš sámediggeválga (2017) ja mas oaidná dohkkehuvvon jienastemiid bellodaga/válgalistu hárrai ja Sámedikki sisaválljejuvvon ovddasteddjiid.

7.2 Muhtin kommentárat tabeallaide

SED-guovllus orro 55 303 olbmo ođđajagimánu 1.b. jagis 2018, lohku mii jagis lei njiedjan 241 olbmuin. Olmmošlohku njiejai jámmadit jagi 1990 rájes, gitta dassážiigo jagis 2010 stáđásnuvai ja dan rájes lea vuosihan duššo unna jahkásaš rievddademiid jagi 2017 rádjái. Manjemuš jagi njiedjan lea jagiid 1990-2010 dásis, muhto lea beare árrat dadjet mearkkašago

dát oðða trendamolsašumi, vai leago dušo veaháš stuorebuš sahtedohko rievddadeapmi. Go Norggain buohtastahttá, de oaidná ahte álbmot Norggas lea lassánan birrasiid 437 000 olbmuin lagi 2010 rájes, muhto maiddái ahte lea čielga sodju dan guvlui ahte álbmotlassáneapmi váidu.

SED-guovllus lea leamašan jotkkolaš riegádanvuollebáza jahkeduhátmolsašumi rájes ja lei jagis 2017 stuoribut go goassege ovdal. Mañimus jagiid lea dát buhtaduvvon netto sisafárremiin, muhto jagis 2017 lei dat vuolimus dásistis 2010 rájes. Riegádanvuollebáhcaga lassáneapmi ja netto sisafárrema njiedjan leat sullii ovta maðe váikkuhan geahpiduvvon olmmošlohkui. Eanet ahte eanet vuorraseappot álbmot, mas lea geahppánan lohku nissonolbmuin geat leat mánnáoazjunagis, muitala ahte riegádanvuollebáza ii dáidde unnut lagamus áiggis. Dat mearkkaša ahte jus olmmošlohu galgá bissut stádisin, de ferte netto sisafárren lassánit.

Positiiva sisafárrema dakhá aivvefal sisafárren olgoriikkas. Dan bottugo SED-guovlu vásihii ahte birrasiid 350 olbmo fárrejedje eará suohkaniidda Norggas, de dagai netto sisafárren olgoriikkas jagis 2016 badjel 430 olbmo.

Eanet dievddut go nissonat orrot SED-guovllus. 52,3 proseanta leat dievdoolbmot ja 47,7 proseanta leat nissonolbmot, ja erohusa dahket 2500 olbmo. Dievddut dahket maiddái duššo unna eanetlogoža Norggas obbalaččat, muhto erohus lea goitge mealgat unnibut.

Ahkečoahkkádus SED-guovllus lea nuppástuvvan lagi 1990 rájes. 30 proseanta ássiin ledje 60 lagi ja boarráseappot odðajagimánu 1.b. 2018:s, dan bottugo go dát oassemearri lei birrasiid 20 proseanta jagis 1990. Seamma lágje lea oassemearri olbmuin vuollel 30 lagi njiedjan 43 proseanttas jagis 1990 gitta 32 prosentii jagis 2018. Ahkečoahkkádus lea rievdan maiddái mudui Norggas, muhto rievdamiid mahtodat lea áibbas čielgasit stuorábut SED-guovllus.

Fárremat nannejit hukset dadistaga eanet bonju ahkečoahkkádusa. Jagis 2017 lei gal positiiva sisafárren nieiddažiin gaskal 6-15 lagi, sihke sis- ja olgoriikkas, muhto muðui lea ollislaš govva ahte lea netto sisriikkalaš eretfárren sihke dievduin ja nissonolbmuin gaskal 16-44 lagi. Boarráseamos ahkejoavkkus lea positiiva nettofárren, unna spiekastagažiin gullevaš nissoniidda geat leat badjel 70 lagi.

Álbmotovdáneami dáfus leat stuora regiovnnalaš erohusat SED-guovllu siskkobeadle. Olmmošlohu lea buoremusat bisson stádisin Ráissa suohkanis ja Omasvuonas Romssas ja Kárášjogas Finnmarkkus. Dain suohkaniin lea leamašan unna lassáneamáš olmmošlogus lagi 1990 rájes. Eanemus lassáneapmi lei Ráissas, gos olmmošlohu lassáni 5,3 proseanttain lagi 1990 rájes. Eará suohkaniin lea leamaš hirbmat njiedjan. Láhppi ja Ráhkkerávju Finnmarkkus, Návuotna, Gáivuotna, Rivttát ja Ivgu Romssas ja Divttasvuotna Nordlánnddas leat buohkat vásihan olmmošlogenjiedjama mii lei unnimusat 20 proseanta áigodagas gaskal 1990-2018. Muhtin suohkanat leat nagodan jorgalit soju majemus jagiid. Gáŋgavíkkas lea ovdamearkka dihte olmmošlohu lassánan 1,4 proseanttain duššo mañimus jagis ja lea dál beassan eret dan unnán oiddolaš «-20 proseanta- listtus», suohkaniin main lea garraseamos olmmošlohkongjiedjan. Loabáhis Romssas lea olmmošlohu lassánan 5,3 proseanttain lagi 2005 rájes.

Joatkkaskuvllain heitet unnáneappot oahppit go buohtastahttá manjimus jagiiguin. Heitin lea aŋkke eanet SED-guovllus go muđui riikkas. Joavkkus, mii 2012:s álggi joatkkaskuvlla vuosttaš ceahkkái, lei 39,5 proseanta geat eai lean joksan lohkan- dahje ámmátgelbbolašvuoda vihtta lagi manjil. Vástideaddji lohku eará guovlluide davvelis Sáltoduoddara lei 32,2 proseanta ja 25,6 proseanta olles Norgga dáfus.

870 oahppis lei davvisámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas jagis 2017. Dat lea sullii seamma mađe go manjemus jagiid 2012 rájes. Jagi 2016 rájes lea lohku goitge njiedjan birrasiid 100 ohppiin. Seamma ládjé lea lohku ohppiin, geain lei davvisámegiella nubbingiellan, njiedjan 1500 oahppis jagis 2006 gitta 1179 oahppái 2017:s, muhto lea buorre fuomášit ahte dás lei lassáneapmi, 144 oahppi, go buohtastahttá lagiin ovdal.

Eanaš olbmot SED-guovllus barget dearvvašvuoda- ja sosiálabalvalusa, gálvogávppašeami ja hotealla- ja restoráŋŋadoaimma ealáhusain. Oassemearri bargiin geat leat vuodđoealáhusain lea badjelis SED-guovllus go eará guovlluin.

Tabealla 7.1 Álbmotloku oddajagimánu 1. beaivvi, riegádan, jápmán, ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuoit

	Álbmotloku oddajagimánu 1. beaivvi			Eallinaga-riegádan ***	Jápmán	Riegádanba djeibaza	Sisafárrerem ***	Eretfárrerem at***	Netto sisafárrer e n	Álbmo- tlassáneapmit ***	
	Oktiib- buot	Dievd- olbmot	Nisson- olbmot							Oktiib uot	Prose nta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	469	609	-140	2 558	2 414	144	12	0
2016	55 586	28 963	26 623	448	597	-149	2 779	2 594	185	-42	-0,1
2017	55 544	29 021	26 523	407	632	-225	2 455	2 374	81	-241	-0,4
2018	55 303	28 923	26 380	...	...	...	...	...	...	...	...

* Sámedikki eláhusdoaimmaid doarjaortnegiido doaibmaguovlu. Mearriduvvon SED-guovlu, mii lei 1/1-2012, lea biddjon vuoddu.

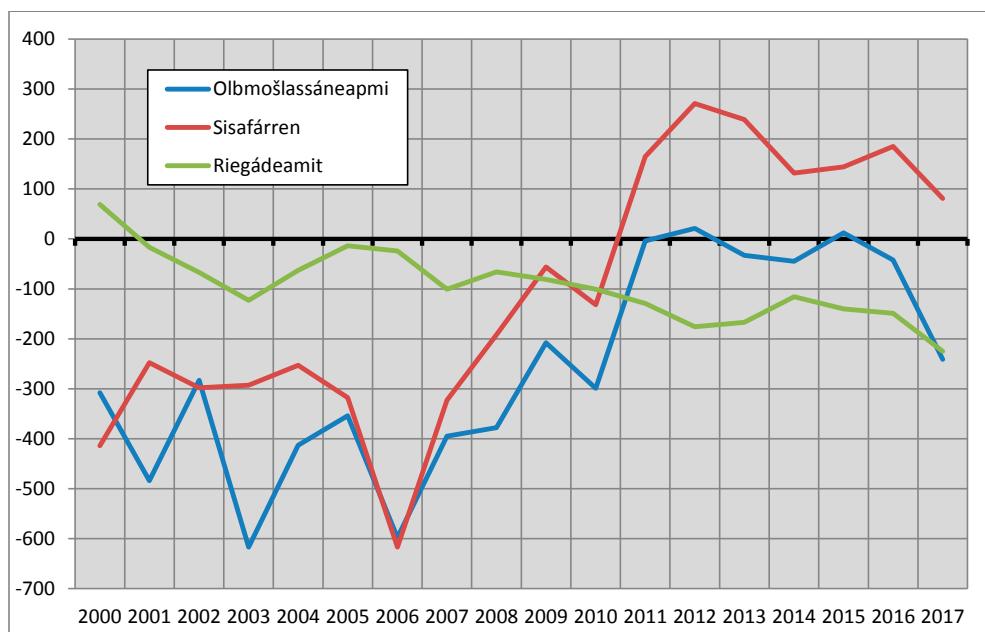
** Eallinaga riegádan rekenastojit oigit, main lea leamaš heagga go riegádedje.

*** Guoská sisá-/eretfárreremiida Norgga bátkiini ja olgorrikas.

****Álbmotlassáneapmi rekenasto erohus mii lea gaskal oddajagimánu 1. beaivvi ja jagis rájes gitta oddajagimánu 1.beavái jagi manjjil. Registrerendábiid dihte ja spiekastemien fárendieduid kvalitehta dihte vuoddobirrasin muhtin suohkaniin, de cajehit riegádan-jápmán-sisafárren-eretfáren logut cajehit eará loguid. Suohkaniid dásis leat diet erohusat smávvát, muhто sáhttet leat mearkkaahhti muhtin suohkaniin, nugo SED-guovlluid statistikas.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 7.1 Olmmošlohu ovdáneami SED-guovlluid *, 2000 - 2017

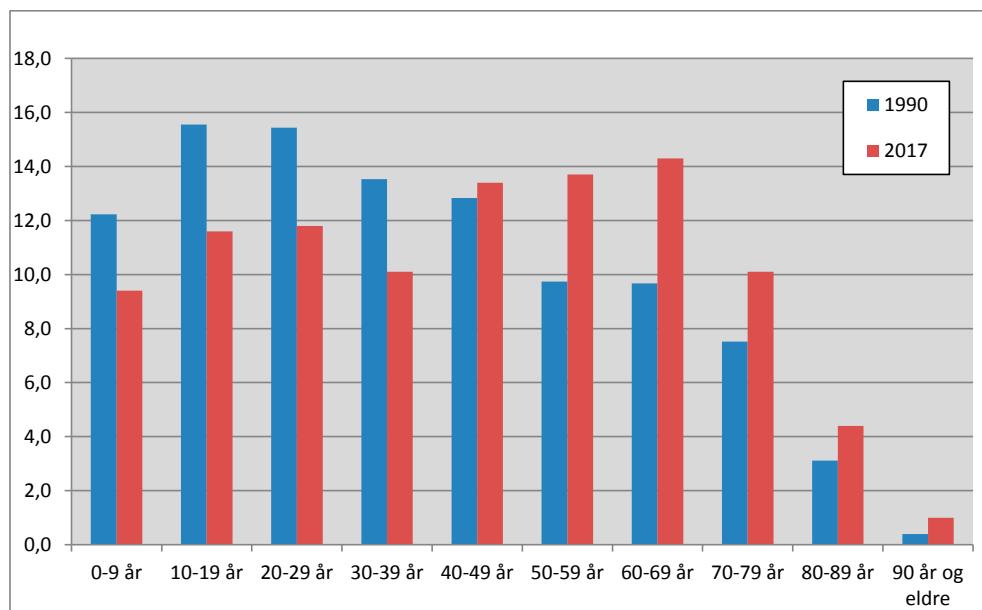
* Sámedikki eláhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddu dás

Tabealla 7.2 Álbmotloku SED-guovllus*, sohkabeali ja agi mielde oddajagimánu 1. beaivvi

Jahkásäčat	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2018 pro-seantan
Oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 574	55 586	55 544	55 303	100,0
0-9	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 372	5 318	5 239	5 104	9,2
10-19	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	6 693	6 529	6 466	6 378	11,5
20-29	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 500	6 562	6 577	6 542	11,8
30-39	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 526	5 573	5 613	5 626	10,2
40-49	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 746	7 580	7 439	7 207	13,0
50-59	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 669	7 722	7 636	7 704	13,9
60-69	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	8 027	8 030	7 947	7 785	14,1
70-79	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	5 143	5 330	5 632	5 919	10,7
80-89	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 385	2 412	2 467	2 537	4,6
90 ja eanet	256	289	335	388	428	513	530	528	501	0,9
0-5	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 035	3 015	2 977	2 869	5,2
6-15	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 076	5 974	5 852	5 801	10,5
16-66	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	35 992	35 822	35 637	35 257	63,8
67 ja eanet	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	10 471	10 775	11 078	11 376	20,6
Albmátt	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 891	28 963	29 021	28 923	100,0
0-9	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 670	2 656	2 620	2 567	8,9
10-19	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 473	3 384	3 403	3 325	11,5
20-29	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 504	3 578	3 593	3 625	12,5
30-39	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 977	3 010	3 030	3 002	10,4
40-49	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 095	4 014	3 936	3 817	13,2
50-59	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 103	4 156	4 101	4 146	14,3
60-69	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 282	4 264	4 231	4 132	14,3
70-79	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 625	2 727	2 894	3 051	10,5
80-89	822	820	828	838	932	1 006	1 012	1 045	1 102	3,8
90 ja eanet	91	110	84	104	111	156	162	168	156	0,5
0-5	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 488	1 482	1 486	1 458	5,0
6-15	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 088	3 042	2 988	2 932	10,1
16-66	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 258	19 218	19 148	18 950	65,5
67 ja eanet	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	5 057	5 221	5 399	5 583	19,3
Nissonat	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 683	26 623	26 523	26 380	100,0
0-9	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 702	2 662	2 619	2 537	9,6
10-19	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 220	3 145	3 063	3 053	11,6
20-29	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 996	2 984	2 984	2 917	11,1
30-39	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 549	2 563	2 583	2 624	9,9
40-49	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 651	3 566	3 503	3 390	12,9
50-59	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 566	3 566	3 535	3 558	13,5
60-69	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 745	3 766	3 716	3 653	13,8
70-79	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 518	2 603	2 738	2 868	10,9
80-89	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 379	1 400	1 422	1 435	5,4
90 ja eanet	165	179	251	284	317	357	368	360	345	1,3
0-5	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 547	1 533	1 491	1 411	5,3
6-15	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	2 988	2 932	2 864	2 869	10,9
16-66	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 734	16 604	16 489	16 307	61,8
67 ja eanet	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 414	5 554	5 679	5 793	22,0

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodun dás.
Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikakalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 7.2 Álbumotloku SED-guovllus*, sohkabeali ja agi mielde oddajagimánu 1. beaivvi

* Sámedikki caláhusdoaimmaid doarjajaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

Tabealla 7.3 Álbmotlokuodđajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohahkii leat meroštallon SED-guovlun*

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2017	2018
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 574	55 544	55 303
2030 Máttá-Várjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 505	1477	1 421
2030 Máttá-Várjat, eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 716	8 722	8 750
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	934	951	944
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 909	2 911	2 922
2023 Gångavíika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 116	1 137	1 153
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	325	319	332
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 018	1 011	1 017
2021 Kárášjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 708	2 696	2 701
2020 Porsáŋgu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 925	3 971	3 964
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	585	601	569
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 693	2 690	2 670
2018 Muosat, SED	399	334	248	194	170	177	161	164
2018 Muosat, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 064	1 043	1 067
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 049	1 027	1 027
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	989	968	941
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	906	877	858
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 992	19 569	19 777
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 914	2 938	2 946
1943 Návuotna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 226	1233	1 224
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 882	4 919	4 944
1941 Skiervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 895	2 912	2 925
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 182	2 132	
1939 Pmásvuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 898	1 890	1 856
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	2 922	2 876	2 877
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 289	2 273	2 263
1933 Báhccavuotna	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 720	5 685	5 653
1925 Orješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	607	604	607
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 844	2 892	2 887
1923 Siellat	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 219	2 220	2 226
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 008	1 076	1 061
1919 Rivttát	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 137	1 121	1 117
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 988	3 048	2 994
1902 Tromsá, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	796	771	757
1902 Tromsá, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	71 885	73 770	74 881
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	249	251	248
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 136	1 151	1 139
1850 Dívtasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 996	1 960	1 953
1849 Hápmir, SED	317	296	277	230	219	229	253	244
1849 Hápmir, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 582	1 557	1 557
1805 Áhkánjárga, SED	454	423	334	324	315	289	286	280
1805 Áhkánjárga, eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 564	18 470	18 358

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmmahat.

**Tabealla 7.4 Álbmotlohu oððajagimánu 1. beavvi 2018 ja rievdamat 2017,
Norggas davábealde Sáltoduoddara**

	Olbmoš lohkku 1.1.2016	Ellin riegá- dan*	Jápmán	Riegádan lassá- neapmi	Sisafárren**		Olggosfárren		Netto sisa- fáren	Olbmoš lassáneapmi***		Olbmoš lohkku 1.1.2017
					Okti- ibuot	Dás olgo- rikkas	Okti- ibuot	Dás olgo- rikkas		Okti- ibuot	Dás olgo- rikkas	
Norga davábealde sálta oktiibuot	406 043	3 965	3 479	486	21 235	5 078	20 385	2 026	850	1 344	0,3	407 387
SED guovlut**** oktiibuot	55 544	407	632	-225	2 883	644	2 802	214	81	-241	-0,4	55 303
Eará guovlut***** oktiibuot	350 499	3 558	2 847	711	18 352	4 434	17 583	1 812	769	1 585	0,5	352 084
Nuorta Finnmárku	25 133	217	243	-26	1 435	464	1 540	185	-105	-127	-0,5	25 006
SED	3 884	28	51	-23	244	69	202	45	42	-34	-0,9	3 850
Eará guovlut	21 249	189	192	-3	1 191	395	1 338	140	-147	-93	-0,4	21 156
Sis Finnmárku	12 516	113	124	-11	614	97	588	35	26	17	0,1	12 533
SED	12 516	113	124	-11	614	97	588	35	26	17	0,1	12 533
Oarji Finnmárku	38 500	421	324	97	1 959	466	1 922	237	37	128	0,3	38 628
SED	3 634	15	53	-38	224	50	223	24	1	-75	-2,1	3 559
Eará guovlut	34 866	406	271	135	1 735	416	1 699	213	36	203	0,6	35 069
Davvi-Tromsá	18 235	146	204	-58	924	215	879	48	45	-14	-0,1	18 221
SED	18 235	146	204	-58	924	215	879	48	45	-14	-0,1	18 221
Gaska/máhta Tromsá	147 397	1 487	1 082	405	8 268	1 910	7 785	827	483	881	0,6	148 278
SED	14 525	90	171	-81	744	190	785	51	-41	-110	-0,8	14 415
Eará guovlut	132 872	1 397	911	486	7 524	1 720	7 000	776	524	991	0,7	133 863
Davvi Nordlánda	164 262	1 581	1 502	79	8 035	1 926	7 671	694	364	459	0,3	164 721
SED	2 750	15	29	-14	133	23	125	11	8	-25	-0,9	2 725
Eará guovlut	161 512	1 566	1 473	93	7 902	1 903	7 546	683	356	484	0,3	161 996

* Eallinaga riegádan rehkenasto ohki, mii eallá go riegáda.

** Guoská ert-/ja sisafárremi Norggas/Norggi ja olgorrikkia ja mudui eará guovlluide

*** Álbmotlassáneapmi rehkenasto dat gaska mii šaddá oddajagimánu 1. beavvi rájes gitta oddajagimánu 1. beavái jagi manjelis.

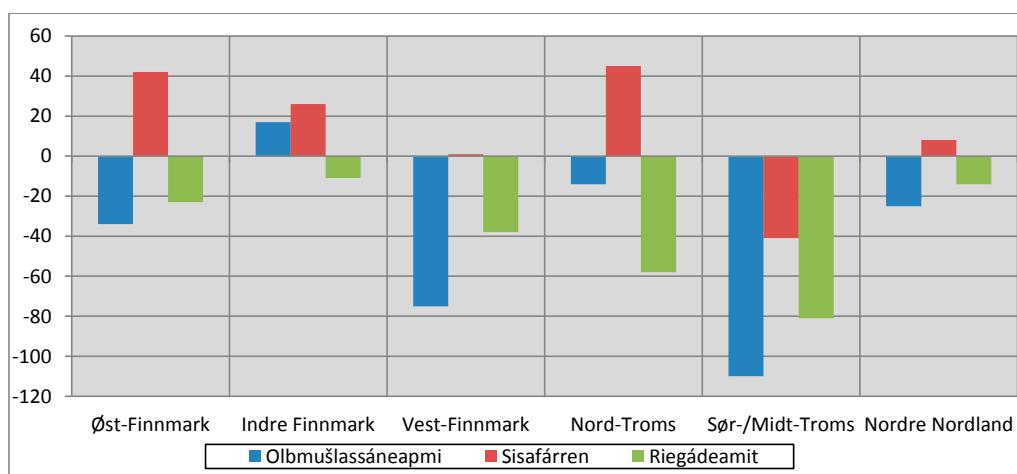
Registrerendábit ja go leat erohusat fárendáhta kvaliteatahs vuodobirrin, de čajehit muhtin suohkaníi eará loguid ássiin geat leat riegádan - jápmán + sisafárren - cretfáren. Suohkaníi dásis ii leat daín loguin nu stuora erohus.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaoortnegat. SED-guovlu 1.1.2012 lea vuodduun.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki doaibmaguovlluid doarjaoortnegiidda.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 7.3 Olmmošlohu ovdáneami SED - guovllus*, 2017

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaoortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodduun dás.

Tabealla 7.5 Sisafárren ja eretfárren SED-guvlui/guovllus*, sohkabeali ja agi mielde 2017

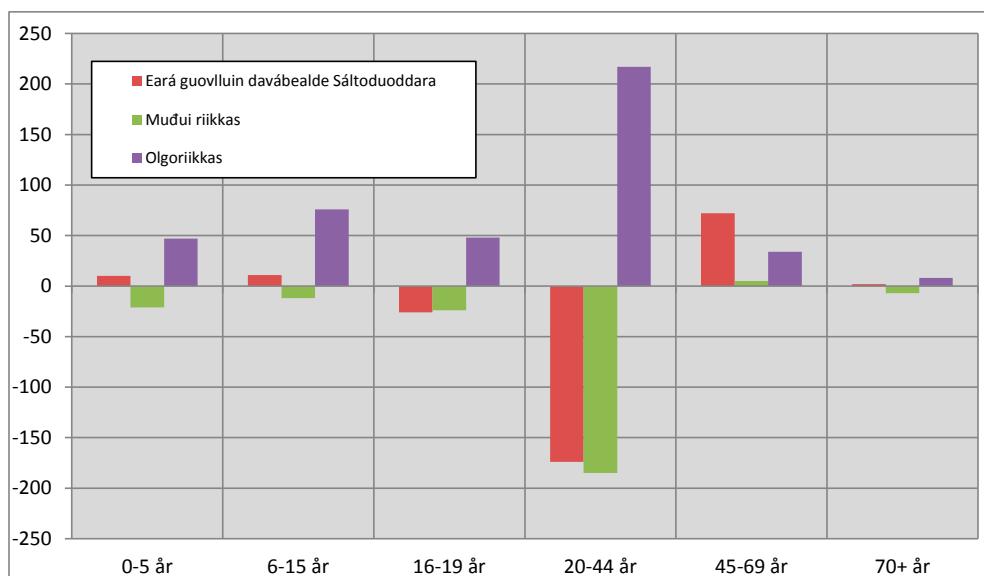
	Norggas oktiibuot 2016			Eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara**			Muđui riikkas			Olgoriikkas		
	Oktii-buot	Dievd-dut	Nissos-nat	Oktii-buot	Diev-d-dut	Nissos-nat	Oktii-buot	Died-dut	Nissos-nat	Oktii-buot	Died-dut	Nissos-nat
Sisafárren oktiibuot	1 811	971	840	1 197	629	568	614	342	272	644	352	292
0-5 jagi	158	89	69	117	63	54	41	26	15	64	30	34
6-15 jagi	183	94	89	119	62	57	64	32	32	90	55	35
16-19 jagi	123	66	57	81	42	39	42	24	18	62	42	20
20-44 jagi	892	481	411	572	310	262	320	171	149	335	184	151
45-69 jagi	397	208	189	266	130	136	131	78	53	84	35	49
70+ jagi	58	33	25	42	22	20	16	11	5	9	6	3
Eretfárren oktiibuot	2 160	1 131	1 029	1 302	682	620	858	449	409	214	123	91
0-5 jagi	169	78	91	107	47	60	62	31	31	17	8	9
6-15 jagi	184	108	76	108	69	39	76	39	37	14	10	4
16-19 jagi	173	90	83	107	56	51	66	34	32	14	9	5
20-44 jagi	1 251	685	566	746	412	334	505	273	232	118	67	51
45-69 jagi	320	141	179	194	81	113	126	60	66	50	28	22
70+ jagi	63	29	34	40	17	23	23	12	11	1	1	0
Netto sisafárren oktiibuot	-349	-160	-189	-105	-53	-52	-244	-107	-137	430	229	201
0-5 jagi	-11	11	-22	10	16	-6	-21	-5	-16	47	22	25
6-15 jagi	-1	-14	13	11	-7	18	-12	-7	-5	76	45	31
16-19 jagi	-50	-24	-26	-26	-14	-12	-24	-10	-14	48	33	15
20-44 jagi	-359	-204	-155	-174	-102	-72	-185	-102	-83	217	117	100
45-69 jagi	77	67	10	72	49	23	5	18	-13	34	7	27
70+ jagi	-5	4	-9	2	5	-3	-7	-1	-6	8	5	3

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaoartnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodduun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaoartnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmatah

Govvus 7.4 Netto sisafárren SED-guvlui/guovllus*, 2016

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaoartnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmatah

Tabealla 7.6 Persovnnat 16 jagi ja eambbo, manjil eanemus oahpu maid leat čadahan. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohahkii meroštallon SED-guovlun*, golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

	Oktii-buot	Vuoddo-skuvlla dássi	Joatkka-skuvlla dássi**	Universitehta ja allaskuvlla dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvlla dássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	38,0	39,9	17,6	3,7
Eará guovllut***** oktiibuot	100,0	29,8	39,9	22,1	7,7
2030 Mátta-Várjat, SED	100,0	37,5	42,0	15,3	4,9
2030 Mátta-Várjat, eará guovllut	100,0	29,1	40,8	22,8	6,6
2027 Unjárga	100,0	34,2	41,2	18,5	5,0
2025 Deatnu	100,0	38,0	37,6	18,5	5,0
2023 Gángavíika	100,0	41,5	35,5	16,7	5,4
2022 Davvesiida, SED	100,0	36,2	48,4	12,5	2,2
2022 Davvesiida, eará guovllut	100,0	44,0	34,1	17,0	3,9
2021 Kárásjohka	100,0	35,4	33,4	25,3	5,2
2020 Porsángu	100,0	32,6	42,8	19,8	4,0
2019 Davvinjárga, SED	100,0	51,5	33,4	11,2	2,9
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100,0	36,6	39,8	18,0	4,7
2018 Muosát, SED	100,0	53,0	34,4	8,6	4,0
2018 Muosát, eará guovllut	100,0	39,2	41,0	14,2	4,5
2017 Fálesnuorri	100,0	40,5	38,9	16,2	3,0
2014 Láhppi	100,0	46,7	32,8	16,4	3,2
2012 Áltá, SED	100,0	39,9	40,6	16,5	2,5
2012 Áltá, eará guovllut	100,0	31,3	37,3	24,7	6,1
2011 Guovdageaidnu	100,0	39,3	30,4	22,7	5,9
1943 Návuotna	100,0	39,1	41,4	16,3	2,7
1942 Ráisa	100,0	34,7	41,2	19,3	3,9
1941 Skiervá	100,0	40,0	40,2	16,0	3,0
1940 Gáivuotna	100,0	42,8	37,2	15,8	3,6
1939 Omásvuotna	100,0	37,5	41,0	18,2	2,8
1938 Ivgu	100,0	40,9	39,5	15,9	3,0
1936 Gálsa	100,0	46,2	36,7	13,2	3,5
1933 Báhccavuotna	100,0	39,4	43,4	14,0	2,7
1925 Orješ-Ráisa, SED	100,0	35,5	43,4	18,4	2,5
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	100,0	29,9	45,4	20,6	3,9
1923 Siellat	100,0	30,6	44,1	19,8	4,9
1920 Loabát	100,0	36,4	41,9	17,5	3,5
1919 Rivttát	100,0	36,7	40,7	17,6	3,8
1913 Skánit	100,0	32,4	43,3	20,1	3,7
1902 Tromsá, SED	100,0	47,8	38,6	11,7	1,2
1902 Tromsá, eará guovllut	100,0	23,9	35,1	25,7	15,0
1853 Evenássi, SED	100,0	33,0	50,0	13,8	3,2
1853 Evenášši, eará guovllut	100,0	31,9	47,7	16,6	3,2
1850 Divttasvuotna	100,0	37,7	42,1	16,3	2,9
1849 Hápmir, SED	100,0	36,0	44,1	15,6	3,3
1849 Hápmir, eará guovllut	100,0	30,9	41,2	21,2	5,8
1805 Ákanjárga, SED	100,0	31,5	49,8	11,7	5,4
1805 Ákanjárga, eará guovllut	100,0	25,8	44,4	22,5	6,7

* Sámedikki ealháhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Oktan "joatkuskuvlla lasihusa" dás, mii lasiha joatkuskuvlla dás, muhto ii lohkko alit oahppun.

*** Sistisoallá alit oahpu gitta njealji jahkái. **** Sistisoallá alit oahpu eambbo go njealje jagi, ja dutkanoahpu.

***** Guovlu davábealde Sáltouduodda mii ii gula Sámedikki doaibmaguovluid doarjaortnegiid siskoballai

Gáldu: Ohappostatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 7.7 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlii vuosttáš ceahkkái čakčat 2010, makkár stáhtusdási olahedje maŋjil vihtta lagi joatkkaskuvlaoahpu, studeantsuorgi ja sohkabealli. Proseanta

Oahpahusprógrámma ceahkki 1 ja sohkabealli	joatkkaskuvlla	Oahppit oktiibuot	Olahan lohkan- dahje fidnogelbolašvuoda**	II olahan lohkan- dahje fidnogelbolašvuoda		
			Čadahan dábálaš áiggis	Čadahan guhkit áiggis go dábálačcat	Ain joatkkas kuvlaoh pus 2015	Čadahan JKII dahje váldán fágageahč čaleami, ii ceavzán
SED-guovlu*** oktiibuot	790	42,8	15,7	10,1	8,4	23,0
Lohkanráhkkanahtin oahpahusprógrámma	316	64,2	13,9	4,1	10,8	7,0
Dievdoolbmot	130	64,6	12,3	3,1	13,8	6,2
Nissonolbmot	186	64,0	15,1	4,8	8,6	7,5
Oahppospesialiseren	271	63,8	13,3	4,8	10,7	7,4
Valáštallanfága	32	59,4	21,9	.	15,6	3,1
Musikhka, dánsa ja drámá	13	84,6	7,7	.	.	7,7
Fidnofágalaš oahpposuorggit	474	28,5	16,9	14,1	6,8	33,8
Dievdoolbmot	289	26,3	19,0	15,9	5,5	33,2
Nissonolbmot	185	31,9	13,5	11,4	8,6	34,6
Huksen- ja rähkadusteknihka	44	29,5	20,5	22,7	9,1	18,2
Hábmen- ja giehtaduodji	37	21,6	10,8	5,4	24,3	37,8
Elektronfága	75	16,0	28,0	24,0	6,7	25,3
Dearvašvuoda- ja sosiálaohappu	92	32,6	14,1	9,8	2,2	41,3
Media- ja kommunikašuvdna	39	43,6	12,8	7,7	7,7	28,2
Luonddudoallosuorgi	22	40,9	9,1	9,1	4,5	36,4
Restauvrnta- ja biebmooahappu	31	22,6	9,7	16,1	6,5	45,2
Bálvalus ja johtalus	18	38,9	16,7	11,1	11,1	22,2
Teknihka ja industrija buvtadeapmi	116	27,6	17,2	13,8	3,4	37,9

* Oahppit molssaevitolaš oahpus leat maid mieldé dás

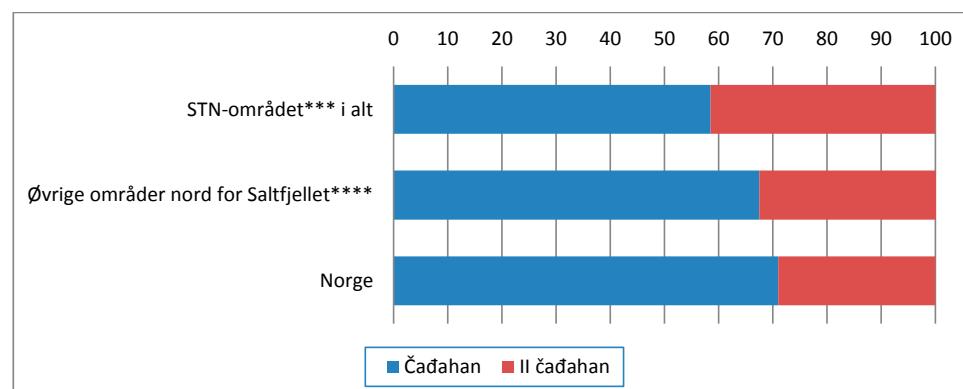
** Čadahan oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot lagi joatkkaskuvllas, mainna oazu duodaštusa dahj fága-/svennereivve

*** Sámediggi-ealahusoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuoddun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki caláhusdoaimmaid doarjaortnegiidi siskkobalde.

Gáldu: Oahpahusstatistikka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 7.5 Oahppilit* geat lea álgán juktaskuvlii, álgú dássái čakčat 2010, ja mii lea bohtus vitta lagi maŋjil, orrunbáikektui. Proseantat

Tabealla 7.8 Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat ja mánáidloku geat vuostáiválde fálaldaga 2005-2017

Jahki	2005	2007	2009	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Sámegielfálaldat mánáidgárddit oktiibuot	64	56	71	61	52	58	60	58	55
Mánáidloku:	925	956	883	823	822	815	783	798	825
Sámi mánáidgárddit ja sámegiel-ossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	40	37	33	30	31	31	32	31
Mánáidloku:	882	925	789	728	669	688	668	691	716
Dárogielat mánáidgárddit main lea eará sámegielfálaldat	18	16	34	28	22	27	29	26	24
Mánáidloku	43	31	94	95	153	127	115	107	109

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 7.9 Galle oahppi geain sámeigiella lea 1. dahje 2. giellan.
Vuoddoskuvla golggotmánu 1. beaivvi. Miehtá riikka. 2006-2016**

	2006*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Oahppi oktiibuot ***	619 038	614 020	614 413	614 894	615 327	618 996	623 755	629 275
Oahppit geain sámeigiella lea oahpahusgiella** oktiibuot	991	893	855	873	822	812	833	814
Oahppit geain davvisámeigiella lea 1.giellan	971	928	895	879	877	878	833	875
Oahppit geain davvisámeigiella lea 2.giellan*	1 508	1 145	1 092	1 054	1 070	1 065	1 102	1 045
Oahppit geain julevsámeigiella lea 1. giellan	31	29	25	30	19	22	28	26
Oahppit geain julevsámeigiella lea 2.giellan*	46	68	47	68	74	77	85	78
Oahppit geain lullisámeigiella lea 1.giellan	18	18	20	21	20	15	21	26
Oahppit geain lullisámeigiella lea 2.giellan*	98	72	74	74	66	59	95	74

* Sámeigiella nubbingiellan sistisdoallá ohppiid, geat čádahit dássi 1-4 ja dássi 1-7 sámi oahppoplána vuodul.

** Oahppit, geain sámeigiella lea oahpahusgiella, ožzot buot oahpahusa sámeiglii. Dat guoská ohppiid geat leat sámi hálldašanguovllu siskkobealde

*** 2011/2012 skuvlajagi rájes leat earenoamášskuvllat ja dábalašskuvllat časkon oktii vuoddoskuvlastatistikas.

Gáldu: Oahpahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 7.10 Ohppiidlohku geain sámeigiella lea joatkkaskuvlla
fágasuorggis, juhkojuvvon fylkkaid mielde gos lea eambbo
go vihtta oahppi. 2009-2016**

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2013/2014			Skuvlajahki 2014/2015			Skuvlajahki 2015/16			Skuvlajahki 2016/17		
	1.giel lan	2.giel lan	Oktii buot	1.giel lan	2.giel lan	Oktii buot	1.giel lan	2.giel lan	Oktii buot	1.giel lan	2.giel lan	Oktii buot	1.giel lan	2.giel lan	Oktii buot
Miehtá riikka	215	154	369	243	209	452	203	243	446	213	247	460	204	267	471
Finn- márku	180	103	283	199	157	356	177	177	354	189	187	376	182	197	379
Tro- msa	10	30	40	18	24	42	18	30	48	16	34	50	18	37	55
Nor- lánda	21	7	28	21	16	37	4	20	24		12	12	1	16	17
Davvi- Trønde lága		8	8		5	5	3	8	11	5	3	8	3	4	7
Mudui	4**	6	10	5	7	12	1	8	9	3**	11	14		13	13

*Mudui riikii gullet maid Nordlánđa ja Davvi-Trøndelágá

**Mudui riikii gullá maid Davvi-Trøndelágá

***Mudui riikii gullá maid Nordlánđa

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

**Tabealla 7.11 Gaskamearalaš dienas ja vearru17 jahkásáš ja boarrásiid ássiin.
Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2016**

	Miehtá riikka	SED-guovlut*	Eará guovllut**
Bruttodienas	442 300	364 700	410 600
Persovdnasisaboahtu bálká	305 500	233 300	288 600
Persovdnasisaboahtu penšuvdna	61 000	68 000	60 500
Ealáhussisaboahtu	19 900	21 900	17 400
Reanttut ruhtabidju	4 300	3 100	3 500
Vuostáiváldán oasusvuotti***	20 000	3 900	9 300
Sisaboadu geasus	115 900	108 200	115 000
Unnimus geasus	73 000	72 600	74 500
Reanttut vealggis	25 100	18 800	24 200
Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiid	4 400	3 100	2 500
Allavearrovuoddu	404 400	351 500	389 500
Dábálaš sisaboahtu manjgil earenomaš gessosa	328 600	256 300	295 500
Supmi dássejuvvon vearru****	112 300	74 600	96 800
Dán oasis****:			
Allavearru	6 000	2 500	4 100
Oktasávearru	36 900	27 400	32 500
Álbomoaju miellahttomáksu	29 900	24 500	28 200
Ássiid lohku geat leat 17 lagi ja boarrásit	4 150 990	45 890	259 294

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid siskkoballai.

*** Sihke vearrogearnegas ja vearohis oasusvuoto

**** Supmi dássejuvvon vearus (oktan opmodatevearin) lea vuoliduvvón vearrogessosiin,

ja muhtin veurat ges leat ovald go vearrogaeus lea gesson.

Gáldu: Personnaiid vearrostatiikkala, Statistikalaš guovddášdoaimmaha

Tabealla 7.12 Barggahuvvon olbmot 15-74 jagi*, sohkabeali ja ealáhusaid vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. Kvartála 2017

	2009	2017			2009	2017		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Oktiibuot %	Dievddut %	Nissonat %
SED-guovlu** oktiibuot	27 088	25 751	13 878	11 873	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 265	1 925	340	10,9	8,8	13,9	2,9
05-09 Ruvkedaobma ja roggan	337	311	285	26	1,2	1,2	2,1	0,2
10-33 Industriija	1 544	1 939	1 499	440	5,7	7,5	10,8	3,7
35-39 Elektriskehta, čáhci ja čörgen	403	463	406	57	1,5	1,8	2,9	0,5
41-43 Huksen-ráhkadusoabma	2 377	2 414	2 213	201	8,8	9,4	15,9	1,7
45-56 Gálvogávppašeapmi, hotealla ja restaurántadoabma	5 259	4 599	2 867	1 732	19,4	17,9	20,7	14,6
58-63 Diehtojuhokin ja kommunikašuvdna	340	312	201	111	1,3	1,2	1,4	0,9
64-66 Ruhtadeapmi ja dáhkádus	141	71	43	28	0,5	0,3	0,3	0,2
68-82 Fitnodatlaš bálvalusoabma, opmodaideabma	1 567	1 488	848	640	5,8	5,8	6,1	5,4
84 Almmolaš hálldašeapmi, suodjalus ja sosiáladáhkádus	2 061	2 023	1 109	914	7,6	7,9	8,0	7,7
85 Oahpahus	2 667	2 501	773	1 728	9,8	9,7	5,6	14,6
86-88 Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 319	1 211	5 108	23,8	24,5	8,7	43,0
90-99 Eará sosiála ja persovnalaš bálvalusat	811	829	354	475	3,0	3,2	2,6	4,0
Ií diedihuvvón	174	217	144	73	0,6	0,8	1,0	0,6

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahusas, gaskariikkalačcat ávžžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievaduuvvui seammás; ahki lagi loahpas rievddai ahki referánsaágodaga lohppii.

** Sámediggi-ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuoddun.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiidi siskkobealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 7.13 Doaibmat ealáhusguvllot ja joavkostuorrudat bargi ektui.
SED-guovlun, oddajagimánnu 1. Beaivve 2016**

	Fitno-dagat oktii-buoh	Bragit oktii-buot	Stuorrudat bargiid ektui						
			Bargi haga	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20-49 bargi	50- 99 bargi	100- 249 bargi
SED-guovlut** oktibuoł	6 985	22871	4492	1326	539	335	219	64	10
Eanandoallu, vuovdehommát, guolásteapmi	2 099	743	1 868	198	19	7	6	1	-
Ruvkehommát	22	225	8	5	4	2	2	-	1
Industriija	307	1 972	178	54	26	21	18	8	2
Elrávdnji, gassa lievla ja čähceievrrideame	29	163	10	10	6	1	2	-	-
Cáhcce, bohcci ja buhtistan	41	240	19	8	6	4	4	-	-
Huksen ja huksensadji doaibmat	689	1 870	404	164	72	29	18	2	-
Gávppašit ja biilavuovdin	537	2006	223	146	104	58	6	-	-
Fievrideapmi ja bálvalandoaibmat	324	894	163	109	28	14	10	-	-
Idjadan- ja báylvaluusdoaibmat	225	673	126	51	27	15	6	-	-
Diehtojuohkin	107	268	77	17	8	3	1	-	1
Ruhta- ja dáhkádus	23	35	11	11	-	1	-	-	-
Gálvojodu ja opmodat vuovdin	426	167	361	57	6	2	-	-	-
Fága-, duotkan- ja tekñihkalaš doaibmat	305	413	201	74	24	3	2	1	-
Hándal doaibmat	289	768	194	54	19	9	12	1	-
Almmolaš háldehus, suodjalus oadjodoarjagii	179	1 745	22	58	34	39	24	1	1
Oahpahus	213	2 592	58	53	30	28	30	13	1
Dearvašvuoda-, ja sosiálbálvalusa	709	7 416	272	134	100	90	72	37	4
Kultuvra-, guoimmuheapmi-, ja astoáigi	266	317	195	50	14	3	4	-	-
Eará fälaldagat	189	362	97	72	12	6	2	-	-
Ii diedihuuvvon	6	2	5	1	-	-	-	-	-

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehkenastot barggahusas, gaskariikkalačcat ávžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki jagi loahpas rievdai ahki referánsaágodaga lohppii.

** Sámediggi-ealáhusdoaimmaid doarjaaortnegat. SED-guovluid juohkin 1.1 2012 lea vuoddun

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaaortnegiid siskkobealde

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

**Tabella 7.14 Boazologu giiddaealus 31.3*, ealáhusgovlut. Guoh tunjáhkki
2002/2003 – 2016/2017**

	2002/ 2003	2004/ 2005	2007/ 2008	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2016/ 2017**
Olles rikka	210 075	234 608	253 721	254 384	251 071	258 360	248 255	231 929	211 974	216 383	213 913
Nuortta Finnmárku	63 389	78 332	89 740	88 868	87 283	83 957	74 984	69 103	65 947	68 803	68 189
Buolbmát- Várijat	21 623	24 664	27 279	27 325	28 078	27 212	24 143	23 111	24 126	24 697	24 124
Káráshohka	41 766	53 668	62 461	61 543	59 205	56 745	50 841	45 992	41 821	44 106	44 065
Oarje Finnmárku	84 214	92 714	98 106	98 548	97 957	107 055	106 127	95 838	79 333	80 909	78 679
Tromsá	9 922	11 272	12 188	12 094	11 674	12 820	12 768	12 317	12 179	11 971	11 857
Norlánđa	13 993	14 142	14 717	15 667	14 529	14 878	14 828	14 644	14 491	14 366	14 322
Davvi- Tröndelag	12 936	12 377	12 627	13 281	13 529	13 930	14 093	14 130	14 398	14 164	13 963
Matta- Tröndelag/ Hedmárku	13 432	13 616	13 576	13 821	13 840	13 662	13 003	13 005	13 080	13 166	13 763
Biebmu boazodoalu	12 189	12 155	12 767	12 105	12 259	12 058	12 422	12 892	12 546	13 004	13 140

* 31. miessemanus geavahuvvo, danne go 01.04 lea áigi maid áigemearri addit diedu boazodoalu birra dan majemuš jagi oruhaustivrii

** Eahpesihkkar logut.

Kilde: Boazodoalloháiddahuus

**Tabealla 7.15 Sámediggeválga 2017. Dohkkehuvvon jienat, bellodaga/
válgalistu ja válgabiire vuodul**

Bellodat/válgalistu	Miehtá riikkia	Válgabiras						
		1. Nuorta	2. Ávjo- vári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar- meara	6. Lulli- sámi	7. Lulli- Norga
Oktiibuo	11 757	1 770	2 803	1 764	1 804	1 150	746	1 720
NSR Norgga Sápmelaččaid Riikasearvi	3 303	-	782	385	685	509	286	656
Guovdášbellodat	889	259	225	140	125	42	51	47
Sámeálbmotbellodat	238	0	59	0	0	0	0	179
Bargiidbellodat	1 998	445	324	297	324	161	152	295
Arja	911	161	340	118	117	47	0	128
Ovddádusbellodat	879	125	102	303	140	62	23	124
Olgeš	752	109	125	130	92	191	34	71
Dáloniid listu	177	-	177	-	-	-	-	-
Guovdageainnu Dálon searvi	76	-	76	-	-	-	-	-
Johttisápmelaččaid listu	291	-	291	-	-	-	-	-
Sosialistitalas gurutbellodat	25	-	25	-	-	-	-	-
Davvikalohtaálbmot	772	-	119	366	117	-	-	170
Aarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)	200	-	-	-	-	-	200	-
NSR ja Sámeálbmot bellodaga oktasašlistu	493	493	-	-	-	-	-	-
Sámiid Albmotlihttu (SÁL)	204	61	-	-	83	60	-	-
Siella	272	-	80	25	39	78	-	50
Jiehkkevári	82	-	-	-	82	-	-	-
Sámieana	78	-	78	-	-	-	-	-
Samedemokratene og Siella	117	117	-	-	-	-	-	-

**Tabealla 7.16 Sámediggeválga 2017. Válljejuvvon áirasat,
bellodaga/válgalistu , sohkabeali ja válgabiire vuodul**

			Bellodagat/válgalistut									
			Bb		NSR		ÁRJA		Ovdadu- bellodat		H	
	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot
Miehtá riika	39	17	9	2	16	7	1	1	1	-	1	-
1. Nuorta	5	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Áyjovári	8	4	1	-	3	2	1	1	-	-	-	-
3. Davvi	6	2	1	-	2	1	-	-	1	-	-	-
4. Gáisi	5	2	2	1	3	1	-	-	-	-	-	-
5.	5	1	1	-	3	1	-	-	-	-	1	-
Viesttarmearra												
6. Lullisámi	4	2	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-
7. Lulli Norgga	6	3	1	-	3	1	-	-	-	-	-	-
<hr/>												
	SP		NSR/SPF		JOHT		NORDK		ÄSG		FASTB	
	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot
Miehtá riika	2	1	2	1	1	1	3	2	2	1	1	1
1. Nuorta	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Áyjovári	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1
3. Davvi	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Viesttarmearra												
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-
7. Lulli Norgga	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
<hr/>												
	SFP											
	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot	Oktii- buot	Nisson- olbmot
Miehtá riika	1	1										
1. Nuorta	-	-										
2. Áyjovári	-	-										
3. Davvi	-	-										
4. Gáisi	-	-										
5.	-	-										
Viesttarmearra												
6. Lullisámi	-	-										
7. Lulli Norgga	1	1										

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga Sámiid Riikkasearvi), O (Olgeš), NSR/SaB OI (Norgga Sámiid Riikkasearvi ja Sámeálbmotbellodaga Oktasašlistu), JOHT (Johtisápmelaččaid listu), DAVVIK (Davvikalohttaálbmot), ÄSG (Aarjel-Saemiej Gielh (ÄaSG), DÁLONIID (Dáloniid listu).

Gáldu: Válgastatistihkka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.